

ศึกษาหลักกัลยาณมิตรธรรม ๗ ในพระไตรปิฎกสำหรับครู
A STUDY OF SEVENFOLD KALANAMITTA-DHAMMA IN
TIPITAKA FOR TEACHERS

นายกฤษฎา สีจันทร์ฮอด

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการสอบวัดคุณสมบัตินิติ
รายวิชา สัมมนาพระไตรปิฎก
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๗

ศึกษาหลักกัลยาณมิตรธรรม ๗ ในพระไตรปิฎกสำหรับครู

นายกฤษฎา สีจันทร์ฮอด

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการสอบวัดคุณสมบัติ
รายวิชา สัมมนาพระไตรปิฎก
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๗

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

A STUDY OF SEVENFOLD KALANAMITTA-DHAMMA IN
TIPITAKA FOR TEACHERS

Mr. Kitsada Sreechanhod

A Thematic Paper Concerning the Qualifying Examination in the
Specified Subject in Seminar on the TipitaKa Submitted in Partial
Fulfillment of The Requirement for the Award
Of the Degree of Doctor of Philosophy
(Buddhist Studies)
Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand
A.C. 2014

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

- ชื่อสารนิพนธ์** : ศึกษาหลักกัลยาณมิตรธรรม ๗ ในพระไตรปิฎกสำหรับครู
- ผู้วิจัย** : นายกฤษฎา สีจันทร์ฮอด
- ปริญญา** : พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
- อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์** : ดร.ประยูร แสงใส, ป.ธ.๔., พ.ม., พธ.บ., M.A. (Ed.),
P.G. Dip. in Journalism, Ph.D. (Ed.)
- วันเสร็จสมบูรณ์** : ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘

บทคัดย่อ

สารนิพนธ์เรื่องนี้ เป็นงานวิจัยเอกสาร มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษาหลักกัลยาณมิตรธรรม ๗ ในพระไตรปิฎก ๒) วิเคราะห์บทบาทหน้าที่ความเป็นครูตามหลักกัลยาณมิตรธรรม ๗

จากการศึกษาพบว่า ครูเป็นกัลยาณมิตร คือ มิตรแท้ที่ดี ที่คอยช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์อย่างจริงใจโดยไม่หวังสิ่งใดตอบแทน เป็นมิตรที่หวังดี มีสิ่งดี ๆ ให้กันด้วยความจริงใจคุณสมบัติของกัลยาณมิตร ซึ่งเรียกว่า กัลยาณมิตรธรรม ๗ คือ ๑) **ปิโย** ครูจะต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีและเป็นแม่พิมพ์ต้นแบบแก่ศิษย์ ๒) **ครุ** คือ ความน่าเคารพ ต้องประพฤติสมควรแก่ฐานะ มีแนวทางการปฏิบัติตนและหลักการดำเนินชีวิตในทางที่ถูกต้องชอบธรรม ๓) **ภาวนีโย** ครูคือบัณฑิต เป็นที่ยกย่องในฐานะทรงคุณ คือ ความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง ทั้งเป็นผู้ฝึกอบรมและปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ ๔) **วตฺตา จ** คือ ครูต้อง รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไรอย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน และเป็นທີ່ปรึกษาที่ดีของศิษย์ ๕) **วจนฺทขโม** ครูจะต้องมีความอดทนต่ออุปสรรคในทุกด้าน มีจิตใจที่หนักแน่น สามารถเอาชนะอุปสรรคต่างๆ ได้ด้วยจิตใจที่มั่นคง ๖) **คฺมกิริณฺจ** ถ้า **กตฺตา** สามารถอธิบายเรื่องยุ่งยากซับซ้อน ให้เข้าใจ และให้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป เป็นคุณสมบัติของกัลยาณมิตรอย่างดีเลิศ คือ ความเป็นผู้กระทำได้จริงในสิ่งที่สอนแก่ผู้อื่น หรือได้บรรลุสำเร็จนั้นๆ ด้วยตนเองแล้วจึงสอนเรื่องนั้นแก่ผู้อื่น และ ๗) **โน จฺญฺฐานเ นโยชเย** คือ ไม่แนะนำหรือชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย ครูเป็นผู้นำและแบบอย่างของสังคม เป็นบุคคลที่สังคมยกย่องเลื่อมใส ครูจึงต้องเป็นคนที่มีบริสุทธิด้วยกาย วาจา ใจ เป็นครูอยู่ทุกขณะ ทุกหนทุกแห่ง จงช่วยกันกระทำความดีให้เด็กเห็นเป็นเยี่ยงอย่าง เป็นตัวอย่างที่ดีแก่ศิษย์อย่างเคร่งครัดเพื่อศิษย์จะได้มีความเชื่อถือศรัทธาและถือปฏิบัติตามด้วยความรัก

ครูดีที่ปฏิบัติตามหลักกัลยาณมิตรธรรม ย่อมจะมีคุณอนันต์แก่นักเรียน แต่หากว่าครูชั่วก็ย่อมมีโทษมหันต์ต่อศิษย์เช่นกัน นอกเหนือจากการให้ความรู้ทางวิชาการแล้ว การชี้นำฝึกอบรมให้มีคุณธรรมและจริยธรรมเป็นหน้าที่สำคัญประการหนึ่งของครู ให้ศิษย์มีแนวทางการปฏิบัติตนและหลักการดำเนินชีวิตในทางที่ถูกต้องชอบธรรม ทั้งนี้ครูเองก็ต้องปรับปรุงตนเอง ในทุกๆด้าน ความเป็นเลิศทั้งวิชาการและตั้งมั่นคุณธรรมและจริยธรรม ครูนั้นต้องดำรงตนให้เป็นตัวอย่างที่ดีแก่ศิษย์อย่างเคร่งครัด เพื่อเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ศิษย์และสังคม

Thematic paper title : A Study of Sevenfold Kalanamitta-Dhamma in Tipitaka for Teachers

Researcher : Kritsada Srichanhod

Degree : Doctor of Philosophy (Buddhist Studies)

Thematic paper supervisor : Dr. Prayoon Saengsai (Pali IV, B.A., M.A. (Ed.), P.G. Dip. (Journalism), Ph.D. (Education))

Date of graduation : 20 February 2015

ABSTRACT

The main purposes of this thematic paper were: (1) to study sevenfold Kalanamitta-Dhamma for teachers in Tipitaka and (2) to analyze the teacher's role and duty according to sevenfold Kalanamitta-Dhamma.

A result of this study was found that a teacher was Kalanamitta, i.e. a good friend to help human beings sincerely without any want of compensation and to give good things faithfully. Seven aspects of good friends, called Kalanamitta-Dhamma, were (1) Piyo to encourage a teacher to have good human relations and to be a good model, (2) Caru (respectable) to ask a teacher to behave properly in a status, good practice, and good principles to live, (3) Bhāvaniyo to help a teacher to get faith as a person of good qualities: knowledge and wisdom, self-training and self-development, (4) Vattāca to make a teacher know how to make the other person understand, when he could speak, to give good details, and to be a good advisor, (5) Vacanakkhamo to help a teacher patient in all obstacles and full of strong mind to win those obstacles, (6) Gambhiranca Katha Kattā to describe complex events and deep ideas for clear understanding, to act as speaking from a course of teaching or to attaining each levels of Dhamma before teaching, (7) No Catthāne Niyojaye to leave misleading the other persons into destruction. The teacher was actually a social leader and a social model praised by all people in societies. Thus, the teacher had to be pure in physical, verbal and mental action for all times and all places. The teacher had to produce a good model in order to make students full of faith and praise until they were pleased to follow his principles with love and happiness.

A teacher who followed Kalanamitta-Dhamma could produce great benefits. If there was a bad teacher, he would produce great damage among students. A good teacher would give academic knowledge, introduction and training about morality and ethics for a good way of practice and life. The teacher had to grow self-development, academic excellence, morality and ethics. The teacher had to be a good model of all students and people in societies.

กิตติกรรมประกาศ

สารนิพนธ์นี้ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ด้วยความเมตตาของอาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ ได้แก่ ดร.ประยูร แสงใส ซึ่งได้กรุณาให้คำแนะนำตรวจแก้ข้อบกพร่องต่าง ๆ ให้สมบูรณ์ที่สุด ผู้วิจัยมีความซาบซึ้งในความเมตตากรุณาของอาจารย์เป็นอย่างยิ่ง ขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้ด้วย

ผู้วิจัย ขอขอบคุณคณาจารย์และเจ้าหน้าที่ ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ที่กรุณาให้คำแนะนำ และตรวจรูปแบบวิทยานิพนธ์ให้ถูกต้องสมบูรณ์ตามรูปแบบของงานวิจัย ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ห้องสมุดวิทยาเขตขอนแก่น และวิทยาเขตหนองคาย ที่ได้ให้ความเอื้อเฟื้อและอำนวยความสะดวกในการศึกษาค้นคว้าข้อมูลหนังสือ ตำรา วิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัย และเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยผู้วิจัย ขอขอบคุณและขออนุโมทนา เจ้าของผลงานประพันธ์ ตำรา หนังสือ งานวิจัยและเอกสารที่เกี่ยวข้อง ที่ผู้วิจัยใช้เป็นเอกสารอ้างอิง เพื่อศึกษาค้นคว้า รวบรวมและเรียบเรียงในการเขียนสารนิพนธ์ ขอขอบคุณครูบาอาจารย์ทุกท่าน ที่ได้ถ่ายทอดวิชาความรู้ให้ผู้วิจัยตั้งแตอดีตถึง ที่กรุณาให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่องานวิจัย

ท้ายที่สุด ขอขอบคุณทุก ๆ ท่านที่มีส่วนและเป็นกำลังใจให้ผู้วิจัยทำสารนิพนธ์ให้สำเร็จลงได้ เพื่อความเจริญรุ่งเรืองและความมั่นของพระพุทธศาสนาสืบต่อไป

นายกฤษฎา สีจันทร์ฮอด

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	ง
สารบัญ	จ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ช
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ขอบเขตการวิจัยการวิจัย	๓
๑.๔ ทบทวนเอกสารและรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๓
๑.๕ คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย	๗
๑.๖ วิธีการดำเนินการวิจัย	๗
๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับ	๘
บทที่ ๒ หลักกัลยาณมิตรธรรม ๗ ในพระไตรปิฎก	๙
๒.๑ ความหมายและความสำคัญของครู	๙
๒.๑.๑ ความหมายของครู	๙
๒.๑.๒ ความสำคัญของครู	๑๑
๒.๒ ประเภทของครู	๑๓
๒.๒.๑ จำแนกตามลักษณะงาน	๑๓
๒.๒.๒ จำแนกตามคุณภาพและแรงจูงใจ	๑๔
๒.๒.๓ จำแนกตามคุณธรรม	๑๕
๒.๒.๔ จำแนกตามอัตรา	๑๗
๒.๓ ความหมายของกัลยาณมิตร	๑๘
๒.๓.๑ ความหมายโดยศัพท์	๑๘
๒.๓.๒ ความหมายโดยเนื้อความ	๑๙
๒.๒ ประเภทของกัลยาณมิตร	๒๑
๒.๓ ตัวอย่างของการเป็นกัลยาณมิตร	๒๔
๒.๔ หลักกัลยาณมิตรธรรม ๗	๒๗
๒.๕ สรุป	๓๑
บทที่ ๓ ครูหลักกัลยาณมิตรธรรม ๗	๓๓
๓.๑ ครูตามหลัก ปิโย	๓๓

๓.๒	ครูตามหลัก ครู	๓๕
๓.๓	ครูตามหลัก ภาวนีโย	๓๗
๓.๔	ครูตามหลัก วัตตยา จ	๓๘
๓.๕	ครูตามหลัก วจนกุชโม	๔๐
๓.๖	ครูตามหลัก คมภีรณจ กถ กตตยา	๔๓
๓.๗	ครูตามหลัก โน จฏฐาเน นีโยชเย	๔๖
๓.๘	สรุป	๔๘
บทที่ ๔	สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	๕๐
๔.๑	สรุปผลการวิจัย	๕๐
๔.๒	ข้อเสนอแนะ	๕๒
บรรณานุกรม		๕๓
ประวัติผู้วิจัย		๕๕

อธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

๑. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์เล่มนี้_ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ เป็นหลัก โดยใช้ระบบย่อคำ ดังต่อไปนี้

พระสุตตันตปิฎก

ที.ปา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
อง.ติก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทุก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตุตท. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธเจ้าในฐานะเป็นผู้ก่อตั้งพระพุทธศาสนา ได้ทรงบำเพ็ญมีมาเป็นเวลาอันยาวนาน เพื่อจุดมุ่งหมายสูงสุด คือ การขจัดสรรพสัตว์ออกจากสังสารวัฏ พระองค์เริ่มประกาศพระศาสนา โดยการแสดงธรรมแก่ผู้มีอุปนิสัยในการบรรลุธรรมคณิพพานด้วยพระมหากรุณาธิคุณ พระพุทธเจ้า ไม่เป็นเพียงแค่ศาสดาของมวลมนุษย์เท่านั้น แต่ยังทรงเป็นศาสดาของเทวดาทั้งหลายอีกด้วย เพราะฉะนั้น จึงทรงได้รับการถวายพระนามว่าเป็นศาสดาของเทวดาและของมนุษย์ทั้งหลาย^๑ กล่าวคือ ทรงเป็นบรมครูสูงสุด ไม่มีผู้เสมอเหมือน ในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นผู้นำทางวิญญาณ (Spiritual guide) ของโลกอย่างแท้จริง โดยการนำพระสัจธรรมที่ทรงค้นพบ ประกาศให้ชาวโลก ได้รับรู้และปฏิบัติตาม เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุข คือบทธาบทและหน้าที่ที่ทรงบำเพ็ญ ๓ ประการ เรียกว่า พุทธจริยา ๓ ประการ คือ

๑. โลกัตถะจริยา ได้แก่ การบำเพ็ญประโยชน์แก่โลก
๒. ญาติัตถะจริยา ได้แก่ การบำเพ็ญประโยชน์แก่พระญาติ
๓. พุทธัตถะจริยา ได้แก่ การบำเพ็ญประโยชน์โดยฐานะเป็นพระพุทธเจ้า^๒

นอกจากจะทรงบำเพ็ญพุทธจริยา ๓ ประการแล้ว พระองค์ยังทรงมีพุทธกิจที่จะต้องปฏิบัติ ประจำในแต่ละวัน ซึ่งเกี่ยวกับการสั่งสอนธรรมแก่พุทธบริษัทมี ๕ ประการ ดังนี้ คือ

๑. ปุพฺพณฺเห ปิณฺฑปาตณฺจ เวลาเช้าเสด็จบิณฑบาต
๒. สายณฺเห ธมฺมเทศนํ เวลาเย็นทรงแสดงธรรม
๓. ปิโທเส ภิกขุโອวาทံ เวลาค่ำประทานโอวาทแก่เหล่าภิกษุ
๔. อทฺตมรตฺเต เทวปญฺหนิ เทียงคินฺทฺรตตบปัญหาเทวดา
๕. ปจฺจุสฺเสว คเต กาลे ภพฺพาภพเว วิโลกนํ จวนสว่าง ทรงตรวจพิจารณาสัตว์ที่สามารถ

และที่ยังไม่สามารถบรรลุธรรมอันควรจะเสด็จไปโปรดหรือไม่^๓

ปฏิปทาของพระพุทธองค์ดังกล่าวมานี้ ถือได้ว่าเป็นบทธาบทและหน้าที่ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นพระบรมครูของพระองค์อย่างแท้จริง เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้า พระองค์ได้ชื่อว่าเป็นพระบรมครูของบุคคลที่เป็นครูทั้งหลายในโลก ในฐานะที่เป็นกัลยาณมิตร องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสว่า “ความมีกัลยาณมิตร ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ยิ่งใหญ่ เพื่อความดำรงมั่น ไม่เสื่อมสูญ ไม่อันตรธานแห่งสัจธรรม”^๔ แสดงให้เห็นว่า ความเป็นกัลยาณมิตร ซึ่งเป็นพื้นฐานก่อให้เกิดความงอก

^๑ วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑/๑.

^๒ พระธรรมปิฎก, พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๖๑.

^๓ ที.อ. (บาลี) ๑/๖๑.

^๔ ขุ.อิติ. ๒๕/๑๙๕/๒๓๗.

งาม เป็นไปเพื่อความเจริญทั้งทางโลก และทางธรรมต่อการดำเนินชีวิต พระพุทธศาสนาจะแนะนำให้สร้างคุณธรรมที่เป็นกัลยาณมิตรเกิดขึ้นในตน และคบหาแต่กัลยาณมิตรที่ดี เพราะจะยังประโยชน์ในการดำเนินชีวิตในปัจจุบันมีการพัฒนาไปในทางที่ดี มีความสงบสุขทั้งตนเองและสังคม เพราะความมีกัลยาณมิตร ถือว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง ที่จะทำให้ชีวิตมีความก้าวหน้าไปในทางที่ดี ทั้งในด้านความประพฤติภายในและภายนอก

จึงเห็นได้ว่า การเป็นเป็นครูที่ดีของศิษย์ นอกจากจะมีความสามารถถ่ายทอดวิชาความรู้ได้ดีแล้ว ขณะเดียวกัน ครูทั้งหลายต้องสร้างคุณสมบัติการเป็นมิตรที่ดีให้มีในตนเอง ตามหลักกัลยาณมิตรธรรม ๗^๕ ซึ่งเป็นองค์คุณของกัลยาณมิตร หรือคุณสมบัติของมิตรที่ดีหรือมิตรแท้ คือท่านที่คบหรือเข้าหาแล้ว จะเป็นเหตุให้เกิดความดีงามและความเจริญ ประกอบด้วยคุณสมบัติ ๗ ประการคือ

๑. **ปิโย** : น่ารัก ในฐานะเป็นที่สบายใจและสร้างความรู้สึกรสนิยมเป็นกันเอง ชวนให้อยากเข้าไปปรึกษาไต่ถาม ชวนใจผู้ที่เข้ามาหา หรือผู้ที่เราคบอยากให้เราคบเราอีกต่อไป จะทำอะไรไม่ว่ากริยามารยาท การแต่งกาย การพูดจา ก็ดูเรียบร้อยดีงามทุกอย่าง ใครเห็นก็อยากคบค้าสมาคมด้วย

๒. **ครุ** : นำเคารพ ในฐานะประพฤติสมควรแก่ฐานะ ให้เกิดความรู้สึกรับรองใจ เป็นที่พึ่งได้ และปลอดภัย การทำตัวนำเคารพนี้ เมื่อมิตรมองดูแล้ว ก็จะรู้สึกว่าพึ่งพาอาศัยได้ มีความเป็นผู้ใหญ่พอที่จะพึ่งพิงได้

๓. **ภาวนิโย** : นำเจริญใจ หรือน่ายกย่อง ในฐานะทรงคุณ คือความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง ทั้งเป็นผู้ฝึกอบรมและปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ ควรเอาอย่าง ทำให้ระลึกและเอ๋ยอ้างด้วยความซาบซึ้งภูมิใจ สิ่งใดที่มิตรไม่ชอบ เราควรละการทำการพูดสิ่งนั้น เพื่อหลีกเลี่ยงความบาดหมางใจกัน

๔. **วตตัจ** : รู้จักพูดให้ได้ผล รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไหร่ควรพูดอะไร อย่างไรคอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดีในเมื่อมิตรทำไม่ถูกต้อง หรือรู้ไม่จริง เมื่อมีการกระทำที่ผิดพลาด เราต้องพร้อมให้อภัยกันด้วยตามเหตุและผลที่ถูกต้อง

๕. **วจนุขโม** : อดทนต่อถ้อยคำ คือพร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษา ชักถาม คำเสนอและวิพากษ์วิจารณ์ อดทนฟังได้ไม่เบื่อไม่ฉุนเฉียว พร้อมที่จะให้คำปรึกษา ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

๖. **คมภีรณจ กถิ กตต** : แกล้งเรื่องกล้าลึกได้ สามารถอธิบายเรื่องยุ่งยากซับซ้อนให้เข้าใจ และให้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป กล่าวถึงเรื่องที่มิตรไม่รู้แต่เรารู้พร้อมให้ความช่วยเหลือมิตรที่ประพฤติปฏิบัติไม่ถูกต้อง ให้ดำเนินไปในทางที่ถูกต้องเหมาะสม

๗. **โน จฏฐาเน นิโยชเย** : ไม่ชักนำในอธรรม คือไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหล หรือชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย หรือเรื่องที่ขัดต่อกฎระเบียบ ศีลธรรม ซึ่งจะนำความเดือดร้อนมาสู่ตนเองและส่วนรวม^๖

ด้วยเหตุ ๗ ประการข้างต้น หากเราสร้างเสริมอบรมให้เกิดมีในตนเองแล้ว ไม่ว่าจะเป็นลูกศิษย์ที่ได้รับการถ่ายทอดวิชาความรู้ หรือหุมิตรที่คบหาด้วยจะมีความรู้สึกสบายใจ จริงใจ สามารถให้ความช่วยเหลือ ยามเมื่อลำบาก ให้ปรึกษาที่ดี และไม่นำไปในทางเสื่อมเสีย เพื่อนสามารถให้ความ

^๕ อ.ส.ต.ต. (ไทย) ๒๓/๓๗/๕๗.

^๖ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๐๔.

ไว้วางใจ สนธิใจในการคบหาสมาคม และเป็นการทำให้ตนเองมีเสน่ห์ต่อคนรอบข้าง ซึ่งสภาพครูไทยในปัจจุบัน มีบางคนมิได้ประพฤติตามหลักกัลยาณมิตรธรรมเท่าที่ควร จะเห็นได้จากรายงานทางสื่อมวลชนที่สะท้อนปัญหาของครูที่ประพฤติตนไม่เหมาะสมตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ทำให้ภาพลักษณ์เสียหายแก่ครูส่วนใหญ่ได้

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจในการศึกษาหลักพุทธธรรมสำหรับครูไทย เพื่อนำผลที่ได้จากการศึกษาไปเป็นข้อมูลเสนอแนะทางการศึกษาต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ในการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาศึกษาหลักกัลยาณมิตรธรรม ๗ ในพระไตรปิฎก

๑.๒.๒ เพื่อวิเคราะห์หลักของความเป็นครูตามหลักกัลยาณมิตรธรรม ๗

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ จะเน้นการศึกษาหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับบทบาทและหน้าที่ในความเป็นครูที่ปรากฏอยู่ในพระพุทธศาสนา และบทบาทและหน้าที่ความเป็นครูตามหลักกัลยาณมิตรธรรม ๗ เพื่อการนำไปประยุกต์ใช้ในกระบวนการเรียนการสอนให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ครูและนักเรียน สำหรับข้อมูลในการศึกษา ได้นำมาจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นหลัก และหนังสือ เอกสาร รวมทั้งงานวิจัยทางพระพุทธศาสนา

๑.๔ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๔.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวถึงครูว่า ครูเป็นผู้นำอันประเสริฐ เป็นผู้นำวิญญูณของสัตว์โลก ไปสู่จุดหมายที่พึงปรารถนา ครูเป็นสถาบันใหญ่ที่ครองโลกและคุ้มครองโลกเช่นเดียวกับศาสนา เป็นผู้เปิดประตูให้สัตว์ออกจากคอกอวิชชา เป็นที่เคารพสักการะของมนุษย์เป็นผู้บันดาลโลกให้งดงาม ให้สงบสุขและมีค่า^๗

ปัญญานันทภิกขุ กล่าวว่า ครูคือผู้กุมความตายของชาติบ้านเมือง และโลกเอาไว้ครูคือพระซึ่งแปลว่าประเสริฐ ไม่ใช่ลูกจ้าง ผู้ใดเป็นครูก็นับว่ามีหลักประกันอันมั่นคง งานที่ครูทำอยู่เป็นงานที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม เป็นที่มีเกียรติยิ่ง ชีวิตของครูจึงเป็นงานที่มีราคาสูงเหนือกว่าบุคคลประเภทอื่นทั้งหมด^๘

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), กล่าวไว้ใน หนังสือธรรมานุญชีวิตว่า คนที่เป็นนักเรียนนักศึกษา หรือนักค้นคว้าก็ตาม ควรควรประพฤติปฏิบัติดังต่อไปนี้

ก) **รู้จักหลักบุพพภาคของการศึกษา** คือรู้จักองค์ประกอบที่เป็นปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ ๒ ประการ ดังนี้ ๑) องค์ประกอบภายนอกที่ดี ได้แก่ **มีกัลยาณมิตร** หมายถึง รู้จักหาผู้แนะนำสั่งสอน ที่ปรึกษา เพื่อน หนังสือ ตลอดจนสิ่งแวดล้อมที่ดีทั่วไป ที่ดี ที่เกื้อกูลซึ่งจะชักจูงหรือกระตุ้นให้เกิด

^๗ พุทธทาสภิกขุ, การศึกษาคืออะไร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๑), หน้า ๑๐๐.

^๘ ปัญญานันทภิกขุ, วิญญูณของความเป็นครู, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๐),

ปัญญาได้ด้วยการฟัง การสนทนา ปรีक्षा ซักถามการอ่าน การค้นคว้าตลอดการเลือกใช้สื่อมวลชนที่เป็นประโยชน์ และ ๒) องค์ประกอบภายในที่ดี ได้แก่ โยนิโสมนสิการ หมายถึง การใช้ความคิดที่ถูกวิธี รู้จักคิดหรือคิดเป็น มองสิ่งทั้งหลายรอบๆ ตัวด้วยการคิดพิจารณาสืบหาเหตุผล แยกแยะสิ่งนั้นๆ ออกให้เห็นสภาวะแห่งปัจจัย จนเข้าถึงความจริง และแก้ประโยชน์ให้เกิดขึ้นได้

ข) มีหลักประกันของชีวิตที่พัฒนา เมื่อรู้หลักบุพภาคของการศึกษาทั้งสองอย่างแล้วนำมาปฏิบัติในชีวิตจริง พร้อมกับสร้างคุณสมบัติอื่นอีก ๕ ประการให้มีในตัวตน รวมเป็นองค์ ๗ เรียกว่า แสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดั่งาม หรือรุ่งอรุณของการศึกษา ที่พระพุทธเจ้าเปรียบว่าเป็นบุพนิมิตแห่งแสงอาทิตย์อุทัย เพราะเป็นคุณสมบัติต้นเหตุที่เป็นหลักประกันว่า จะพัฒนาสู่ความดีงามและความสำเร็จที่สูงประเสริฐอย่างแน่นอน ดังต่อไปนี้ ได้แก่ ๑) แสงแหล่งปัญญาและแบบอย่างที่ดี ๒) มีวินัยเป็นฐานของการพัฒนาชีวิต ๓) มีจิตใจใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ ๔) มุ่งมั่นฝึกตนเต็มสุดภาวะที่ความเป็นคนจะให้ถึงได้ ๕) ถ้อยดีหลักปัจจัยมองอะไรๆ ตามเหตุและผล ๖) ตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาท และ ๗) ฉลาดคิดแยกบายให้ได้ประโยชน์และความจริง^๙

ว.วชิรเมธี (พระมหาวิฑูชัย วชิรเมธี) ตอนหนึ่งท่านได้เปรียบความเสียสละของผู้เป็นกัลยาณมิตรไว้ว่า เหมือนก้อนอิฐ หิน กรวด ททราย แม้กระทั่งนั่งร้านที่อยู่เบื้องหลังศาสนสถานอันศักดิ์สิทธิ์อลังการ หรือสิ่งก่อสร้างที่วิจิตรงดงาม บุคคลผู้ยิ่งใหญ่ก็เช่นกัน หากสิ้นไร้ซึ่งผู้เสียสละอยู่เบื้องหลังคอยส่งกำลังใจ เสนอความคิด อุทิศตนเป็นดังอิฐก้อนแรกให้วางเหยียบไหนเลยจะขึ้นสู่หอคอยแห่งเกียรติยศได้อย่างตระหงาย ในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาบันทึกไว้ว่า พระสารีบุตรผู้ทรงสมณะฐานันดรเป็นดังพระธรรมเสนาบดีแห่งกองทัพธรรม ยามจะพักผ่อนจำวัด ท่านมักหันหัวนอนไปทางทิศที่ทราบข่าวว่าอาจารย์ของท่านพำนักอยู่ ก่อนทอดกายลงสำเร็จสหัสยาสน์อย่างสงบงาม ท่านจะบรรจุกราบค่านับลงกับหมอนสามครั้ง ทำอยู่เช่นนี้เป็นปกตินิสัย พระภิกษุสงฆ์ต่างกังขาไม่เข้าใจว่าพระอรหันต์เฝ้าทำอะไรดูเหมือนมีความยึดติด มีการไหว้ทิศก่อนจำวัด แต่พอได้ฟังท่านแถลงถึงเหตุผลว่าไม่ได้ยึดติดในวัตรปฏิบัติอะไร หากแต่ที่กระทำเช่นนั้นเพราะรำลึกถึงคุณูปการของอาจารย์คนแรก ถ้าไม่ได้อาจารย์ชี้แนะวันนั้นคงจะมีวันนี้ไม่ได้^{๑๐}

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ได้กล่าวถึง คุณธรรมตามจรรยาบรรณ ที่คุรุสภากำหนดไว้ ๙ ข้อ ดังต่อไปนี้

๑) มีเมตตากรุณา พฤติกรรมหลัก คือมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือเพื่อนร่วมงานและสังคมมีความสนใจและห่วงใยในการเรียนและความประพฤติของนักเรียน ส่วนพฤติกรรมบ่งชี้ คือไม่นิ่งดูดายและเต็มใจช่วยเหลือผู้อื่นตามกำลังความสามารถให้ความรักความเอาใจใส่ช่วยเหลือดูแลเด็กให้ได้รับความสุขและพ้นทุกข์ เป็นกันเองกับนักเรียนเพื่อให้นักเรียนมีความรู้สึกเปิดเผยไว้วางใจและเป็นที่พักพิงของนักเรียน

๒) มีความยุติธรรม พฤติกรรมหลัก คือมีความเป็นธรรมต่อนักเรียนและมีความเป็นกลาง ส่วนพฤติกรรมบ่งชี้ คือเอาใจใส่และปฏิบัติต่อนักเรียนทุกคนอย่างเสมอภาคและไม่ลำเอียง ตัดสิน

^๙ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **ธรรมนุญชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓๐-๓๑.

^{๑๐} พระมหาวิฑูชัย วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี), **ธรรมะเกร็ดแก้ว**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๕๐), หน้า ๑๓.

ปัญหาของนักเรียนด้วยความเป็นกลางยินดีช่วยเหลือนักเรียนผู้ร่วมงานและผู้บริหารโดยไม่เลือกที่รักมักที่ชัง

๓) มีความรับผิดชอบพฤติกรรมหลัก คือ มุ่งมั่นในผลงานใช้เวลาอย่างคุ้มค่าและปฏิบัติหน้าที่ครบถ้วน ส่วนพฤติกรรมบ่งชี้คือ มีวิธีการที่จะปฏิบัติงานให้บรรลุวัตถุประสงค์วางแผนการใช้เวลาอย่างเหมาะสมและปฏิบัติงานให้ทันเวลา ใช้เวลาคุ้มค่าและมีประสิทธิภาพวางแผนการปฏิบัติงานอย่างมีระบบปฏิบัติงานตามแผนได้เสร็จและมีประสิทธิภาพมีความรอบคอบ ระมัดระวังในการปฏิบัติหน้าที่ทุกด้านปฏิบัติการทุกด้านได้ครบตามความสามารถและประเมินผลการปฏิบัติงานได้อย่างเหมาะสม

๔) มีวินัย พฤติกรรมหลัก คือ มีวินัยในตนเองและปฏิบัติตามกฎระเบียบส่วนพฤติกรรมบ่งชี้ คือควบคุมตนเองให้ปฏิบัติตามอย่างถูกต้องตามทำนองคลองธรรมมีวิธีทำงานที่เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้อื่นได้ปฏิบัติตามกฎระเบียบของหน่วยงานและสถานศึกษาปฏิบัติหน้าที่การงานเป็นไปตามขั้นตอน

๕) มีความขยัน พฤติกรรมหลัก คือมีความตั้งใจและความพยายาม ส่วนพฤติกรรมบ่งชี้คือกระตือรือร้นและปฏิบัติงานเต็มความสามารถอย่างสม่ำเสมอไม่ทอดทิ้งต่ออุปสรรคในการทำงานและความพยายามที่จะสอนเด็กให้บรรลุจุดหมาย

๖) มีความอดทน พฤติกรรมหลัก คือทนเมื่อเกิดอุปสรรค และมีความสามารถในการควบคุมอารมณ์ส่วนพฤติกรรมบ่งชี้ คือ ปฏิบัติงานเต็มไม่ทิ้งช่วงกลางคันไม่โกรธง่าย และสามารถควบคุมอารมณ์ได้อย่างเหมาะสมและอดทนอดกลั้นคำวิพากษ์วิจารณ์

๗) มีความประหยัด พฤติกรรมหลัก คือรู้จักประหยัดและออม และใช้ของให้คุ้มค่าส่วนพฤติกรรมบ่งชี้คือ ช่วยรักษาและใช้ของส่วนรวมอย่างประหยัดไม่ใช้ง่ายฟุ่มเฟือยเกินฐานะของตนรู้จักเก็บออมทรัพย์ เพื่อความมั่นคงของฐานะและรู้จักใช้และเก็บรักษาของอย่างถูกวิธี

๘) มีความรักและศรัทธาในอาชีพครู พฤติกรรมหลักคือ เห็นความสำคัญของอาชีพครูและรักษาชื่อเสียงวิชาชีพครูส่วนพฤติกรรมบ่งชี้ คือสนับสนุนการดำเนินงานขององค์กรวิชาชีพครูเข้าร่วมกิจกรรมวิชาชีพครูร่วมมือและส่งเสริมให้มีการพัฒนามาตรฐานวิชาชีพครูตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ให้เกิดผลดีและเกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมเป็นสำคัญรักษาความสามัคคีและช่วยเหลือซึ่งกันและกันในหน้าที่การงานปกป้องและสร้างความเข้าใจอันดีต่อสังคมเกี่ยวกับวิชาชีพครู

๙) ความเป็นประชาธิปไตยในการปฏิบัติงานและการดำรงชีวิตพฤติกรรมหลัก คือ รั้งฟังความคิดเห็นของผู้อื่น และมีเหตุผลส่วนพฤติกรรมบ่งชี้ คือ เปิดโอกาสให้ผู้อื่นแสดงความคิดเห็นรับฟังความคิดเห็นและข้อโต้แย้งของผู้อื่นยอมรับและปฏิบัติตามความคิดที่มีเหตุผลโดยคิดถึงประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลักและใช้หลักการและเหตุผลในการตัดสินใจและแก้ปัญหา^{๑๑}

๑.๔.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหาเกรียงไกร บัวจันอัด ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบหลักคำสอนเรื่อง กัลยาณมิตรกับการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทและพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน จากการศึกษา

^{๑๑} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒. และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๕), หน้า ๖-๙.

ศึกษาวิจัยพบว่าในพระพุทธศาสนาทั้งสองฝ่ายมีหลักคำสอนเรื่องกัลยาณมิตรกับการบรรลุนิพพานที่เหมือนกันและต่างกัน ด้านความเหมือน พบอยู่ในแง่ของความหมาย ประเภทและหน้าที่ของกัลยาณมิตร และคุณธรรมของกัลยาณมิตร ซึ่งแม้จะมีการบัญญัติคำศัพท์ที่แตกต่างกันบ้าง แต่โดยความมุ่งหมายแล้วเป็นไปในทิศทางเดียวกัน คือหมายถึงผู้ หรือสิ่งที่จะเกื้อกูล สนับสนุน ส่งเสริม เป็นแบบอย่างที่ดีในการพัฒนาชีวิต ในการบรรลุถึงจุดหมาย ในแง่ของประเภทและหน้าที่ ได้แบ่งเป็น ๒ ระดับเช่นเดียวกัน ได้แก่ระดับโลกียะและระดับโลกุตระ กัลยาณมิตรระดับโลกียะ ของทั้งสองฝ่าย ได้แก่บิดา-มารดา ครู อุปัชฌาย์ เป็นต้น เป็นผู้สนับสนุนส่งเสริม สั่งสอน เป็นแบบอย่างที่ดี และช่วยให้คนอื่นเป็นคนดีด้วย กัลยาณมิตรระดับโลกุตระของฝ่ายเถรวาทได้แก่พระพุทธเจ้า พระอรหันต์สาวก เป็นต้น ฝ่ายมหายานได้แก่พระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ ผู้เป็นแบบอย่างในการพัฒนากาย ศีล จิต และปัญญา เพื่อการเป็นคนดีของสังคัม เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี กระทั่งเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดของศาสนาแต่ละนิกาย ด้านความต่างนั้น พบอยู่ในแง่ของอุดมคติและแนวการปฏิบัติธรรม การบรรลุนิพพาน และในความสัมพันธ์ของกัลยาณมิตร ในเถรวาท มีเป้าหมายสูงสุดคือพระนิพพาน ที่ปฏิบัติตามแนวของโพธิปักขิยธรรม ๓๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นต้น^{๑๒}

พระมหาศรีสุทนต์ ชุตินิโก (ต๋วงใต้) สรุปผลการวิจัยไว้ว่า มิตรภาพในพุทธปรัชญาหมายถึงความเป็นเพื่อนที่รักใคร่คุ้นกัน มิไม่ตรีจิตต่อกัน อาจจะร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วยหรือไม่ก็ได้มี ๒ ประเภท คือ ๑) มิตรเทียม และ ๒) มิตรแท้ คำว่า “กัลยาณมิตร” หมายถึง มิตรแท้ที่มีความหมายในหลักคุณธรรม ความดีต่างๆ ที่บุคคลมีและแสดงออกต่อผู้อื่น ส่วนมิตรภาพในทัศนะของอริสโตเติลหมายถึง คุณธรรมอย่างหนึ่งที่มีจำเป็นสำหรับมนุษย์ในการดำเนินชีวิต หรือทางแห่งความยุติธรรมเพื่อสร้างสังคมให้เกิดสันติสุขมี ๓ ประเภท คือ มิตรภาพเพื่อผลประโยชน์ มิตรภาพเพื่อความสำราญ และมิตรภาพเพื่อความดี มิตรภาพทั้งพุทธปรัชญาและปรัชญาของอริสโตเติลสามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลาไม่ว่าจะเป็น ระหว่างบิดา-มารดาและบุตร ครู-อาจารย์และศิษย์ระหว่างสามี-ภรรยา ระหว่างคนหนุ่มกับคนอาวุโส หรือนายจ้างกับลูกจ้าง ระหว่างเพื่อนกับเพื่อนระหว่างผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้การปกครอง และระหว่างพระสงฆ์กับคฤหัสถ์ แม้ในบางครั้งจะเป็นมิตรภาพเพื่อผลประโยชน์ ความสนุกสนานหรือมิตรเทียม แต่สามารถพัฒนาไปถึงมิตรแท้หรือมิตรภาพ เพื่อความดีได้ในที่สุด ขอเพียงแต่ต่างฝ่ายต่างเข้าใจในความเอื้ออาทร หน้าที่ หรือคุณธรรมของความเป็นมนุษย์ด้วยกัน^{๑๓}

เรือนสาย ฐัญญู ได้แสดงทัศนะเรื่องครูไว้ว่า ครูในทางพระพุทธศาสนาเป็นผู้นำทางวิญญาณ ครูที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเรียกว่า ศาสตาบ่าง ติตถังกรบ่าง อาจารย์บ่าง เป็นต้น ซึ่งแตกต่างจากครูโดยทั่วไปที่เป็นครูโดยอาชีพ ครูในทางพระพุทธศาสนาเป็นครูที่เพียบพร้อมด้วย

^{๑๒} พระมหาเกรียงไกร บัวจันอัด, “การศึกษาเปรียบเทียบหลักคำสอนเรื่องกัลยาณมิตรกับการบรรลุนิพพานในพระพุทธศาสนาเถรวาทและพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๖), บทคัดย่อ

^{๑๓} พระมหาศรีสุทนต์ ชุตินิโก, “ศึกษาเปรียบเทียบมิตรภาพในพุทธปรัชญาเถรวาทกับอริสโตเติล”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), บทคัดย่อ.

ความรู้สติปัญญาหรือความสามารถพิเศษในการอบรมสั่งสอน สิ่งสำคัญที่มองเห็นได้ชัด คือ ครูในทางพระพุทธศาสนาเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณและพฤติกรรม^{๑๔}

ล้อม ไชยศรี ได้ศึกษาเรื่องคุณลักษณะของครูที่ดีในทัศนะของนักเรียนมัธยมพบว่า ลักษณะของครูที่นักเรียนชอบมากได้แก่ แต่งกายเรียบร้อย พุดจาสุภาพอ่อนโยน มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย มีคุณวุฒิสูง พุดจริงทำจริงให้เสรีภาพในการออกความคิดเห็นรักและเมตตานักเรียน ใจดี สุขุมเยือกเย็นมีอารมณ์แจ่มใสร่าเริงอยู่เสมอ เข้มงวดต่อความประพฤติของนักเรียนและทำโทษแต่พอสมควร ชยันตเข้มแข็งและอดทนช่วยเหลือนักเรียนได้ในคราวจำเป็น ส่งเสริมให้นักเรียนรู้จักค้นคว้าหาความรู้ มีความยุติธรรม วางตัวได้เหมาะสม ส่วนลักษณะของครูที่นักเรียนชอบน้อยที่สุด ได้แก่ ชอบบุด่าและลงโทษ สอนคลุมเครือเข้าใจยาก ชอบใช้อารมณ์ กิริยาวาจาสุภาพ ชอบข่มขู่ บังคับเลือกที่รักมักที่ชัง ไม่ความรู้ที่จะสอน แต่งกายไม่สุภาพ ใช้สีฉูดฉาด ถือตัวมากเกินไป ชอบพุดถากถางเยาะเย้ย ไม่ตรงต่อเวลา เปิดเผยความลับของนักเรียน^{๑๕}

เฉลียว บุรีภักดี และคณะ ได้ทำการวิจัยเรื่อง ลักษณะวิชาชีพที่ดีของครู ผลการวิจัยพบว่า ครูที่ดีต้องมีความรู้ มีการค้นคว้าหาความรู้ และนำความรู้ไปใช้ให้ก่อประโยชน์อยู่เสมอ สอนดีสามารถใช้ภาษาไทยได้ดี มีเทคนิคในการโน้มน้าวจิตใจคนและสามารถประพฤติปฏิบัติเป็นแบบอย่างได้ไม่เพียงแต่พูดอย่างเดียว สุขภาพดี รู้จักป้องกันโรคติดต่อ งดเว้นสิ่งเสพติดทั้งปวง ไม่เสเพล และรู้จักรักษาอารมณ์ให้มั่นคง ประพฤติดี มีความซื่อสัตย์เที่ยงธรรม มีเมตตา ชยัน อดทน และมีน้ำใจเป็นประชาธิปไตย มีเหตุผล กล้าพูดกล้าทำ กล้าเผชิญกับความจริง รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นและยึดมั่นในสถาบันชาติศาสนา และพระมหากษัตริย์^{๑๖}

๑.๕ คำนิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

กัลยาณมิตรธรรม ๗ หมายถึงคุณสมบัติของมิตรแท้ ๗ ประการ เป็นหลักธรรมสำหรับครูที่พึงปฏิบัติ ได้แก่ ๑) **ปิโย** ความน่ารัก ๒) **ครุ** นำเคารพ ๓) **ภาวนีโย** นำเจริญใจ หรือนำยกย่อง ๔) **วตฺตา** จ รู้จักพูดให้ได้ผล เป็นที่ปรึกษาที่ดี ๕) **วจนกฺขโม** อดทนต่ออุปสรรค ๖) **คมภีรณจ** ถิ่น กตฺตา สามารถอธิบายเรื่องยุ่งยากซับซ้อน ให้เข้าใจ และ ๗) **โน จฏฐาเน นโยชเย** ไม่แนะนำ หรือชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย

ครู หมายถึง เป็นผู้นำทางศิษย์ไปสู่คุณธรรมขั้นสูง และเป็นผู้อบรมสั่งสอนถ่ายทอดวิชาความรู้ให้แก่ศิษย์ เป็นผู้มีความหนักแน่น ควรแก่การเคารพของลูกศิษย์

^{๑๔} เรือนสาย ฐัญญู, “แนวคิดเรื่อง “ครู” ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๑), บทคัดย่อ.

^{๑๕} ล้อม ไชยศรี, อ้างในประโยชน์ จันทโรตติ, “คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของครูองค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลา”, **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๒๐), หน้า ๑๖-๑๗.

^{๑๖} เฉลียว บุรีภักดี และคณะ, **ลักษณะวิชาชีพที่ดีของครู**, (กรุงเทพมหานคร : หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๐), หน้า ๓๖๖.

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง ศึกษาหลักกัลยาณมิตรธรรม ๗ สำหรับครูในพระพุทธศาสนา นี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary research) และเชิงพรรณนา (Descriptive research) ตามวิธีการ ดังนี้

๑.๖.๑ ชั้นรวบรวมข้อมูล

๑. สืบค้นข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ คือ พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พร้อมทั้งคัมภีร์อื่นๆ ทางพระพุทธศาสนา

๒. รวบรวมข้อมูลจากเอกสารทุติยภูมิ คือ ตำรา หนังสือ งานวิจัยวิทยานิพนธ์ เอกสารวารสาร บทความที่เกี่ยวข้อง

๓. ขอคำปรึกษา คำแนะนำ และความเห็นจากอาจารย์ที่ปรึกษา เกี่ยวกับเรื่องที่วิจัย และนำมาวางแผนการวิจัย

๑.๖.๒ ชั้นวิเคราะห์ข้อมูล

๑. นำข้อมูลในส่วนจากเอกสารงานวิจัย และหนังสือที่เกี่ยวข้องมาจัดความเหมาะสม

๒. ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้เกิดความถูกต้องมากที่สุด

๓. สรุปและนำเสนอข้อมูล

๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับ

๑.๗.๑ ทำให้ทราบและเข้าใจหลักกัลยาณมิตรธรรม ๗ ปรากฏในพระไตรปิฎก

๑.๗.๒ ทำให้ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับหลักกัลยาณมิตรธรรม ๗ สำหรับครู และนำผลการศึกษาไปเป็นข้อเสนอแนะทางการศึกษา และพระพุทธศาสนา

บทที่ ๒

ศึกษาครูและหลักกัลยาณมิตรธรรม ๗ ในพระไตรปิฎก

ในบทนี้ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับความหมาย ความสำคัญ ประเภทของครู และหลักกัลยาณมิตรธรรม ๗ โดยเนื้อหาครอบคลุมอยู่ในขอบข่าย ดังต่อไปนี้

๒.๑ ความหมายและความสำคัญของครู

๒.๑.๑ ความหมายของครู

๒.๑.๒ ความสำคัญของครู

๒.๒ ประเภทของครู

๒.๒.๑ จำแนกตามลักษณะงาน

๒.๒.๒ จำแนกตามคุณภาพและแรงจูงใจ

๒.๒.๓ จำแนกตามคุณธรรม

๒.๒.๔ จำแนกตามอัตรา

๒.๓ ความหมายของกัลยาณมิตร

๒.๓.๑ ความหมายโดยศัพท์

๒.๓.๒ ความหมายโดยเนื้อความ

๒.๒ ประเภทของกัลยาณมิตร

๒.๓ ตัวอย่างของการเป็นกัลยาณมิตร

๒.๔ หลักกัลยาณมิตรธรรม ๗

๒.๕ สรุป

๒.๑ ความหมายและความสำคัญของครู

๒.๑.๑ ความหมายของครู

คำว่า ครู ในภาษาไทยนั้น เป็นคำแผลงมาจากมูลศัพท์ทางภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต ดังนี้

หนังสือมังคลัตถปิณี แสดงความหมายของ ครู ไว้ว่า ครู หมายถึงเป็นผู้ควรแก่เคารพ มีบิดามารดาเป็นต้น และความรู้หนักแน่นตั้งฉัตรหิน^๑

หนังสือธาตุปทีปิกา พจนานุกรม บาลีไทย แสดงความหมายครู ไว้ว่า ครู แปลว่า หนัก หมายถึงหนักแน่นในความรู้ ความประพฤติและอารมณ์^๒

^๑ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๕๘๙/๕๗

^๒ หลวงเทพรัตนานุกิษณีย์ (ทวิ ธรรมชัช ป.๙),

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายของคำว่า “ครู” มีความหมายลึกซึ้งกว้างขวางมาก ครู หมายถึง ผู้สั่งสอนศิษย์, ผู้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ศิษย์^๓

คำว่า “ครู” จึงมีความหมายลึกซึ้งและกว้างขวาง ยากที่จะสรุปให้มีความหมายตายตัวได้อย่างใดอย่างหนึ่งได้ คำว่า “ครู” นี้ มาจากรากศัพท์ในภาษาบาลีว่า “คุรุ-ครู” หรือมาจาก ภาษาสันสกฤตว่า “คุรุ” ในความหมายที่เป็นคำนาม แปลว่า ผู้สั่งสอนศิษย์ หรือถ่ายทอดความรู้ให้แก่ความหมายของคำว่า “ครู” ที่กล่าวไว้ในเอกสารอื่นๆ มีความหมายคล้ายคลึงกับที่กล่าวข้างต้นและแตกต่างกันออกไปบ้าง ดังเช่น

พุทธทาสภิกขุ แห่งสวนโมกขพลาราม ได้อธิบายความหมายของ คำว่า “ครู” ไว้ว่า ในสมัยโบราณ คำว่า “ครู” เป็นคำที่สูงมาก ครูเป็นผู้เปิดประตูทางวิญญาณ และนำวิญญาณไปสู่คุณธรรม เป็นเรื่องทางจิตใจโดยเฉพาะ ครูเป็นผู้ควรเคารพหรือมีความหนักที่เป็น หนักอยู่เหนือศีรษะ เป็นเจ้าเหนือเหนือศีรษะคนทุกคน^๔

ปิ่น มุกข์กันต์ ได้อธิบายความหมายคำว่า “ครู” ไว้ในหนังสือมงคลชีวิตว่า คำว่า “ครู” หรือ “คุรุ” นี้ ซึ่งแผลงไปเป็น “คารวะ” แต่เดิมแปลว่าหนักก็จริง แต่ความหมายไม่ค่อยสู้ดีนัก ถ้า จะแปลให้ตรงความหมาย ต้องแปลว่า “ตระหนัก” เพราะคำว่า หนักเฉยๆ มันชวนให้โยนทิ้ง ส่วน คำว่า “ตระหนัก” หมายถึง การเอาใจจดจ่อหรือใส่ใจชวนให้เดินเข้าหา ชวนให้รับไว้... ความ ตระหนัก ซึ่งเป็นความหมายของคารวะนั้น หมายถึง ตระหนักในความดีอันมีอยู่ในตัวคนอื่นและ ในสิ่งอื่น คุณความดีที่มีอยู่ในคนใดหรือในสิ่งใดก็ตาม ถ้าเราไปใส่ใจสนใจ ปลงใจในคนนั้นสิ่ง นั้น เรียกว่า ตระหนักในความดี ความตระหนักในความดีนี้แหละที่เป็นเนื้อแท้ของคารวะธรรมหรือ ความเคารพ^๕

เปลื้อง ณ นคร ได้ให้ความหมายของคำว่า “ครู” หมายถึง ผู้มีความหนักแน่น ผู้ควรแก่การเคารพของศิษย์ และผู้สั่งสอน^๖

ป. หลงสมบุญ ให้ความหมายของครู ไว้ว่า ครู บุคคลผู้อื่น ศิษย์พึงทำให้หนักคือยกไว้ เบื้องสูง บุคคลผู้อยู่เบื้องสูง (มีบิดามารดา เป็นต้น) , คนผู้แสดงออกซึ่งความรักศิษย์, คนผู้ไปรักความรักในศิษย์, คนผู้ถ่ายทอดความรู้และ ความรักในศิษย์ , คนผู้ถ่ายทอดความรู้และความดีงามแก่ศิษย์ , คนผู้สั่งสอน ครู บุคคลผู้อยู่เบื้องสูง มีบิดามารดา เป็นต้น สิสฺสานํ หิต มาจรตีติ อจารีโย. (ผู้ประพฤติเอื้อเพื่อแก่ศิษย์)^๗

^๓ ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๔๒**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๒๒๕.

^๔ พุทธทาสภิกขุ, **ธรรมสำหรับครู**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการศึกษาแห่งชาติ), หน้า ๙๒.

^๕ ปิ่น มุกข์กันต์, **มงคลชีวิตที่ ๓**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๒๔), หน้า ๔๖-๕๐.

^๖ เปลื้อง ณ นคร. **พจนานุกรมไทย**. (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๙), หน้า ๘๙.

^๗ ป. หลงสมบุญ .**พจนานุกรม มคอ-ไทย** , (กรุงเทพมหานคร : อักษรการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๘๕.

Dictionary of Education ให้ความหมายของคำว่า “ครู”(teacher) ไว้ดังนี้

๑) ครู คือ บุคคลที่ทางราชการจ้างไว้เพื่อทำหน้าที่ให้คำแนะนำหรืออำนวยความสะดวกในการ จัด ประสบการณ์การเรียนรู้สำหรับนักเรียน นิสิต นักศึกษาในสถานการศึกษา ไม่ว่าจะป็นของรัฐ หรือ เอกชน

๒) ครู คือ บุคคลที่มีประสบการณ์หรือมีการศึกษามากหรือดีเป็นพิเศษ หรือมีทั้ง ประสบการณ์และการศึกษาดีเป็นพิเศษในสาขาวิชาใดวิชาหนึ่งที่สามารถช่วยทำให้บุคคลอื่นๆ เกิด ความเจริญงอกงาม และพัฒนาก้าวหน้าได้

๓) ครู คือ บุคคลที่สำเร็จหลักสูตรวิชาชีพจากสถานฝึกหัดครู และการฝึกอบรมนั้น ได้รับการรับรองอย่างเป็นทางการโดยการมอบประกาศนียบัตรทางการสอนให้แก่บุคคลนั้น

๔) ครู คือ บุคคลที่สั่งสอนอบรมคนอื่น ๆ^๘

นอกจากนี้ ยังมีผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจในความเป็นครูและเป็นที่ยอมรับกันใน สังคมไทย ทั่วไปอีกหลายๆ ท่าน ได้ให้ความหมายของครูในลักษณะที่คล้ายคลึงกันและผิดแผก แตกต่างกันไปบ้าง เช่น

ความหมายครูตามที่ได้กล่าวมาข้างต้น ตามทัศนะของนักวิชาการไทยและชาวตะวันตกจะ ให้ความสำคัญที่ความแตกต่างกัน คนไทยให้ความสำคัญของครูในด้านความดีหรือคุณธรรมซึ่ง สามารถโน้มน้าวจิตใจ ความรู้สึกนึกคิดของศิษย์ให้คล้อยตามหรือปฏิบัติตามคำแนะนำสั่งสอนของครู เพื่อให้เกิดประโยชน์ทางการศึกษา มีคุณธรรมจริยธรรมที่นำไปประโยชน์ให้แก่สังคมได้ในอนาคต ส่วน ในด้านความหมายของชาวตะวันตกจะเน้นให้ความสำคัญของครูในด้านความรู้ความสามารถในการ ถ่ายทอดความรู้ด้านการเรียนแก่นักเรียน มากกว่าการยกระดับจิตวิญญาณของศิษย์ แต่โดยรวมก็ ยอมรับว่า ครูเป็นฐานะหนึ่งของบุคคลที่สังคมคาดหวังว่าจะเป็นผู้ที่มีบทบาทในการพัฒนาคุณค่าของ มนุษย์ ครูจึงเป็นวิชาชีพหนึ่งที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อสังคม เป็นผู้ชี้ทางปัญญาเป็นผู้พัฒนา ทรัพยากรมนุษย์ให้กับประเทศชาติ สังคมจึงยกย่องครูให้มีฐานะพิเศษ เรียกได้ว่าเป็นวิชาชีพหนึ่งที่ สังคมยอมรับ ดังนั้นครูจะต้องหนักแน่นในด้านความรู้ ความประพฤติและอารมณ์ กล่าวคือ บุคคลที่ เป็นครู ย่อมเป็นผู้ที่น่าเคารพ คือเป็นผู้หนักแน่น ถือหลักการเป็นสำคัญ และมีความประพฤติสมควร แก่ฐานะ ทำให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจแก่ศิษย์

๒.๑.๒ ความสำคัญของครู

ในทัศนะของพระพุทธศาสนานั้น ครูถือว่า มีความสำคัญอย่างมาก เพราะอยู่ในฐานะเป็น กัลยาณมิตรของศิษย์^๘ ซึ่งหมายถึงบุคคลที่เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่จะทำหน้าที่ในการสั่งสอน แนะนำ ชี้แจงและชักจูงเป็นตัวอย่างให้บุคคลเดินไปในทางมรรคแห่งการฝึกอบรมที่ถูกต้อง^{๑๐} มีความ เป็นกัลยาณมิตร กล่าวได้ว่า เป็นบุคคลที่ควรถือเอาเป็นแบบอย่างที่ดี ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ความมีมิตร

^๘ ยนต์ ชุ่มจิต, ความเป็นครู, พิมพ์ครั้งที่ ๓ , (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๑), หน้า ๙.

^๙ ม.ม.(ไทย) ๑๓/๕๘๙/๕๗.

^{๑๐} อ.จตุกก.อ.(บาลี) ๒๔/๒๑/๔๓-๔.

ดี”^{๑๑} “มีสหายดี”^{๑๒} “มีเพื่อนดี”^{๑๓} ถือได้ว่าเป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์^{๑๔} กัลยาณมิตรเป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์ หมายถึง การประพฤติปฏิบัติหรือการศึกษาเรียนรู้เพื่อการเข้าใจความเป็นจริงของโลกและชีวิตนั้น มีความจำเป็นอย่างมากที่จะต้องอาศัยผู้ที่มีความรู้ มีความสามารถ และประสบการณ์มาก่อน ให้คำชี้แนะแนวทางที่ถูกต้อง เพื่อการก้าวเดินไปสู่จุดมุ่งหมายโดยไม่ผิดพลาดให้เกิดการพัฒนาที่มีความเจริญรุ่งเรือง ผู้รู้ทั้งหลายได้ให้ทัศนะต่างๆ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของครูไว้ดังนี้

พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวถึงความสำคัญของครูไว้ว่า ครูเป็นผู้ทำหน้าที่อันประเสริฐสุด เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณของสัตว์โลกไปสู่จุดหมายปลายทางที่พึงปรารถนา ครูเป็นสถาบันใหญ่ที่คุ้มครองโลกเช่นเดียวกับศาสนา ครูเป็นผู้อำนวยความสะดวก เป็นผู้เปิดประตูให้สัตว์ออกจากคอกแห่งอวิชชา ครูเป็นปูชนียบุคคล เป็นที่เคารพสักการะของมนุษย์ เป็นผู้ปั้นโลกให้งดงาม ความสงบสุขและมีค่า^{๑๕}

ปัญญานันทภิกขุ กล่าวว่า ครูเป็นผู้นำทางวิญญาณ ครูเป็นผู้ประเสริฐ ไม่ใช่ลูกจ้าง แต่เป็นผู้นำสัตว์ทั้งหลายไปสู่ความเจริญก้าวหน้าของชีวิต จึงเป็นปูชนียบุคคลที่คนทั้งหลายเคารพยกย่อง เพราะเป็นผู้เป็นผู้ประกอบด้วยคุณธรรมความดี ครูทั้งหลายมีสังกัดอยู่กับพระอรหันต์ ไม่ใช่ลูกจ้างงานที่ครูทำอยู่เพื่อประโยชน์แก่สังคม เป็นงานที่มีเกียรติยิ่ง ชีวิตของครูจึงเป็นชีวิตที่มีค่า มีราคาสูงเหนือกว่าบุคคลประเภทอื่นทั้งหมด^{๑๖}

พระราชวรมณี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวถึงความสำคัญของครูไว้ว่า คำว่าครูนั้นมีความสำคัญอย่างมาก เพราะครูเป็นกัลยาณมิตรของนักเรียน เป็นผู้บอกทางเดิน และแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียน ครูคนแรกของเราคือพ่อแม่ ซึ่งเป็นบูรพาจารย์ ถ้าในโลกนี้ไม่มีครูคนนี้ คนเราไม่มีทางรอดอยู่ได้^{๑๗} ซึ่งครูไม่ใช่เพียงแต่สอนหนังสือเท่านั้น แต่ยังสอนจริยธรรมให้ศิษย์เป็นคนดี ซึ่งมีภาระหนักมาก ฉะนั้น ครูจึงมีความสำคัญอย่างมาก เพราะอนาคตของชาติอยู่ในมือครู งานของครู คือ การปั้นคนดีมีศีลธรรม ดังนั้น เราได้ฝากความหวังเกี่ยวกับอนาคตของชาติไว้ในมือครู^{๑๘}

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี กล่าวว่า ครูมีความสำคัญเพราะ เป็นผู้สั่งสอนศิลปวิทยาการแก่นักเรียนทั้งหลาย ครูต้องเป็นผู้มีความรู้ เพราะยังมีความรู้มาก ยิ่งเป็นเครื่องส่งเสริมให้การทำงานของครูดียิ่งขึ้น ครูต้องหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ ครูจะเป็นกระຈกเงาที่เด็กต้องมานั่งจ้อง ครูจึงต้องมี

^{๑๑} ความมีมิตรดี หมายถึง มิตรที่มีคุณธรรม คือศีลเป็นต้น อภ.จตุกก.อ.(บาลี) ๒๔/๒๑/๔๓-๔.

^{๑๒} สหายดี หมายถึง เพื่อนร่วมงานที่ดี อภ.ทสก.อ.(บาลี) ๓/๑๗/๓๒๒.

^{๑๓} เพื่อนดี หมายถึง เพื่อนที่รักใคร่สนทนาค้นเคยกัน ซื่อสัตย์ต่อกัน อภ.ทสก.อ.(บาลี) ๓/๑๗/๓๒๒.

^{๑๔} ส.ม.(ไทย) ๑๙/๒/๓.

^{๑๕} พุทธทาสภิกขุ, การศึกษาคืออะไร, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๑), หน้า ๑๑๐-๑๑๑.

^{๑๖} ปัญญานันทภิกขุ, วิญญาณของความเป็นครู, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๑), หน้า ๑-๑๔.

^{๑๗} พระราชวรมณี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ขอบฟ้าแห่งความรู้, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๓๖-๓๗.

^{๑๘} พระเมธีธรรมมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ครูที่ดีต้องมีธรรมะ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒.

อุปนิสัยดีสำหรับเด็กได้เอาตัวอย่าง เด็กคนใดที่สอนไม่ได้ตั้งใจ ก็คิดว่าเป็นความผิดของเรา ครูยอมไม่พลาเวลาของศิษย์ เรารักเป็นครู เราต้องไม่กลัวเหนียว^{๑๙}

จากเนื้อหาที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า ครูเป็นบุคคลที่มีความสำคัญอย่างมาก ในการที่จะมีแบบที่ดีงามหล่อหลอมให้ศิษย์มีความรู้และคุณธรรม เพราะบุคคลที่เป็นครูจะต้องมีสติปัญญา ความรู้ความเฉลียวฉลาด พยายามแสวงหาความรู้เพิ่มเติมให้ทันสมัยอยู่เสมอ มีความรับผิดชอบ พร้อมทั้งจะเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับศิษย์ เป็นคนตรงต่อเวลา มีคุณธรรมประจำใจ ความเมตตา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กับศิษย์ทุกๆ คน ไม่มีอคติลำเอียง และมุ่งแต่สงเคราะห์ช่วยเหลือศิษย์ทั้งหลายให้เป็นคนดีและมีความรู้ ความสามารถ เพื่อรับใช้ประเทศชาติบ้านเมืองให้มีความเจริญก้าวหน้า ด้วยเหตุนี้ครูจึงมีความสำคัญยิ่งในการยกยัญญาของมนุษย์ทั้งหลายให้สูงขึ้นเปี่ยมไปด้วยคุณธรรม มีบทบาทที่สำคัญในการสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าให้แก่สังคมมนุษย์ในทุกด้าน ทุกยุคและทุกสมัย

๒.๒ ประเภทของครู

ยนต์ ชุ่มจิต ได้แบ่งครูออกเป็น ๓ ประเภทดังนี้

๒.๒.๑ จำแนกตามลักษณะงาน

ถ้าหากจำแนกครูออกตามลักษณะงานแล้ว จะได้ครู ๔ ประเภท ดังนี้

๑) **ครูประจำบ้าน** ได้แก่ มารดาบิดาซึ่งเป็นผู้ให้กำเนิดและถือว่าเป็นครูอันดับ แรกของทุกคนหรือที่เรียกว่า “บูรพาจารย์”โดยหน้าที่ทั่วไป ครูคนแรกที่แท้จริงคือมารดาถัดมาจึง เป็นบิดา แต่ทว่าทั้งมารดาและบิดามีความใกล้ชิดกับลูกมาก และบุคคลทั้ง ๒ ต้องคอยปกป้องดูแล ลูกๆ ในเวลาพร้อมๆ กันเกือบตลอดเวลา จึงยกย่องให้มารดาบิดาเป็นบูรพาจารย์ของลูกเสมอ เหมือนกัน^{๒๐}

๒) **ครูประจำโรงเรียน** ได้แก่ ครูอาจารย์ที่ทำการสอนนักเรียนตามโรงเรียน หรือสถานศึกษาต่างๆ จะกระทำโดยสำนักหรือด้วยวิญญาณของความเป็นครูอย่างแท้จริง หรือ กระทำตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจากทางราชการ ก็เรียกว่าเป็นครูประจำโรงเรียนทั้งนั้น ครู ประเภทนี้ถ้ากระทำหน้าที่ของครูด้วยวิญญาณแห่งความเป็นครูแล้ว จะต้องรับภาระการทำงานที่ หนักอยู่ตลอดเวลา เพราะการอบรมสั่งสอนคนให้เป็นผู้มีความรู้และความประพฤติดีมิใช่เป็นงานที่ ง่าย ทั้งนี้เพราะคนที่ครูจะต้องคอยสั่งสอนอบรมนั้นมีหลายประเภทหรือที่เรียกกันว่า "บัวสี่เหล่า" กล่าวคือ มีทั้งชนิดที่ ใ้ง่สุดกู่ พอรู้อเรื่อง ใกล้เคียงปราด และฉลาดมาก ประกอบกับนิสัยใจคอ ของเด็กที่รับการปลูกฝังอบรมมาจากครอบครัวที่แตกต่างกันออกไป

๓) **ครูประจำวัด** ได้แก่ พระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาหรือนักบวชใน ศาสนาอื่นๆ ที่มี ความรู้ความเข้าใจหลักคำสอนในศาสนาของตนอย่างเพียงพอ แล้วทำหน้าที่เผยแผ่ หลักธรรมคำสอน เพื่อให้ประชาชนมีศีลธรรมคุณธรรมประจำใจ เป็นชีวิตที่มีคุณธรรมและคุณภาพ สามารถดำเนินชีวิตของตนอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

^{๑๙} เฉลียว บุรีภักดีและคณะ, **ลักษณะครูดี**, (กรุงเทพฯพหุพานคร : โรงพิมพ์ตำรวจ, ๒๕๒๐), หน้า ๙.

^{๒๐} ยนต์ ชุ่มจิต, **ความเป็นครู**, หน้า ๒๑ .

๔) ครูประจำโลก ได้แก่ พระบรมศาสดาของพระพุทธศาสนา และศาสดา ของศาสนา ต่างๆ ที่ได้ค้นพบหลักธรรมคำสอนอันประเสริฐ แล้วนำหลักธรรมนั้นๆ มาเผยแผ่ อบรมให้มวลมนุษย ในโลกได้รู้เรื่องได้เข้าใจ และนำไปประพฤติปฏิบัติเพื่อความสุขความเจริญ และความร่มเย็นแห่ง ชีวิต^{๒๑}

ครูอาจารย์มีบทบาทมากในโรงเรียนสถาบันการศึกษา บทบาทที่ครูอาจารย์จะต้อง กระทำ ต่อศิษย์ ในสถานศึกษา จะต้องเป็นบทบาทของครูที่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี สม่่าเสมอต่อเด็ก แม้จะทำ โทษเด็ก ว่ากล่าว ตำหนิติเตียน หรือการลงทัณฑ์ ครูอาจารย์จำต้องมีเหตุผล ไม่แสดง ความโมโห น้อยใจออกมา ควรรู้จักวิธีอบรมสั่งสอนลูกศิษย์ ให้เข้าใจเจตนาที่ดีของครู ว่าการทำ โทษนี้ เพื่อหวัง ให้ลูกศิษย์ดีต่อไปในอนาคต การทำโทษควรเป็นการทำโทษที่เป็นการสร้างสรรค์ ไม่ใช่การทำลายให้ เด็กเจ็บตัว เป็นต้น หรือว่ากล่าวเด็กด้วยการใส่อารมณ์ โมโหและพูดจาอย่าง รุนแรง ไม่สุภาพ ฉะนั้น ครูจะต้องเป็นครูแบบที่ดีให้กับศิษย์ในสถานการศึกษาในทุกๆ อริยาบถ ไม่ว่าจะเป็นการแต่งกาย นิสัย การ สอน การพูดคุย การขยันทันเพียรการปฏิบัติตนตรงต่อเวลา การเอา ใจใส่ การอบรมสั่งสอนศิษย์ ครู จะต้องกระทำสม่่าเสมอ และจะต้องสร้างสัมพันธ์ภาพกับลูกศิษย์ทุกคนในชั้น

เท่านั้นไม่พอจะต้องสร้างสัมพันธ์ภาพไปถึงพ่อแม่ด้วย และมีสัมพันธ์ภาพกับเพื่อน ครู การ โรง ผู้บังคับบัญชาด้วย ตลอดจนประชาชนในชุมชน สิ่งใดที่กระทำแล้วถือว่าเป็นการ สร้างสรรค์ เป็น การพัฒนาให้สังคมเจริญ ครูควรกระทำสิ่งนั้น เช่น ให้ความร่วมมือต่อสังคม ทำบุญ อบรมสั่งสอน ศิษย์ และประชาชนในสังคมในชุมชน มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีความ สุภาพ มีศิลป์ในการสนทนา รู้จักชนะใจคน มีน้ำใจ มีวิธีการพัฒนาโรงเรียนให้เจริญ จัดบริการ แนะนำที่ดีให้เด็กและประชาชน เป็นตัวอย่างที่ดีในการรักษาความสะอาดของห้องเรียน บริเวณ โรงเรียน ห้องอาหาร ห้องสมุด มี ความขยันหมั่นเพียรในการสอน และการประเมินผล และ ติดตามผลนักเรียน จัดสวัสดิการที่มี ประโยชน์ให้เด็กและผู้ปกครอง จัดโครงการที่เป็นการพัฒนา ต่อบุคลิกภาพ พัฒนาบ้านเรือน พัฒนาการเกษตร และสหกรณ์ให้ประชาชน เป็นโครงการร่วมกันกับชุมชน เป็นต้น

๒.๒.๒ จำแนกตามคุณภาพและแรงจูงใจ

ถ้าหากจะจำแนกครูออกตามคุณภาพและแรงจูงใจ สามารถจำแนกออกได้เป็น ๓ ประเภท ดังนี้

๑) พวกก้าวหน้า (The Upward-mobiles) ได้แก่ ครูที่มีความรู้ความเข้าใจ วัตถุประสงค์หรือเป้าหมายของสถาบันการศึกษาเป็นอย่างดี และสามารถกระทำตัวให้เป็น ประโยชน์ แก่สถาบันได้อย่างเต็มที่ ครูประเภทนี้ มักจะมองสถาบันและผู้บริหารในแง่ดีเสมอ ไม่ ว่าต่อหน้าหรือ ลับหลัง รวมความว่า ครูประเภทนี้ มีเจตคติที่ดีต่อสถาบันและปฏิบัติงานอย่างเต็มที่ ความสามารถ ตลอดเวลา

๒) พวกเฉยเมย (The Indifferents) ได้แก่ ครูที่ไม่ยึดติดต่อความสำเร็จในงาน หรือ อำนาจที่ควรมีหรือควรได้จากกรดำรงตำแหน่งต่างๆ ในสถาบัน พวกนี้มักมุ่งหารายได้พิเศษ นอก สถาบัน คงยึดเอาสถาบันเป็นเพียงศาลาพักร้อนชั่วคราวเท่านั้น บทบาทที่พวกนี้ต่อสถาบัน น้อยมาก คงมาทำงานประจำไปตามปกติพอให้สิ้นวัน งานที่เขาทำให้สถาบันนั้นมันน้อยไม่คุ้มกับ เงินเดือนและ

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒.

เวลาที่เหลือหรือนอกเวลาทำงานของเขาจะเป็นของเขาแท้ๆ โดยไม่ยอมสละให้แก่ สถาบันโดยเด็ดขาด

๓) พวกผสม (The Ambivalents) ได้แก่ ครูที่ในหัวใจนั้นอยากได้รับความสำเร็จในงานอยากดำรงตำแหน่งที่มีเกียรติและมี อำนาจในสถาบันนั้น พวกนี้ต้องการความมั่นคงในการทำงาน ต้องการให้ผู้บริหารรักและ สนับสนุน แต่พวกนี้ขาดความสามารถในการปรับตัว เวลาทำงานก็ทำไปอย่างนั้นเอง ไม่มีอะไร

๒.๒.๓ จำแนกตามคุณธรรม

การจำแนกครูออกตามลักษณะคุณธรรมของความเป็นครู สามารถทำได้เป็นประเภทดังต่อไปนี้

๑) เปลือกครู ครูประเภทนี้จัดได้ว่าเป็นครูด้วยในด้านคุณธรรมของความเป็น ครูอย่างยิ่ง ทั้งนี้อาจจะเกิดจากการที่มีได้มีศรัทธาจะมาเป็นครูตั้งแต่แรกเข้าเป็นนักศึกษาครู อาจจะ เกิดจากสิ่งแวดล้อมชักจูงให้มีพฤติกรรมบางอย่างที่ทำให้สภาพลักษณะของความเป็นครูหรือมีฉะนั้น ก็เกิดจากนิสัยอันถาวรที่ติดตัวมาก็เป็นได้ ครูประเภทเปลือกครูนี้ มีวิญญาณครูน้อยมาก จะทำการ สอนไปวันๆ หนึ่ง เพียงเพื่อให้วันเวลาผ่านไป ไม่คำนึงว่าศิษย์ของตนจะดีหรือช่วยอย่างไร ดังนั้น จึงเปรียบครูประเภทนี้เสมือนเปลือกไม้ซึ่งหาคุณค่าอันสำคัญได้น้อย บางครั้งอาจไร้ค่ากว่าเปลือก ของต้นไม้บางชนิดเสียด้วยซ้ำ เพราะเปลือกไม้บางชนิดยังให้ประโยชน์ในการนำมาทำเป็นตัวยา สมุนไพรสำหรับรักษาโรคบางชนิดได้ ต่อไปนี้ จะได้ยกตัวอย่างพฤติกรรมของครูประเภทเปลือกครูมาให้เป็นการศึกษา และ ขอเข้าใจและขอให้เข้าใจว่า พฤติกรรมที่นำมากล่าวในที่นี้เป็นเพียงตัวอย่างเท่านั้น เช่น

- มาโรงเรียนสายเป็นประจำ - ไม่สร้างเมฆเข้าห้องสอน
- งานไม่ทำเอาแต่คุย - หนีไปนอนยามเมื่อผลอ
- ทำงานชู้ยตลอดเวลา - พุดเพื่อจ้อกับศิษย์
- ชอบดุด่าเด็กไร้เหตุผล - ดัดจริตเจรจา
- งานของตนทำไม่เป็น - เจ้านายมาทำเป็นขยัน
- เข้าจดเย็นกินแต่เหล้า - วันทั้งวันไม่อยู่ที่
- หาความดีโดยไม่สอน - บ่นออกจู้จี้
- เล่นละครหลอกเจ้านาย - เป็นหนี้เกินตัว
- ไปค้าขายเวลาราชการ - ชอบมั่วแต่อบาย
- ทำหย่อนยานเป็นพ่อพระ - ไม่ชวนชวยหาความรู้
- เอาชนะระราน - อยู่เป็นครูไปวันๆ
- ชอบชุกงานไว้ตลอด^{๒๒}

๒) เนื้อครู ครูประเภทนี้นับได้ว่าเป็นครูที่มีคุณธรรมของความเป็นครูกว่าครู ประเภทแรก มีความรับผิดชอบในหน้าที่การงานดีขึ้น กล่าวคือ พยายามทำหน้าที่การงานที่ได้รับ มอบหมายได้สำเร็จ ทำการสอนเด็กตามหน้าที่ ตามกำหนดเวลา เมื่ออยู่นอกเวลาแล้วไม่สนใจใน การอบรมสั่งสอน

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน , หน้า ๒๓-๒๔.

ศิษย์จะดีอย่างไรไม่สนใจ ถ้าเป็นนอกเวลาทำการสอนจะไม่สนใจ ในเวลาทำ การสอนก็จะเน้นแต่เนื้อหาตามหลักสูตรเป็นประการสำคัญ ไม่มีการสอดแทรกคุณธรรมจริยธรรม ในการสอน เช่น ถ้าสอนวิชาคณิตศาสตร์ก็จะเน้นแต่เนื้อหาวิชาคณิตศาสตร์ ถ้าสอนศิลปะก็จะเน้น แต่ความรู้ความสามารถในทางศิลปะโดยเฉพาะเท่านั้น เป็นต้น อย่างไรก็ตามครูประเภทยังนับ ได้ว่า มีความดีมากกว่าครูประเภทเปลือกครู เพราะมีคุณธรรมสูงกว่า จึงเปรียบเทียบกับเนื้อไม้ ซึ่งมีประโยชน์ในการใช้สอยมากกว่าเปลือกไม้ ตัวอย่างพฤติกรรมของครูประเภทเนื้อครู เช่น

- สอนหนังสือตามหลักสูตร - ของไทยๆ ไม่นิยม
- มักไม่พูดเรื่องจรรยา - ชอบชื่นชมกับของนอก
- ถึงเวลาก็มา - ใช้วิธีบอกเวลาสอน
- ได้เวลาก็กลับ - ไม่เอื้ออาทรต่อศิษย์
- ไม่ส่ำทับคุณนิสัย - ไร้ความคิดสร้างสรรค์
- เรื่องวินัยไม่กล้าเน้น - ทำงานทุกวันตามหน้าที่
- ทำไม่เป็นแต่สอนได้ - ขนบธรรมเนียมประเพณีไม่สนใจ
- ชอบแต่งกายนำสมัย ๆ

๓) แก่นครู ครูประเภทนี้ เป็นครูที่มีคุณธรรมของความเป็นครูสูง เป็นครูใน อุดมคติ เป็นครูเพราะมีศรัทธาในอาชีพครูอย่างแท้จริง เมื่อเข้ามาศึกษาเล่าเรียนก็ตั้งใจศึกษาเล่า เรียนอย่างเต็มกำลังความสามารถ เมื่อสำเร็จการศึกษาออกไปแล้วก็ไปประกอบวิชาชีพครูด้วย สำนึก^{๒๓} ในบทบาทหน้าที่ของครูที่ตลอดเวลา ครูประเภทนี้เปรียบเสมือนแก่นไม้ซึ่งมีความ มั่นคงแข็งแรงและมีคุณค่าต่อการใช้สอยมากกว่าเนื้อไม้ หากสถาบันวิชาชีพครูมีครูประเภทนี้ มากๆ จะทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้าในทางวิชาชีพ ประเทศชาติจะเจริญรุ่งเรืองอย่างรวดเร็ว ตัวอย่างพฤติกรรมของครูประเภทแก่นครู เช่น

- มาโรงเรียนแต่เช้า - ไม่เป็นฝึการพนัน
- กลับถึงเหย้าเมื่อเย็น - ชยันอบรมศิษย์
- สอนศิษย์ให้คิดเป็น - เป็นมิตรกับทุกคน
- ทำตัวเช่นที่สอนศิษย์ - ใฝ่บ้านอ่านตำรา
- ไม่ติดสุรา - คั่นคว้าหาความรู้
- ไม่เป็นขี้ยาติดบุหรี่ - กตัญญูกตเวที
- หนี้สินไม่มี (มากเกินไป) - เอื้ออารีมิตรสหาย
- กินพอดีไม่ฟุ้งเฟ้อ - ไม่แต่งกายนำสมัย
- ไม่เพื่อเจอนินทา - ทำจิตใจเบิกบาน
- ให้เวลาสอนเพิ่ม - พูดอ่อนหวานน่าฟัง
- สอนซ่อมเสริมเด็กเรียนช้า - ยืนเดินนั่งเป็นผู้ดี
- มีเมตตากับทุกคน - ไม่ซุกซนมั่วโลกีย์

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕.

๒.๒.๔ จำแนกตามอัตรา

การจำแนกประเภทของครูตามอัตรา หมายถึง การพิจารณาประเภทของครูตามตัวตนของครู ซึ่งสามารถจำแนกออกเป็น ๒ ประเภท ดังนี้

๑) **ครูที่เป็นบุคคล** หมายถึง ครูที่มีตัวตน ซึ่งได้แก่บุคคลต่างๆ ต่อไปนี้ ๑. มารดา บิดา ซึ่งเป็นครูคนแรกของลูก ๒. ผู้อุปการะเลี้ยงดูหรือญาติผู้ใหญ่ ๓. ครูตามระเบียบประเพณี ทางการศึกษาของสังคม ๔. พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งถือว่าเป็นผู้อบรมจิตใจให้แก่ผู้ที่มีจิตศรัทธา เลื่อมใส ๕. เพื่อนร่วมงาน เพื่อนบ้านใกล้เคียง หรือเพื่อนร่วมชั้นเรียน ๖. ผู้ที่มีเมตตากรุณา หวังดี ให้คำแนะนำสั่งสอนหรือชี้แนะให้ทางที่ถูกที่ควร ๗. ผู้ที่มีประสบการณ์มากกว่า ซึ่งตัวเรา ต้องมีปฏิสัมพันธ์เกี่ยวข้องด้วย ๘. บุคคลที่ไม่หวังดีหรือเป็นศัตรู เป็นครูเราได้ ทำให้เราต้องคิด ทบทวนพฤติกรรมหรือการกระทำบางสิ่งบางอย่างของบุคคลนั้นๆ หรือแม้แต่พฤติกรรมของเราที่ จะปฏิบัติต่อบุคคลเหล่านั้น ๙. ตนเอง เป็นครูให้ตนเองได้ โดยอาศัยความรู้และประสบการณ์ที่ได้ สะสมไว้เป็นครูของตนเอง ๑๐. พระบรมครูสูงสุด คือพระพุทธเจ้า แม้จะปรินิพพานนานไปแล้ว ถือว่าเป็นครูของปวงชนชาวพุทธ^{๒๔}

๒) **ครูที่ไม่ใช่บุคคล** หมายถึง สิ่งของและพฤติกรรมต่างๆ ที่มีผลหรืออิทธิพลต่อ ความรู้สึกนึกคิดของคน ทำให้บุคคลนั้นสามารถนำไปเป็นแบบกระบวนพฤติกรรมในการทำงาน หรือการดำรงชีวิต เช่น

๑. การงานที่ทำจนมีความเชี่ยวชาญหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่ามีทักษะ นำมาเป็น ครูได้ เพราะสามารถนำเอาวิธีการทำงานนั้นๆ มาเป็นบรรทัดฐานในการทำงานต่อไป

๒. ความผิดพลาดในการทำงานหรือความผิดพลาดในอดีต นำมาเป็นครูได้ เพราะเป็นเครื่องชี้ว่ามีให้บุคคลกระทำในสิ่งนั้นอีก ซึ่งโบราณท่านเรียกว่า “ผิดเป็นครู”

๓. ปัญหาหรืออุปสรรคในการทำงานที่ผ่านมา เมื่อผ่านพ้นปัญหาหรืออุปสรรค นั้นๆ ได้ ย่อมใช้เป็นแนวทางในการทำงานหรือแก้ปัญหาในลักษณะเดียวกันได้ หรือมีละนั้นเมื่อ พบปัญหาหรืออุปสรรคในลักษณะเดียวกัน ก็จะได้เลือกวิธีการใหม่ ไม่ต้องเสียเวลาในการคิด แก้ปัญหานั้นๆ อีกต่อไป

๔. ประสบการณ์ทุกอย่างในชีวิต ทั้งสมหวังและผิดหวัง สามารถใช้เป็นครูให้ ชีวิตของตนเอง เพื่อดำเนินชีวิตต่อไป

๕. สิ่งแวดล้อมทางกายภาพทั้งหลายทั้งปวง เช่น ที่อยู่อาศัย ที่ทำงาน บริเวณ อาคาร สถานที่ รวมทั้งธรรมชาติสิ่งแวดล้อมอื่นๆ ย่อมมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของผู้อยู่อาศัยในที่ นั้น เช่น ถ้าหากที่อยู่อาศัยสะอาดเรียบร้อยเป็นระเบียบ ก็จะโน้มน้าวให้บุคคลที่อาศัยในที่นั้นๆ เป็นบุคคลที่มีนิสัยประณีตบรรจง รักความเป็นระเบียบเรียบร้อยไปด้วย เป็นต้น

๖. ความเดือดเนื้อร้อนใจหรือความทุกข์ทรมานทั้งกายและใจ ย่อมเป็นครูสอน ให้คนนั้นเป็นผู้มีความอดทนอดกลั้น ต่อสัจธรรมเพื่อเอาชนะความเดือดร้อนนั้นๆ ทั้งนี้เพื่อให้ชีวิต ของตนดีขึ้น^{๒๕}

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน ,หน้า ๒๖.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗.

จากที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า การให้การศึกษาของครูนั้น ไม่จำเป็นที่จะต้องอยู่ในระบบของสถาบันการศึกษาเสมอไป แต่อาจอยู่นอกสถาบันการศึกษาก็ได้ เช่น พ่อแม่ ญาติพี่น้อง และคนในสังคมก็สามารถให้การศึกษาแบบนอกระบบได้ อาจเริ่มต้นที่สถาบันครอบครัว ซึ่งมีมารดาและบิดาเป็นผู้ให้การอบรมสั่งสอน เพื่อให้รู้จักการสนทนาที่ดี และสามารถสื่อสารได้อย่างมีประสิทธิภาพ จนกระทั่งรู้จักการประกอบอาชีพ ตลอดจนการวางกิจกรรมทางสังคม ขึ้นต่อไปก็เป็นการศึกษาในระบบโรงเรียน โดยมีครูอาจารย์เป็นผู้อบรมสั่งสอน ถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ต่างๆ ที่นอกเหนือจากบิดามารดาจะให้ได้ เป็นหลักวิชาการที่กว้างขวาง โดยครูให้คำชี้แนะ และแบบอย่างในการประพฤติตนในชีวิตประจำวัน

๒.๓ ความหมายของกัลยาณมิตร

เพื่อให้การศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นไปด้วยความกระชับและจำกัดเนื้อหาให้อยู่ในข่ายที่เหมาะสม ผู้วิจัยจึงได้นำเสนอความหมายของ **กัลยาณมิตร** โดยแบ่งเป็น ๒ ประเด็น คือ ความหมายโดยศัพท์ และความหมายโดยเนื้อหา ดังต่อไปนี้

๒.๓.๑ ความหมายโดยศัพท์

คำว่า **กัลยาณมิตร** มาจากคำว่า **กัลยาณะ** + **มิตร** โดยพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ ให้ความหมายว่า **กัลยาณะ** ได้แก่ งาม ดี และ **มิตร** หมายถึง เพื่อนที่ดี, มิตรผู้มีคุณอันบัณฑิตพึงคบ^{๒๖} นอกจากนี้คำว่า **มิตร** หรือ **มิตต** ยังมีความหมายตามผู้รู้ท่านวิเคราะห์ว่ามีรากศัพท์เดียวกับ คำว่า **เมตตา** วิเคราะห์ไว้ดังนี้

เมฆชุตติ = **มิตโต** ผู้โดยยอรักรใคร่กัน ผู้นั้นเรียกว่า **มิตร** มิตเตภาวติ = เมตตา อธิยาศัยที่ใคร่ประโยชน์ซึ่งเกิดมีในมิตร เรียกว่า **เมตตา** อีกนัยหนึ่งว่า มิตตสส เอสา ปวตตตติติ = เมตตา อธิยาศัยที่ใคร่ประโยชน์ที่เป็นไปต่อมิตรเรียกว่า **เมตตา**^{๒๗}

ในอภิธรรมวิภังค์ปรากฏความไว้ว่า “ความรักใคร่ กิริยาที่รักใคร่ ภาวะที่รักใคร่ในสัตว์ทั้งหลาย เมตตาเจโตวิมุตติ นี้เรียกว่า **เมตตา**”^{๒๘} และอีกแห่งหนึ่งคือในขุททกนิกาย มหานิเทศ ได้ขยายความหมายของเมตตาไว้ว่า “เมตตา ได้แก่ ความรัก กิริยาที่รัก ภาวะที่รัก ความเอ็นดู กิริยาที่เอ็นดู ภาวะที่เอ็นดู ความปรารถนาเกื้อกูลกัน ความอนุเคราะห์ ความไม่พยาบาท ความไม่ปองร้าย”^{๒๙}

จากความหมายตามที่กล่าวมาจะเห็นว่า **กัลยาณมิตร** ตามรูปศัพท์นั้นหมายถึง เพื่อนที่ดี เพื่อนที่งามหรือเพื่อนที่รักใคร่คุ้นเคยที่ดี เพื่อนรักใคร่ คุ้นเคยที่งาม เพื่อนผู้มีความเอื้อโย มีน้ำใจเอื้อเฟื้อที่ดีงาม บุคคลผู้มีจิตที่หวังดี มีความรักใคร่ เป็นผู้หวังประโยชน์เกื้อกูลต่อตนเองและผู้อื่น ความหมายตามศัพท์จะเห็นว่าท่านมุ่งเอามิตรดีที่เป็นบุคคลโดยเฉพาะ

^{๒๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๙.

^{๒๗} สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), แปลและเรียบเรียง, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๕๕๕.

^{๒๘} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๖๔๓/๔๒๓.

^{๒๙} ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๒๐๒/๕๙๐.

๒.๑.๒ ความหมายโดยเนื้อความ

สำหรับความหมายโดยเนื้อความนั้น **กัลยาณมิตร** หมายถึง บุคคลผู้มีความใฝ่รู้ตั้งตนอยู่ในธรรม เป็นผู้ชี้แนะแนวทางแห่งความเจริญ สั่งสอนอบรม เป็นที่ปรึกษา เพื่อนที่ดี หนังสือ หรือสื่อหลากหลายรูปแบบที่ส่งเสริมให้เกิดปัญญา สิ่งแวดล้อมทางสังคมโดยทั่วไปที่ดี ที่เกื้อกูล ซึ่งจะชักจูงหรือกระตุ้นให้เกิดปัญญาได้ด้วยการฟัง การสนทนา ปรึกษา ชักถาม อ่าน ตลอดจนการรู้จักเลือกใช้สื่อให้เกิดประโยชน์จากความหมายโดยเนื้อความข้างต้นนี้ แสดงให้ทราบว่า **กัลยาณมิตร** นอกจากจะหมายถึง มนุษย์หรือบุคคลที่เป็นเพื่อนที่ดีแล้ว ยังหมายถึง หนังสือที่ดี ที่อ่านแล้วให้ข้อคิดที่ดี หรือให้ความรู้ที่ดีมีประโยชน์ ทั้งนี้เพราะยังมีหนังสือจำนวนมาก ที่ไม่ได้ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อ่านเมื่ออ่านแล้ว ทำให้เกิดความเข้าใจผิดต่อชีวิต ต่อโลกหรือต่อสังคม อาจจะทำให้กลายเป็นคนมองโลกในแง่ร้าย ไม่ก่อให้เกิด ความคิดสร้างสรรค์ กลับเพิ่มพูนความ โลภะ โทสะ โมหะ ขึ้นในตัวผู้อ่าน เช่น หนังสือที่สอนให้ไม่รู้คุณค่าชีวิต หนังสือที่สอนการทำลายล้างชีวิตเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน หรือแม้กระทั่งหนังสือลามก สื่อทางโทรทัศน์ อินเทอร์เน็ตที่เสนอภาพไม่สมควร ที่เพิ่มกามกิเลสแก่ผู้อ่านผู้ชม ก็ถือว่าไม่ใช่กัลยาณมิตร

สิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดีก็สามารถเป็นกัลยาณมิตรได้ เช่น โรงเรียนที่ดี มีความสะอาด มีระเบียบ เรียบร้อย ไม่เป็นแหล่งเพาะเชื้อโรค หรือไม่ปล่อยให้มีการเสพยาเสพติดภายในโรงเรียน และยังมีคุณครูที่ดีมีความรู้และคุณธรรม เป็นต้นแบบที่ดีของนักเรียนได้ผู้ปกครองที่ดีและข้าราชการที่ดีก็สามารถเป็นกัลยาณมิตรได้ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ปลัดอำเภอ นายอำเภอ จนถึงผู้ว่าราชการ หรือถ้าหากเป็นข้าราชการทางการเมือง ก็เป็นข้าราชการการเมืองที่ดี เช่น สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา รัฐมนตรี จนถึงนายกรัฐมนตรีที่ดี เป็นต้น บุคคลเหล่านี้ หากเป็นผู้มีความดี มีศีลธรรมแนะนำสิ่งที่ดีมีประโยชน์ ก็สามารถเป็นกัลยาณมิตรให้กับคนทั้งหลายได้ รวมถึงสื่อสารมวลชนที่นำเสนอข่าวที่เป็นตรงไปตรงมา ทำให้ผู้รับสื่อได้สาระและคุณประโยชน์ โดยเป็นสื่อที่ทำให้ผู้รับมีความรู้ความเข้าใจ มีการดำเนินชีวิตไปในทางที่ดีงาม เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่นในสังคมนอกจากความหมาย ตามรูปศัพท์ และความหมายโดยเนื้อความ ยังมีความหมายตามที่ผู้รู้ท่านกล่าวไว้ดังต่อไปนี้

สมเด็จพระญาณสังวร ทรงดำรัสไว้ว่า เพื่อนมิตรทั้งหลายซึ่งเป็นผู้ทรงปัญญาสามารถที่จะให้คำแนะนำอบรมอันถูกต้องได้ก็เรียกว่า **กัลยาณมิตร**^{๓๐}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ให้ความหมายคำว่ามิตรไว้ว่า มิตร หมายถึงบุคคลที่ช่วยชี้แนะแนวทาง ชักจูง ตลอดจนแนะนำสั่งสอน ชักนำผู้อื่นให้ดำเนินชีวิตที่ดีงาม ประสบผลดีและมีความสุข เจริญก้าวหน้า พัฒนาในธรรม แม้จะเป็นบุคคลเสมอกันหรือเป็นมารดาบิดา ครูอาจารย์ ตลอดจนทั้งพระสงฆ์จนถึงพระพุทธเจ้าก็นับว่าเป็นมิตร แต่เป็นมิตรใจดี หรือมิตรมีธรรมที่เรียกว่า กัลยาณมิตร แปลว่า มิตรดีงาม นอกจากนี้ ยังปรากฏความหมายของกัลยาณมิตรที่ท่านอธิบายไว้ในพุทธธรรม^{๓๑} ดังความว่า คนดี คนมีปัญญา คนมีคุณธรรม ทางธรรมเรียกว่า สัตบุรุษบ้างบัณฑิตบ้าง

^{๓๐} พระญาณสังวร (สุวฑฒนมหาเถระ), **สัมมาทิฏฐิตามเถรอธิบายของท่านพระสารีบุตร**, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๔ .

^{๓๑} พระราชวรมณี (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๙.

ถ้าคนดี คือสัตบุรุษหรือบัณฑิตนี้ไปทำหน้าที่ช่วยเหลือแนะนำสั่งสอน ชักนำสัมมาทิฐิให้แก่ผู้อื่น ตลอดจนมีความสนใจกระตือรือร้นที่จะเข้าไปหาซักถามขอคำชี้แนะแนวทางจากสัตบุรุษ หรือบัณฑิต ไปปฏิบัติ การกระทำของเขาอย่างนี้เรียกว่า การเสวนาสัตบุรุษ หรือคบหาคนดีไม่ว่าสัตบุรุษจะมาทำหน้าที่ให้ หรือบุคคลนั้นจะไปคบหาสัตบุรุษเองก็ตาม ในเมื่อมีการยอมรับหรืออิทธิพลต่อกันเกิดขึ้นแล้ว ก็เรียกว่าเขามีกัลยาณมิตร และเรียกภาวะนี้ว่า **กัลยาณมิตตตา** แปลว่าความมีกัลยาณมิตร^{๓๒}

พุทธทาสภิกขุ กล่าวไว้ว่า...มิตรตามภาษาที่คนเข้าใจทั่วไป หมายถึง เพื่อน เกลือหรือคนที่ทำอะไรถูกใจตน ทางภาษาธรรม หมายถึง ธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ ธรรมที่ทำให้พ้นทุกข์ซึ่งก็คือ มรรคมงคลแปด นอกจากนี้ท่านยังขยายคำว่า มิตร หมายถึง ผู้ที่มีความรักต่อเรา แต่ไม่ใช่รักทางกามคุณ แต่เป็นความรักอย่างบริสุทธิ์ เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่กันและกัน และหมายถึงผู้ที่รักใคร่ชอบพอกัน ผู้รักใคร่คุ้นเคยกัน แล้วกระทำความดีต่อกัน เพื่อให้อยู่ร่วมกันได้ ทั้งทางลับและเปิดเผยโดยไม่เลือกเพศ วัย ความรู้ ชาติ ศาสนา และไม่มีใครคิดร้ายต่อกัน ผู้ร่วมธุระ ผู้อยู่ในสภาพหรือลักษณะเดียวกัน เช่น เป็นเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน^{๓๓}

พระราชวรมณี (ประยูร ธมมจิตโต) ได้ให้ความหมาย มิตรและสหายไว้ว่า...เพื่อน ในภาษาไทยตรงกับคำในภาษาบาลีว่า มิตรและสหาย ทั้งสองคำมีความหมายไม่เหมือนกัน บางคนเป็นมิตรแต่ไม่ได้เป็นสหาย บางคนเป็นสหายแต่ไม่ได้เป็นมิตร ดังนั้น มิตร หมายถึง คนที่คบกันด้วยความชอบพอรักใคร่ มาจากศัพท์ว่า เมตตา ส่วนคำว่า สหาย หมายถึง มาด้วยกันไปด้วยกัน สหายเป็นลักษณะของคนร่วมทำกิจกรรม เพื่อนร่วมงานก็เรียกว่า สหาย บางคนเป็นเพื่อนร่วมงานกันเช่นเป็นเจ้านายเป็นลูกน้องแต่ไม่ได้เป็นมิตรกัน พวกเขาเป็นสหายโดยความจำใจ คอยแต่คิดว่าเมื่อไรอีกฝ่ายหนึ่งจะไปเสียที ไม่มีความเป็นมิตรเพราะขาดน้ำใจที่ดีต่อกัน ฉะนั้น สหายจึงอาจจะไม่ใช่มิตร บางคนเป็นมิตรชอบพอกันแต่ต้องอยู่ไกลไม่อาจจะทำกิจกรรมร่วมกันจึงไม่ได้เป็นสหาย^{๓๔}

ปาน จันทราบุตร กล่าวว่า เพื่อน หมายถึง คนที่เราคบหา ทำความสนิทสนมหรืออยู่ใกล้ชิด อาจเป็นผู้ใหญ่เหนือเรา หรือเป็นคนเสมอหรือต่ำกว่าเราก็ได้^{๓๕}

พระมหาธัมมชุตติโก ให้ความหมายว่า กัลยาณมิตร หมายถึง มิตรแท้ที่มีความหมายในหลักคุณธรรม ความดีต่างๆ ที่บุคคลมีและแสดงออกต่อผู้อื่นอย่างไรก็ตาม^{๓๖}

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ท่านได้อธิบายไว้ว่า ผู้ยินดีในกุศลธรรม มีกายสุจริตเป็นต้นชื่อว่า **กัลยาณมิตร**^{๓๗} และการวางตัวเหมาะสม การได้เจรจา สนทนากับ ผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ถึงพร้อม

^{๓๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๖๒๓.

^{๓๓} มหาทองพูน สติสมปนโน (เสือเขียว), “การคบมิตรในพระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๑.

^{๓๔} พระราชวรมณี (ประยูร ธมมจิตโต), **เพื่อน**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๒-๓.

^{๓๕} ปาน จันทราบุตร, **ศีลธรรมกับปัญหาเยาวชน**, (กรุงเทพมหานคร: รุ่งเรืองรัตน์การพิมพ์, ๒๕๒๑), หน้า ๕๗๘.

^{๓๖} พระมหาธัมมชุตติโก, “ศึกษาเปรียบเทียบมิตรภาพในพุทธปรัชญาเถรวาทกับอริสโตเติล”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๓.

ด้วยศีล ถึงพร้อมด้วยจาคะ และถึงพร้อมด้วยปัญญา ไม่ว่าจะผู้นั้นจะเป็นคนหนุ่มหรือคนแก่ แล้วคอยศึกษาและปฏิบัติตามศรัทธาของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธาตามสมควรคอยศึกษาศีลและปฏิบัติตามศีลของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยศีลตามสมควร คอยศึกษาจาคะของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยจาคะตามสมควร และ คอยศึกษาปัญญาของท่านผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญาตามสมควร^{๓๗}

สรุปจากการศึกษาความหมายจะเห็นว่า ความหมายโดยศัพท์ ท่านมุ่งเอาความหมายที่เป็นบุคคล คือจะเป็นกัลยาณมิตรได้ต้องเป็นบุคคลผู้มีน้ำใจดีงาม เอื้อเฟื้อ เกื้อกูลประโยชน์ตนและผู้อื่น ส่วนความหมายโดยเนื้อหานั้นครอบคลุมไปถึงสิ่งแวดล้อมทุกอย่าง ที่เอื้อต่อการเรียนรู้ พัฒนายกระดับความคิดความอ่าน ความเข้าใจที่ถูกต้องถือว่าเป็นกัลยาณมิตรทั้งสิ้นในทางธรรมแม้ยังไม่ได้ทำการช่วยเหลือแก่ผู้ใดปรากฏออกมาเป็นรูปธรรม เพียงแค่เป็นผู้ยินดีในกุศลธรรม มีกายสุจริตเป็นต้น ก็ถือว่าเป็นกัลยาณมิตรแล้ว เพราะว่าเป็นผู้ยินดีในกุศลธรรมก็คือ ผู้มีกัลยาณมิตรภายในนั่นเอง โอกาสต่อไปเขาจะแสดงความเป็นกัลยาณมิตรที่เป็นรูปธรรมออกมาผ่านทางรูปแบบต่าง ๆ เป็นต้นว่า การช่วยชี้แนะ บอกกล่าว สั่งสอน แม้จะไม่แสดงออกมาด้วยคำพูด การทำเป็นแบบอย่างในการเป็นผู้ยินดีในกุศลธรรม ก็ถือว่าเป็นกัลยาณมิตรโดยนัยที่สมบูรณ์อยู่แล้วนั่นเอง

๒.๒ ประเภทของกัลยาณมิตร

การจัดประเภทของกัลยาณมิตร ในเบื้องต้นไม่พบมีการจัดประเภทของกัลยาณมิตรไว้โดยตรง จะมีก็แต่ใช้ คำว่า **มิตร** ซึ่งเป็นคำกลาง ๆ ท่านได้แยกประเภทของมิตร ไว้หลายแนวด้วยกัน ดังความปรากฏในสังคหสูตร^{๓๘} พระพุทธเจ้าทรงจำแนกมิตรไว้ ๒ ประเภท คือ มิตรเทียมกับมิตรแท้ และอีกแห่งหนึ่งในชัคควิสาณสูตร^{๓๙} ทรงจำแนกไว้มี ๒ ประเภทเช่นกัน คืออาคารกมิตร (มิตรครองเรือน) และอนาคาริกมิตร (มิตรไม่ครองเรือน)

ในมิตร ๒ ประเภท คือมิตรเทียมกับมิตรแท้ นั้น เพื่อให้เป็นข้อสังเกตประเภทของมิตร พระพุทธเจ้าทรงจำแนกประเภทของมิตรเทียมและมิตรแท้ไว้ดังต่อไปนี้

๑) มิตรเทียม ๔ ประเภท คือ เป็นคนที่ถือเอาแต่ประโยชน์จากผู้อื่นฝ่ายเดียว คนดีแต่พูด คนพูดประจบ และคนที่ชักนำในทางเสื่อม ผู้ประกอบด้วยลักษณะ ๔ ประการนี้ พึงทราบว่าเป็น มิตรเทียม นอกจากได้แสดงแต่ละประเภทดังที่กล่าวมาแล้วนี้ ยังได้จำแนกออกไปอีกประเภทละ ๔ ลักษณะย่อยอีก^{๔๐} รายละเอียดขอยกไว้ไม่นำเสนอเพื่อกระชับเนื้อหาและขอนำเข้าสู่ประเด็นที่สองซึ่งเป็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องโดยตรง

๒) มิตรแท้ บาลีใช้คำว่า สุหมิตร คือ มิตรที่มีใจดี มีความจริงใจ คบหากันด้วยความบริสุทธิ์ใจ เป็นมิตรที่บุคคลคบหาสมาคมแล้วทำให้มีแต่ความสุขความเจริญจำแนกออกเป็น ๔ ประเภท^{๔๑} คือ

^{๓๗} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒๖๒/๒๕๗.

^{๓๘} อง.อ.ภ.ก. (ไทย) ๒๓/๕๕/๓๔๔.

^{๓๙} ที.ป. (ไทย) ๑๑/๒๕๔/๒๐๗.

^{๔๐} ชุ.จุ.พ. (ไทย) ๓๐/๑๒๓/๔๐๙.

^{๔๑} ที.ป. (ไทย) ๑๑/๒๕๕-๒๕๙/๒๐๗-๒๐๙.

^{๔๒} ที.ป. (ไทย) ๑๑/๒๖๐/๒๐๙.

- (๑) มิตรมีอุปการะ
- (๒) มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์
- (๓) มิตรแนะนำประโยชน์
- (๔) มิตรมีความรักใคร่

เมื่อพิจารณาจากความหมายของมิตรแท้แล้วไม่ต่างจากคำว่า กัลยาณมิตร ดังนั้นผู้วิจัยจึงเห็นว่า หากจะมีการจัดประเภทของกัลยาณมิตรแล้ว มิตรแท้ทั้ง ๔ ประเภทนี้สามารถจัดเป็นประเภทของกัลยาณมิตรได้ ซึ่งในแต่ละประเภทยังแยกออกไปอีกประเภทย่อย ๔ ลักษณะดังนี้

๑. มิตรมีอุปการะ มี ๔ ลักษณะ^{๔๓} ได้แก่

- (๑) ป้องกันมิตรผู้ประมาท
- (๒) ป้องกันทรัพย์ของมิตรผู้ประมาทแล้ว
- (๓) เมื่อมีภัยก็เป็นที่พักพิงน่าน้ำใจ
- (๔) เมื่อมีกิจที่จำเป็นเกิดขึ้น ก็ช่วยโศกทรัพย์ให้ ๒ เท่าของทรัพย์ที่ต้องการในกิจนั้นมิตรทั้ง ๔ ลักษณะนี้ เป็นมิตรผู้หวังดี คอยระวัง คอยห้ามเหตุแห่งความประมาทของเพื่อนผู้ตั้งอยู่ในความประมาท ไม่ว่าจะเป็นความประมาทในวัย ประมาทในการศึกษาประมาทในการใช้จ่ายทรัพย์ ประมาทในการดำรงชีวิต มีอุปบายชักนำให้พ้นจากความประมาทโดยการชี้ให้เห็นประโยชน์และผลเสียจากความประมาท จึงได้ชื่อว่าเป็นที่พักพิงในยามมีภัยได้อย่างแท้จริง ในยามจำเป็นขัดสนทรัพย์ ยังให้ความช่วยเหลือทรัพย์มากกว่าที่เอ่ยปากขอ ซึ่งแสดงออกถึงความจริงใจ และความเต็มใจที่จะช่วยเหลือเพื่อน บุคคลใดที่มีลักษณะทั้ง ๔ ประการดังที่กล่าวมานี้เรียกว่า กัลยาณมิตรประเภทที่หนึ่ง

๒. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ มี ๔ ลักษณะ^{๔๔} ได้แก่

- (๑) บอกความลับแก่เพื่อน
- (๒) ปิดความลับของเพื่อน
- (๓) ไม่ละทิ้งในยามอันตราย
- (๔) แม้ชีวิตก็อาจจะสละเพื่อประโยชน์ของเพื่อนได้

เป็นมิตรด้วยความไว้น้ำใจ เชื่อใจ ปกติไม่บอกความลับของตนแก่ผู้อื่นแต่สำหรับเพื่อนผู้ร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วยกันมาไม่มีความลับไม่มีอะไรต้องปิดบัง แม้ความลับก็ยอมเปิดเผยให้แก่กันได้ ตายแทนกันได้เพื่อประโยชน์ของเพื่อน ผู้ใดได้มิตรที่มีลักษณะทั้ง ๔ ประการนี้ถือว่าได้กัลยาณมิตร ชนิดที่ว่าหายากมาก เพราะนอกจากไม่มีความลับ แล้วยังสามารถสละชีวิตตายแทนกันได้ นี่คือนกัลยาณมิตรประเภทที่สอง

๓. มิตรแนะนำประโยชน์ มี ๔ ลักษณะ^{๔๕} ได้แก่

- (๑) ห้ามมิให้ทำความชั่ว
- (๒) แนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี

^{๔๓} ที.ป. (ไทย) ๑๑/๒๖๑/๒๑๐.

^{๔๔} ที.ป. (ไทย) ๑๑/๒๖๒/๒๑๐.

^{๔๕} ที.ป. (ไทย) ๑๑/๒๖๓/๒๑๐.

(๓) ให้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง

(๔) บอกทางสวรรค์ให้

เห็นเพื่อนทำความเสียหาย หาวิธีหรืออุบายห้ามไม่ให้ทำซ้ำ ให้ตั้งอยู่ในกุศลกรรมบถสิบ ประการให้รับฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟังมีเรื่องทาน ศีล เป็นต้น อธิบายให้เข้าใจ สิ่งทีละเอียดลึกซึ้ง ประกอบด้วยสิ่งที่เป็นมงคล ถ้อยคำที่ทำให้จิตเกิดความเบิกบาน แจ่มใส บอกเหตุแห่งความดีอันสูงส่ง แห่งกรรมดี เพื่อให้มีจิตเต็มไปด้วยกำลัง สามารถเป็นที่พึ่งให้แก่ตนเองต่อไป หากผู้ใดได้บุคคลผู้มี ลักษณะทั้ง ๔ ประการดังกล่าวนี้และประพฤติปฏิบัติตามคำแนะนำของท่านถือว่าผู้นั้นเกิดมาไม่เสียชาติเกิด เพราะได้กัลยาณมิตรผู้เกื้อกูลประโยชน์ในปัจจุบันนี้แล้วยังได้รู้ทางสวรรค์ด้วยนี่คือ กัลยาณมิตรประเภทที่สาม

๔. มิตรมีความรักใคร่ มี ๔ ลักษณะ^{๔๖} ได้แก่

(๑) ไม่พอใจความเสื่อมของเพื่อน

(๒) พอใจความเจริญของเพื่อน

(๓) ห้ามปรามคนที่นินทาเพื่อน

(๔) สนับสนุนคนที่สรรเสริญเพื่อน

มิตรผู้มีความรักใคร่นั้น เมื่อเห็นเพื่อนมีทุกข์พลอยไม่สบายใจไปด้วย ยินดีในความเจริญ ไม่ ยินดีในความเสื่อมของเพื่อนไม่ว่าจะเป็นความเสื่อมทรัพย์ หรือเสื่อมจากกุศลทั้งหลายในยามเพื่อน ประสบความสำเร็จในชีวิต เช่น สำเร็จการศึกษา ได้งานทำ เลื่อนยศ แสดงแต่ความยินดี เมื่อมีใครติ เตียนหรือกล่าวร้ายเพื่อนย่อมหาโอกาสคอยแก้ต่างยับยั้งคำนินทาเหล่านั้น ตามความเป็นจริง เมื่อมี ใครสรรเสริญเพื่อนย่อมสรรเสริญช่วยสนับสนุนรับรองเพื่อนตามความเป็นจริงเช่นกัน นี่คือ กัลยาณมิตรประเภทที่สี่

จากการศึกษาประเภทของกัลยาณมิตร สรุปได้ว่า กัลยาณมิตร นอกจากมีความหมายถึง บุคคลซึ่งเป็นเพื่อนที่ดี เพื่อนที่งาม หรือเพื่อนที่รักใคร่คุ้นเคย เป็นผู้ชี้แนะแนวทางแห่งความเจริญสั่ง สอนอบรม เป็นที่ปรึกษาที่มีความเยื่อใย มีน้ำใจเอื้อเฟื้อที่ติงาม ผู้มีจิตที่หวังดีหวังประโยชน์เกื้อกูลต่อ ตนเองและผู้อื่นแล้ว ยังมีความหมายรวมถึงสื่อหลากหลายรูปแบบที่ส่งเสริมให้เกิดปัญญาและ สิ่งแวดล้อมทางสังคมโดยทั่วไปที่ดีทุกอย่าง ที่เกื้อกูล ชักจูง หรือกระตุ้นให้เกิดปัญญาได้ด้วยการฟัง การสนทนา ปรึกษา ซักถาม อ่าน ตลอดจนการรู้จักเลือกใช้สื่อให้เกิดประโยชน์ ในทางธรรมแม้ยัง ไม่ได้ทำการช่วยเหลือแก่ผู้ใดที่เป็นรูปธรรมจับต้องได้ เพียงแค่เป็นผู้ยินดีในกุศลธรรม มีกายสุจริตเป็น ต้นก็ถือว่าเป็นกัลยาณมิตรแล้ว เพราะผู้ยินดีในกุศลธรรมคือผู้มีกัลยาณมิตรภายในนั่นเองต่อไปเราจะ แสดงความเป็นกัลยาณมิตรที่เป็นรูปธรรมออกมาผ่านทางรูปแบบต่างๆ เป็นต้นว่าการช่วยชี้แนะบอก กล่าว สั่งสอน แม้จะไม่แสดงออกมาด้วยคำพูด การทำเป็นแบบอย่างในการเป็นผู้ยินดีในกุศลธรรมก็ ถือได้ว่าเป็นกัลยาณมิตรโดยนัยที่สมบูรณ์แล้ว

^{๔๖} ที.ป. (ไทย) ๑๑/๒๖๔/๒๑๑.

๒.๓ ตัวอย่างของกัลยาณมิตร

การปฏิบัติตนเป็นกัลยาณมิตรนั้น จากการศึกษาพบว่า บุคคลทั่วไปสามารถเป็นกัลยาณมิตรหรือเป็นมิตรที่ดีให้แก่กันได้ เช่น บิดามารดาสามารถเป็นกัลยาณมิตรให้บุตรธิดาและบุตรธิดาก็สามารถเป็นกัลยาณมิตรให้บิดามารดา คนรับใช้สามารถเป็นกัลยาณมิตรให้กับนาย นายก็สามารถเป็นกัลยาณมิตรให้กับคนรับใช้ได้ ครูบาอาจารย์สามารถเป็นกัลยาณมิตรให้กับลูกศิษย์ได้ในทางตรงข้ามลูกศิษย์สามารถเป็นกัลยาณมิตรให้กับครูบาอาจารย์ได้เช่นเดียวกัน ไม่เฉพาะแต่มนุษย์คนกับสัตว์ยังเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน หรือกระทั่งสัตว์กับสัตว์ก็เป็นกัลยาณมิตรต่อกันได้การทำหน้าที่กัลยาณมิตร ไม่เพียงให้คำแนะนำหรือช่วยเหลือเกื้อกูลให้ประสบความสำเร็จในภพชาตินี้เท่านั้น ยังสามารถช่วยให้มีชีวิตในภพชาติเบื้องหน้าหรือชีวิตหลังความตายอีกด้วย ดังตัวอย่าง ที่บิดาเป็นกัลยาณมิตรให้กับบุตรดังต่อไปนี้^{๔๗}

ในสมัยพุทธกาลมีมหาเศรษฐีคนหนึ่งชื่ออนาถปิณฑิกเศรษฐี ผู้ซึ่งเป็นมหาอุบาสกในพระพุทธศาสนา ท่านเศรษฐีเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา มีความมั่นคงในพระพุทธศาสนา แต่ว่าบุตรของท่านชื่อว่า กาละ กลับไม่มีความเลื่อมใส ไม่ปรารถนาที่จะไปสู่สำนักของพระพุทธเจ้า แม้ในยามที่พระพุทธเจ้าเสด็จมาสู่เรือนก็ไม่ปรารถนาจะเห็น ไม่ปรารถนาจะฟังธรรม ไม่ปรารถนาทำการขวนขวายกิจเพื่อภิกษุสงฆ์ ถึงถูกบิดาห้ามปรามมิให้ทำแบบนี้ก็ไม่ฟัง และทำตามในสิ่งที่บิดาปรารถนา เมื่อเศรษฐีรู้ว่าบุตรของตน ยึดถือทิฐิมานะ หากมีความเห็นผิดอย่างนี้ต่อไป จักต้องตกเวณีแน่นอน

ดังนั้น เศรษฐีคิดว่าเมื่อตนยังมีชีวิตการที่จะให้บุตรของตนเองตกนรกนั้น เป็นสิ่งไม่ควร จึงคิดหาอุบายเพื่อให้บุตรไปฟังธรรม โดยจ้างบุตรให้ไปรักษาอุโบสถศีลและฟังธรรม เป็นเงินจำนวน ๑๐๐ กหาปณะ^{๔๘} ครั้งแรกนายกาละ ได้ไปสู่วิหารรักษาอุโบสถ แต่ไม่ได้ฟังธรรม เขาไปนอนตามมุมที่เขาต้องการ พอรุ่งขึ้นก็กลับไปบ้าน บิดาของเขาจึงให้คนรับใช้นำอาหารมาให้ทาน ไม่ยอมทานอาหารจนกว่าจะได้รับเงินวันต่อมา เศรษฐีส่งเขาไปอีกโดยกำชับว่าจะให้เพิ่มเป็น ๑,๐๐๐ กหาปณะ แต่มีข้อแม้ว่าเขาต้องยืนตรงพระพักตร์ของพระศาสดาแล้ว เรียนเอาธรรมมาบทหนึ่ง นายกาละยอมตกลงไปฟังธรรม ยืนตรงพระพักตร์ของพระศาสดา มีความตั้งใจว่าจะเรียนเอาบทแห่งธรรมบทเดียวแล้วจะกลับ

ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงกระทำให้เขาจำบทแห่งธรรมไม่ได้ เขากำหนดจดจำบทแห่งธรรมนั้นไม่ได้ จึงตั้งใจฟังว่า จักเรียนบทต่อไป การที่เขาตั้งใจว่าจะเรียนบทต่อไป ชื่อว่าได้ฟังธรรมด้วยความเคารพ เมื่อเขาตั้งใจฟังโดยเคารพอย่างนี้ ธรรมย่อมเกิดมีในใจ เขาตั้งใจฟังด้วยดีด้วยคิดว่า จักเรียนบทต่อไป ในที่สุดจึงตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลบรรลุเป็นพระโสดาบัน เป็นอริยบุคคลขั้นต้นในพระพุทธศาสนา พอวันรุ่งขึ้นนายกาละกลับไปบ้านพร้อมกับภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าทรงเป็นประมุข นายกาละกลับบ้านด้วยกังวลว่า ขอบิดาอย่าได้ให้ทรัพย์ต่อหน้าพระพักตร์ของพระศาสดาเลย เพราะความละอายที่ตนเองเป็นผู้รักษาอุโบสถและฟังธรรมเพราะเห็นแก่เงินในวันก่อน

ในวันนั้น บิดาของเขาต้อนรับพระพุทธองค์ และกราบทูลความพอใจที่บุตรของเขาดูเปลี่ยนไป วันก่อนไม่ได้เงินค่าจ้างไปวัดมาก็ไม่ยอมทานข้าว แต่วันนี้เขาไม่ต้องการเงิน พระพุทธองค์

^{๔๗} คุรยละเอียดใน ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๑๔๗/๒๗๐.

^{๔๘} อัตรารเงินของอินเดียโบราณ มีมาตราดังนี้ ๕ มาสก เท่ากับ ๑ บาท ๔ บาท เท่ากับ ๑ กหาปณะ.

จึงตรัสว่า การได้ไศดาปัตติผลของบุตรท่าน ประเสริฐยิ่งกว่าสมบัติของพระเจ้าจักรพรรดิ หรือสมบัติในเทวโลก และพรหมโลก เพราะการได้สมบัติทั้งหลายแม้จะเป็นสมบัติที่ประณีต แต่ก็ยังไม่ได้คิดที่แน่นอน คือต้องวนเวียนอยู่ในสังสารวัฏ หรือตกไปสู่อบายภูมิ ๔ ในยามที่หมดบุญ หรือเพราะความประมาท ส่วนการได้บรรลุปะเป็นพระโศดาบันนั้น แม้จะมากเกิดอีก ก็ไม่เกิน ๗ ชาติ ที่สำคัญในระหว่างนี้ ไม่ไปสู่อบายภูมิทั้ง ๔แน่นอน จะเห็นว่าท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐีนอกจากความเป็นบิดาทาทางโลกที่เขาสมมุติกันแล้ว ยังเป็นผู้มีส่วนแห่งบิดาทาทางธรรมให้แก่บุตร คือท่านเลี้ยงดูบุตรของท่านให้เติบโตใหญ่ ให้วัตถุเครื่องอำนวยความสะดวกทางโลกทุกอย่างที่สามารถให้ได้แล้ว ยังชวนชวยสมบัติทางธรรมให้บุตรได้ครอบครอง ถือว่าท่านเป็นกัลยาณมิตรทั้งทางโลกและทางธรรมไปพร้อมกัน

อีกเรื่องหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าคนรับใช้ก็เป็นกัลยาณมิตรให้กับเจ้านายของตนเองได้จนนายยอมให้อยู่ในฐานะอาจารย์พ้นจากการเป็นคนรับใช้อีกต่อไป^{๔๙}

ในครั้งพุทธกาลมีหญิงรับใช้คนหนึ่งของพระนางสามาวดีอัศรมเหสีของพระเจ้าอุเทน ชื่อว่า นางชูชุตตรา แต่ละวันพระราชชาติประทานทรัพย์เพื่อเป็นค่าดอกไม้ให้แก่พระนางสามาวดี วันละ ๘ กหาปณะ นางได้รับหน้าที่จัดการดอกไม้พวกนี้เป็นประจำ วันหนึ่ง เจ้าของร้านขายดอกไม้ไม่วางที่จะขายเพราะกำลังจัดเตรียมไทยธรรมเพื่อถวายพระพุทเจ้าพร้อมกับหมู่ภิกษุสงฆ์ ขณะเดียวกันเจ้าของร้านดอกไม้ได้ชวนนางให้มาช่วยจัด นางได้อยู่ช่วยจนกระทั่งถึงตอนที่พระพุทเจ้าทรงแสดงธรรมเพื่ออนุโมทนา พอนางตั้งใจฟังคำอนุโมทนาจบลง ก็ได้บรรลุปะเป็นพระโศดาบันบุคคล เมื่อบรรลุปะเป็นพระโศดาบันขึ้นชื่อว่าผิตศีล ๕ ย่อมไม่มี ปกตินางจะหักค่าดอกไม้ไว้ ๔ กหาปณะเป็นอย่างนี้เรื่อยมาทุกวัน พอบรรลุปะเป็นพระโศดาบันแล้วนางจ่ายค่าดอกไม้ทั้งหมด

เมื่อดอกไม้ได้มากกว่าวันอื่นๆ เป็นเหตุให้พระนางสามาวดี สงสัยว่าพระราชชาติประทานค่าดอกไม้เพิ่มให้ ถาเมนางชูชุตตรา ได้ความว่าที่ผ่านมานางได้ยกยกค่าดอกไม้ไว้ ๔ กหาปณะทุกวัน และเล่าเรื่องทั้งหมดให้พระนางฟัง พระนางสามาวดีแทนที่จะแสดงความโกรธเหมือนบุคคลทั่ว ๆ ไป กลับไม่กล่าวโทษ อะไรแก่นางเลย แลเมยังชมเชยที่นางได้มีโอกาสฟังธรรม และขอให้นางกล่าวสอนธรรมให้ฟัง นางชูชุตตราได้นั่งแสดงธรรมที่ตนได้ฟังมา พอนางแสดงธรรมจบลง พระนางสามาวดีพร้อมด้วยหญิงผู้เป็นบริวารอีก ๕๐๐ คน ได้บรรลุปะเป็นพระโศดาบันเช่นกัน หญิงทั้งหลายเหล่านั้นได้กราบไหว้นางชูชุตตรา และตั้งนางไว้ในฐานะเป็นมารดาและอาจารย์ ในกาลต่อมาจึงส่งนางไปฟังธรรมกับพระพุทเจ้าแล้ว ให้กลับมาแสดงให้พระนางสามาวดีพร้อมบริวารฟัง ทำอย่างนี้เป็นประจำ ทำให้นางมีความชำนาญในการแสดงธรรม และได้รับการตรัสรับรองจากพระพุทเจ้าว่า นางเป็นผู้เลิศกว่าสาวิกาทั้งหลายด้านการแสดงธรรม

จากตัวอย่างนี้ แสดงให้เห็นว่าคนรับใช้ก็เป็นกัลยาณมิตรให้กับเจ้านายของตนเอง จนสามารถยกตัวเองพ้นจากฐานะผู้รับใช้ หากแต่เจ้านายนั้นต้องเป็นผู้มีเหตุผล ไม่ถือตัวจนเกินเหตุมีปัญญาพิจารณาเห็นในสิ่งที่เป็นประโยชน์มีเมตตาเป็นพื้นจิต เหมือนอย่างพระนางสามาวดี แม้การกระทำการยกยกค่าดอกไม้ที่นางชูชุตตรากระทำไปแล้ว เป็นเหตุให้ถือโกรธได้ แต่กลับไม่โกรธ เพราะพระนางเป็นคนมีปัญญา มีเมตตาจิต มีเหตุผล ไม่ถือตัวจนเกินงาม ผลสุดท้ายทั้งสองฝ่ายต่างก็

^{๔๙} ชู.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๓/๑๕/๒๒๐-๓๐๙.

ได้รับความสุข ถ้ามองอีกมุมหนึ่งจึงสรุปได้ว่า นี่คือผลจากการที่ต่างฝ่ายต่างมีความเป็นกัลยาณมิตร ให้แก่กันจึงแสดงผลออกมาเป็นที่พอใจกันทั้งสองฝ่าย

ส่วนประเภทของกัลยาณมิตรมี ๒ ประเภทใหญ่ๆ คือ กัลยาณมิตรทางโลก และ กัลยาณมิตรทางธรรม กัลยาณมิตรทางโลก แนะนำวิธีแสวงหาทรัพย์สมบัติ หรือเครื่องอำนวยความสะดวก และถือว่ามีความเป็นกัลยาณมิตรเบื้องต้น เพราะคนๆ นั้นสามารถอำนวยความสะดวกตามที่ตนประสงค์ ส่วนกัลยาณมิตรทางธรรม ไม่ใช่มองเพียงแค่ว่าทำอะไรจากใคร หากต้องมองข้ามจุดนั้นและพิจารณาว่าสิ่งที่ได้นั้นสามารถทำให้ยกระดับชีวิตจิตใจให้ดีขึ้น ทำให้เข้มแข็งและพึ่งพาตนเองได้หรือไม่ นอกจากนี้ยังสามารถแยกได้อีก ๒ ประเภท คือ กัลยาณมิตรภายใน กับกัลยาณมิตรภายนอก กัลยาณมิตรภายใน คือ บรรดาคุณธรรมทั้งหลายที่เกิดจากการได้ฝึกฝนอบรม ถูกปลูกฝังไว้ในใจของบุคคล ส่วนกัลยาณมิตรภายนอก คือ บุคคลผู้เป็นกัลยาณมิตรหรือสิ่งแวดล้อมรอบตัวเราทั้งหมดที่ช่วยให้เราเกิดการพัฒนา ยกระดับจิตใจสูงขึ้น ผู้มีธรรมภายใน แม้จะไม่มีกัลยาณมิตรที่เป็นบุคคลคอยแนะนำสั่งสอนก็ตาม ถือว่า ผู้คนได้กัลยาณมิตรที่แท้จริงแล้ว เพราะธรรมในใจจะเป็นตัวคอยชี้โทษ ตักเตือน แนะนำอยู่ตลอดเวลา ยิ่งกว่าการได้กัลยาณมิตรภายนอก เพราะกัลยาณมิตรภายนอกไม่อาจอยู่ตักเตือน และแนะนำ ชี้โทษได้ตลอดเวลา เหมือนดังกัลยาณมิตรภายในไม่ว่าจะยืน เดิน นั่ง นอน ตื่น ทำ พูด คิด จะติดตามผู้นั้นอยู่ตลอดเวลาไม่ขาดสายตา

กัลยาณมิตรมีความสำคัญได้ ก็เพราะกัลยาณมิตรมีคุณค่าในฐานะที่เป็นตัวดึงดู เป็นตัวชักนำให้เกิดประโยชน์แก่ผู้หวังประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็ประโยชน์ทางโลก หรือทางธรรม หากได้กัลยาณมิตรคอยชี้แนะเป็นผู้กำกับให้ชีวิตเบื้องต้นดำเนินไปด้วยดี แม้ในเบื้องต้นอาจมีอุปสรรคมาขวางบ้าง กัลยาณมิตรก็เปรียบเหมือนมีกำแพงสองข้างทางที่คอยกันกั้นอุปสรรคและสิ่งไม่ดีที่จะมาถึงตัว อีกทั้งช่วยห้ามตนเองไม่ให้เดินออกไปหาสิ่งเหล่านั้น ช่วยให้การดำเนินการไปสู่เป้าหมายได้สะดวก ในทางธรรมกัลยาณมิตรมีคุณค่าทั้งในฐานะที่เครื่องหมายเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุดแห่งพรหมจรรย์ ใครเป็นกัลยาณมิตรหรือไม่เป็นทราบได้โดยการสังเกตดูที่ความเปลี่ยนแปลงภายในจิตใจ เมื่อคบบุคคลใดแล้ว อกุศลธรรมเจริญยิ่งขึ้น กุศลธรรมเสื่อมไป บุคคลนี้ไม่ควรคบ ตรงกันข้าม หากคบบุคคลใดแล้ว อกุศลธรรมเสื่อมไป กุศลธรรมเจริญยิ่งขึ้น บุคคลนี้ควรคบแม้จะถูกขบไล่ก็ควรเข้าไปหาและนั่งใกล้ นอกจากนี้ท่านให้เลือกคบผู้ที่เสมอกันด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา หรือสูงกว่าตน เพราะจะทำให้ไม่เสื่อมจากกุศลธรรมทั้งหลาย แต่ก็ยังไม่ห้ามเสียทีเดียว หากมีความจำเป็นต้องคบกับคนพาล หรือผู้ที่ต่ำกว่าตนด้วยศีล สมาธิ ปัญญา ท่านแนะนำให้คบหาในฐานะที่เป็นกัลยาณมิตรให้ผู้นั้น ช่วยแนะนำ ช่วยนำ เพื่อให้เขาพ้นจากความเป็นคนพาล ช่วยให้เห็นถูกเกิดปัญญาสามารถพึ่งพาตนเองได้

จากการศึกษาหลักกัลยาณมิตร สรุปได้ว่า แนวคิดและหลักการที่แท้จริงของผู้เป็นกัลยาณมิตร คือ ดึงบุคคลที่อยู่ในระดับความคิด ความเข้าใจต่อชีวิตที่ต่ำ ขึ้นมาในระดับที่ควรจะเป็น แล้วคอยหาอุบายวิธีส่งเสริมให้ดีขึ้นกว่าเดิม กล่าวคือเป็นผู้ตั้งศักยภาพที่มีอยู่ในตัวบุคคลออกมาแสดงให้เห็น ให้มีความหวัง ส่วนผู้แสวงหากัลยาณมิตร คือผู้ใช้ศักยภาพที่มีอยู่ สิ่งที่จะเป็นตัวช่วยให้ประสบผลสำเร็จ เป็นตัวสร้างความมั่นใจแก่ผู้รับการช่วยเหลือได้ บุคคลผู้ทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรจึงต้องประกอบด้วยองค์คุณหรือคุณสมบัติของกัลยาณมิตร คือ ผู้เป็นกัลยาณมิตรจะต้องเป็นผู้น่ารัก หรือเป็นที่รัก เป็นที่เคารพมีความหนักแน่น เป็นบุคคลที่อุ้มด้วยปัญญาทั้งทางโลก และทางธรรมอย่าง

พร้อมมูล เป็นที่เจริญใจ จรรโลงใจ มีกำลังใจเห็นแบบอย่าง อยากจะทำตาม เป็นผู้สามารถว่ากล่าว ตักเตือน เป็นนักพูดคือเป็นผู้ฉลาดในการใช้ถ้อยคำ น่ารับฟัง มีเหตุมีผล มีหลักการ พูดถูกจังหวะ การพูดนี้เป็นสิ่งสำคัญอันหนึ่งซึ่งช่วยให้ผู้ทำหน้าที่กัลยาณมิตรประสบความสำเร็จในการชักนำบุคคลผู้หลงผิด ท้อแท้ หมดกำลังใจ หมดความยินดีในการทำหน้าที่ ให้กลับมีความเห็นถูก มีกำลังใจ เกิดความยินดีที่จะทำหน้าที่นั้นต่อ บางครั้งบอกกล่าวแล้วแต่ยังไม่ชัดเจน ยังสงสัยอยู่เข้าไปซักถาม เป็นผู้อดต่อ ถ้อยคำสูงๆ ต่ำๆ ได้ เป็นผู้ที่ยกถ้อยคำหรือเรื่องที่ลึกซึ้งได้สามารถนำไปเข้าถึงสิ่งที่ลึกซึ้งให้ยิ่งขึ้น ไปสุดท้ายไม่ชักงุงในสิ่งที่เหลวไหลไร้สาระ หรือในทางที่เสียหาย คือป้องกันไม่ให้นำไปใช้ในสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล ชักชวนให้ทำแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลมีคติเป็นสุข

๒.๔ หลักกัลยาณมิตรธรรม ๗

หลังจากที่ได้ศึกษาความหมาย ประเภทและตัวอย่างกัลยาณมิตรแล้ว ในประเด็นนี้เป็น การศึกษา หลักกัลยาณมิตรธรรม ๗ ซึ่งเป็นคุณสมบัติของกัลยาณมิตรผู้สมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติทุกๆ ประการ เพราะการที่ใครสักคนหนึ่งมีจิตหวังเพื่อประโยชน์สุขของคนอื่น เพื่อเป็นบุญนิมิตในทาง สร้างสรรค์ สร้างความเจริญด้านจิตใจ การชี้แนะให้คนอื่นดำรงตนอยู่ในทางที่ถูก ที่ดีงาม ชักนำให้ กุศลที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น อกุศลที่กำลังจะเกิดขึ้นและที่เกิดขึ้นแล้วให้เสื่อมไปบุคคลผู้มีความปรารถนา อย่างนี้ จำเป็นต้องมีคุณธรรมสำหรับ ฝึกตนเองให้เหมาะกับภาระหน้าที่ที่ได้รับผิดชอบ ฉะนั้น บุคคล ผู้ทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรจึงต้องประกอบด้วยองค์คุณ หรือคุณสมบัติของกัลยาณมิตรถึง ๗ ประการ ดังนี้^{๕๐}

๑) **ปิโย** หมายถึง เป็นผู้น่ารัก หรือเป็นที่รัก หมายความว่าท่านประกอบด้วยเมตตา ทำให้ ผู้ที่เข้าไปหานั่งใกล้รู้สึกว่ามีเพื่อน ทำให้เกิดความชุ่มฉ่ำใจ ไม่อ้ำอึ้งว่าเหว่ กัลยาณมิตรที่ดีจะทำให้ เกิดรู้สึกอย่างนี้ พระพุทธเจ้าก็ทำให้พระสาวกมีความสดชื่น มีความอบอุ่นใจ มีความสบายใจ ท่านมี เมตตา ท่านมีลักษณะเป็นปิโย ก็จะทำให้รู้สึกสบายใจ ชุ่มฉ่ำใจ เหมือนมีเพื่อนดูแลอยู่ตลอดเวลา

๒) **ครุ** หมายถึงเป็นที่เคารพ มีความหนักแน่น เป็นบุคคลที่อุดมด้วยปัญญาทั้งทางโลก และทางธรรมอย่างพร้อมมูล จนกระทั่งตระหนักและซาบซึ้งได้ดีว่า อะไรถูกอะไรผิด อะไรดี อะไรชั่ว อะไรควรอะไรไม่ควร อะไรเป็นบุญอะไรเป็นบาป แล้วดำเนินชีวิตไปในทางที่ถูกต้อง ที่เป็นบุญเป็น กุศลอย่างมั่นคงแน่วแน่ ไม่หวั่นไหวต่อความยั่วยวนของสิ่งแวดล้อมที่ทำให้จิตใจตกต่ำเป็นคนรักความ ยุติธรรมเป็นที่สุด ไม่ว่าจะต่อหน้าอย่างไร ลับหลังต้องอย่างนั้น มีความเมตตากรุณาอยู่เป็นนิจกับทุกคน ที่เกี่ยวข้อง คุณสมบัตินี้จะหลอมให้กัลยาณมิตรเป็นที่น่าเคารพของชนทั้งปวง

๓) **ภาวนีโย** หมายถึง เป็นที่เจริญใจ เป็นแบบอย่างให้เราได้ เราได้ครูอาจารย์เราได้ผู้ที่ ท่านมีคุณธรรม มีความประพฤติดีงาม เราก็เกิดความรู้สึกที่เรียกว่า จรรโลงใจ มีกำลังใจเห็น แบบอย่าง อยากจะทำตาม ก็ทำให้มีความก้าวหน้าในชีวิต มีพุทธพจน์ที่ตรัสถึงพระภิกษุเถระเป็นที่ เจริญใจไว้ว่า เพราะประกอบด้วยธรรม ๕ ประการคือ “ไม่กำหนดในสิ่งที่เป็นเหตุให้กำหนดไม่ขัด เคืองในสิ่งที่เป็นเหตุให้ขัดเคือง ไม่หลงในสิ่งเป็นเหตุให้หลง ไม่โกรธในสิ่งที่เป็นเหตุให้โกรธ ไม่มัวเมา

^{๕๐} อจ. สดตค. (บาลี) ๒๓/๓๗/๒๙.

ในสิ่งที่ เป็นเหตุให้มัวเมา”^{๕๑} หรือ “เป็นผู้ปราศจากราคะ เป็นผู้ปราศจากโทสะ เป็นผู้ปราศจากโมหะ เป็นผู้ไม่ลบลบลูกคุณท่าน เป็นผู้ไม่ตีตนเสมอ”^{๕๒}

๔) **วตฺตา จ** หมายถึง นอกจากจะทำให้เกิดความรู้สึกลอยใจแล้วยังออกมาเป็นรูปธรรมด้วย คือ วตฺตา จ เป็นผู้สามารถว่ากล่าวตักเตือน เป็นนักพูด คือเป็นผู้ฉลาดในการใช้ถ้อยคำ นำรับฟัง มีเหตุมีผล มีหลักการ พุดถูกจังหวะ การพูดนี้เป็นสิ่งสำคัญอันหนึ่งซึ่งช่วยให้ผู้ทำหน้าที่กัลยาณมิตร ประสบความสำเร็จในการชักนำบุคคลผู้หลงผิด ท้อแท้ หมดกำลังใจ หมดความยินดีในการทำหน้าที่ ให้กลับมีความเห็นถูก มีกำลังใจ เกิดความยินดีที่จะทำหน้าที่นั้นต่อ

๕) **วจนฺทฺขโม** หมายถึง บอกกล่าวแล้วบางที่ยังไม่ชัดเจน ยังสงสัยอยู่เข้าไปซักถามเป็นผู้ อดต่อถ้อยคำสูง ๆ ต่ำ ๆ ได้ คือ บุคคลผู้ทำหน้าที่กัลยาณมิตรนั้นถึงเวลาจะว่ากล่าวสอนจำต้องว่า กล่าวสอน แนะนำ การว่ากล่าวสอน แนะนำนั้น แม้จะเป็นสิ่งที่ดีมีประโยชน์ต่อผู้ฟัง เช่น การพูดเรื่อง ศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา สำหรับผู้เป็นมิถิยาธิฐิ ผู้ไม่มีศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา ย่อมไม่เป็นที่ชอบใจ จึงแสดงออกมาในรูปแบบของการใช้ถ้อยคำที่หยาบคาย ต่อต้านตีเถียง สำหรับผู้เป็น สัมมาธิฐิย่อมชอบใจแสดงออกมาในรูปแบบของการสรรเสริญยกย่องแสดงความพอใจเมื่อธรรมดา เป็นเช่นนี้ ผู้ทำหน้าที่กัลยาณมิตรจะต้องรู้เท่าทัน อดทนได้ ทั้งถ้อยคำที่ไม่น่าปรารถนา และถ้อยคำที่ น่าพอใจ คือไม่ยินดียินร้ายจนเกินไป การอดทนต่อถ้อยคำที่ไม่น่ายินดีก็นับว่ายากยิ่งแล้ว สิ่งที่ยากยิ่ง กว่าคือ การอดทนต่อสิ่งที่น่ายินดี นี่เป็นอีกด้านหนึ่งที่สำคัญ สำหรับบุคคลผู้ทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตร ผู้อดทนต่อถ้อยคำหรือเสียงนี้ ฉะนั้น บัณฑิตหรือผู้ทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรจึงต้องฝึกจิตของตนไม่ให้ เอนเอียง คือไม่หวั่นไหว ไม่สะเทือนต่อโลกธรรม ๘ ด้วยอำนาจความยินดีหรือยินร้ายให้สมตามพระ พุทธพจน์ที่ว่า “ภูเขาศีลาล้วน เป็นแห่งเดียว ย่อมไม่สะเทือนด้วยลมฉันใดบัณฑิตทั้งหลาย ย่อมไม่เอน เอียงในเพราะนิทานาและสรรเสริญฉันนั้น.”^{๕๓}

๖) **คฺมฺภีรฺยจ กถิ กตฺตา** หมายถึงเป็นผู้ที่กล่าวถ้อยคำหรือเรื่องที่ลึกซึ้งได้ คำกล่าว สอน ธรรมดาสามีก็เป็นความดีของกัลยาณมิตรอยู่ทั่วไปแล้ว แต่กัลยาณมิตรที่มีคุณสมบัติพิเศษที่จะช่วย ลูกศิษย์ได้อย่างแท้จริงก็คือ ผู้ที่สามารถนำให้เข้าถึงสิ่งที่ลึกซึ้งให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป อันนี้จะเป็นปัจจัยที่ทำให้ เราสามารถก้าวหน้าในการปฏิบัติ ถ้าเรื่องลึกซึ้งขึ้นไป ท่านไม่สามารถแนะนำได้เราก็อยู่ในระดับ ธรรมดา ความก้าวหน้าในการปฏิบัติ ก็ไม่เป็นไปเท่าที่ควรไปไม่ไกล หรือไม่ถึงที่สุดจึงจะต้องมี คุณลักษณะข้อที่ ๖ คือสามารถที่จะแถลงชี้แจงเรื่องลึกซึ้งได้ด้วย ในที่นี้คง หมายถึงเรื่องเกี่ยวกับ ฌาน วิปัสสนา มรรค ผล และนิพพาน หรืออีกนัยหนึ่ง ถ้อยคำที่ควรพูดในการทำหน้าที่กัลยาณมิตร คือ กถาวตฺถ ๑๐^{๕๔} ถ้อยคำทั้ง ๑๐ นี้พระผู้มีพระภาคทรงรับรองว่ามีอนุภาพมากดังพระพุทธดำรัสว่า

^{๕๑} อจ.ปญจ. (ไทย) ๒๒/๘๑/๑๔๙.

^{๕๒} อจ.ปญจ. (ไทย) ๒๒/๘๒/๑๕๐.

^{๕๓} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๒๕/๘๑/๕๓.

^{๕๔} อัปปัจจจกถา (ถ้อยคำที่ชักนำไปปรารถนาน้อย) สันตุฏฐิกถา (...ให้สันโดษ) ปวิเวกกถา (...ให้มีความ สงัดกายและจิต) อสังสัคคกถา (...ให้ไม่คลุกคลี) วิริยารัมภกถา (...ให้ปรารถนาความเพียร) สีลกถา (...ให้ตั้งอยู่ในศีล) สมာธิกถา (...ให้ทำจิตให้มั่นคง) ปญญาณกถา (...ให้เกิดปัญญา) วิมุตติกถา (...ให้ทำให้พ้นจากกิเลสและความทุกข์) วิมุตติญาณทัสสนกถา (...ให้เกิดความรู้ความเห็นในภาวะที่หลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์).

ภิกษุทั้งหลาย หากเธอทั้งหลายจะพึงยก กถาวัตถุ ๑๐ ประการนี้ อย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมา กล่าว เธอทั้งหลายก็จะสามารถครอบงำเดชาณุภาพของดวงจันทร์ และดวงอาทิตย์ที่มีฤทธิ์มากมี อานุภาพมากอย่างนี้ด้วยเดชาณุภาพของตนได้ไม่จำเป็นต้องพูดถึงอัญญาเดียรถีย์ปริพาชกทั้งหลายเลยแล้ว กล่าวเป็นกถาไซ้ เธอทั้งหลายพึงครอบงำเดช แม้ของพระจันทร์ และพระอาทิตย์ผู้มีฤทธิ์มีอานุภาพมากอย่างนี้ด้วยเดชได้ จะป่วยกล่าวไปใย ถึงปริพาชกอัญญาเดียรถีย์ทั้งหลายเล่า...^{๕๕}

๓) โน จฏฐาเน นโยชเย นอกจากจะช่วยแนะนำในทางที่ดีให้ความรู้เข้าใจ เกิดความรู้สึกในทางที่ดีงามและปฏิบัติถูกต้องแล้ว อีกด้านหนึ่งก็มีการบงกชในทางที่ไม่ให้เกิดความเสื่อมเสียขึ้นคือ โน จฏฐาเน นโยชเย แปลว่าไม่ชักจูงในสิ่งที่เหลวไหลไร้สาระ หรือในทางที่เสียหาย คือป้องกันไม่ให้เกิดสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล มีคติเป็นทุกข์ ทำให้เกิดความรู้สึกสบายใจ ปลอดภัยปลอดภัยขึ้นมาว่า จะไม่ทำให้เกิดความเสียหาย และเผอิญไปผิดทาง ชักชวนให้ทำแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลมีคติเป็นสุข ผู้ต้องการประโยชน์จากการได้คบหามิตร พระพุทธองค์ตรัสว่าควรคบผู้มีคุณสมบัติตามที่กล่าวมา แม้จะถูกขับไล่ก็ควรเข้าไปหา ดังความในพุทธภาษิตที่ตรัสสรุปไว้ว่า “มิตรเป็นที่รัก เป็นที่เคารพ เป็นที่ยกย่อง เป็นนักพูด เป็นผู้อดทนต่อถ้อยคำ พูดถ้อยคำลึกซึ้งได้ ไม่ชักนำในอฐานะในโลกนี้ ฐานะเหล่านี้มีอยู่ในบุคคลใดบุคคลนั้น จักว่าเป็นมิตรผู้มุ่งประโยชน์ และอนุเคราะห์ ผู้ต้องการจะคบมิตร ควรคบมิตรเช่นนั้นแม้จะถูกขับไล่ก็ตาม”^{๕๖}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต)^{๕๗} ได้สรุปคุณสมบัติที่สำคัญของกัลยาณมิตรอย่างเลิศไว้มีสองประการ คือ ทำได้อย่างที่พูดและมีความเป็นอิสระ สำหรับผู้มีความปรารถนาที่จะช่วยเหลือผู้อื่น ในฐานะที่เป็นกัลยาณมิตรมีความสำคัญอย่างยิ่ง คือ ต้องมีคุณธรรมคุณธรรมที่สำคัญที่สุดต่อบุคคลผู้ทำหน้าที่กัลยาณมิตรคือ ความเป็นผู้กระทำได้จริง พูดอย่างไรทำได้อย่างนั้น หรือทำอย่างไรพูดอย่างนั้น นี่คือ ตัวดีดังดู อันแรกที่ปรากฏต่อสายตา ผู้ได้ดู ได้ฟังพระผู้มีพระภาคได้ตรัสเปรียบบุคคลประเภทนี้ว่า “เหมือนเมฆที่คารามและให้ฝนตก”^{๕๘} เป็นเมฆคารามที่ให้ความหวังแก่สัตว์และพืชได้ ส่วนความเป็นอิสระท่านกล่าวว่า มองได้ ๒ ด้าน คือ ด้านความเป็นอยู่หรือระบบการดำเนินชีวิต และความเป็นอิสระภายในใจ ความเป็นอิสระนี้เป็นสิ่งสำคัญ ผู้ที่ติดอยู่ในเครื่องผูกมัดจงจำอย่างเดียวกับเขา หรือว่าว่ายวนด้นรนอยู่ในกระแสน้ำเชี่ยวในเกลียวคลื่นเดียวกับคนอื่นแม้แต่ตนก็ยังช่วยไม่ได้ จะช่วยปลดเปลื้องหรือรื้อถอนผู้อื่นขึ้นมาได้อย่างไร คนที่ติดอยู่ในระบบที่ผูกมัดของสังคม ด้นรนแสวงหาสิ่งต่าง ๆ ตามแนวทางเดียวกับคนอื่น ๆ ด้วยค่านิยมอย่างเดียวกัน มีปัญหาบีบรัดกดดันทางด้านความเป็นอยู่ การอาชีพของตนและครอบครัวด้นรนเพื่อความอยู่รอดเฉพาะตนและจำเพาะครอบครัวของตนเหมือนกันกับคนอื่น ๆ เมื่อสังคมเกิดปัญหาย่อมยากที่จะมีเวลาที่มีความคิดมาอุทิศให้แก่การไถ่ถอนคนอื่น ๆ หรือที่จะนำผู้คนออกไปสู่แนว ทางใหม่ ๆ ได้ เมื่อพยายามทำก็มักเข้าแนวที่ว้ากั้นว่า พาย

^{๕๕} อจ. ทสก. (ไทย) ๒๔/๖๙/๑๕๑.

^{๕๖} อจ. สตตก. (ไทย) ๒๒/๓๗/๕๘.

^{๕๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรมฉบับขยายความ**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๖๓๙.

^{๕๘} อจ. จตุก (ไทย) ๒๑/๑๐๑/๑๕๔.

เรือเวียนวนอยู่อย่าง ยิ่งเมื่อทั้งระบบความเป็นอยู่ทั้งจิตใจ ล้วนไม่เป็นอิสระทั้งสองอย่าง ก็ยิ่งประสบความสำเร็จได้ยากด้วยเหตุนี้

พระพุทธเจ้าจึงทรงวางระบบสงฆ์ให้เป็นชุมชนอิสระ มีความเป็นอยู่หรือระบบการดำเนินชีวิตเป็นอิสระจากระบบของสังคมใหญ่ ดังจะเห็นได้จากวินัยที่เป็นเครื่องจัดระบบแบบแผนของสงฆ์ เมื่อมีระบบชีวิตความเป็นอยู่เป็นอิสระด้วยและมีจิตหลุดพ้นเป็นอิสระเป็นพื้นฐานด้วย ก็จะทำให้สงฆ์เป็นชุมชนอิสระที่ช่วยชักนำสิ่งที่ดีงามถูกต้องเข้ามาให้แก่สังคมส่วนใหญ่อ่างได้ผล และสามารถเป็นแหล่งพึ่งอาศัยช่วยให้ความเป็นอิสระระดับต่าง ๆ แก่คนในสังคมใหญ่นั้นด้วย ในอุปนิสทสภยปุตตเถรวัตถุ พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า “บัณฑิตพึงตั้งตนไว้ในคุณธรรมที่เหมาะสมก่อน แล้วสอนคนอื่นในภายหลัง จึงจะไม่มัวหมอง (ถูกนิทา)”^{๕๙} แสดงให้เห็นถึงความพร้อมของตนเองก่อนค่อยช่วยเหลือแนะนำผู้อื่น และมีพุทธพจน์อีกแห่งหนึ่งที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า

ดูก่อนจุนทะ ผู้ที่ตนเองก็จมอยู่ในโคลนเลนอันลึก จะช่วยฉุดยกคนอื่นที่จมอยู่ในโคลนเลนอันลึกขึ้นมาได้นั้น ข้อนี้นี้มีฐานะที่จะเป็นไปได้ ผู้ที่ตนเองไม่จมอยู่ในโคลนเลนอันลึก จะช่วยฉุดยก คนอื่นที่จมอยู่ในโคลนเลนอันลึกขึ้นมา ข้อนี้นี้จึงจะเป็นฐานะที่จะเป็นไปได้ ผู้ที่ตนเองมิได้ฝึกมิได้อบรม ยังไม่หายร้อนกิเลส จักฝึก จักอบรม จักทำคนอื่นให้หายร้อนกิเลสข้อนี้นี้มีฐานะที่จะเป็นไปได้ ผู้ที่ตนเองได้ฝึกแล้ว อบรมแล้ว ดับร้อนกิเลสแล้ว จักฝึก จักอบรม จักทำคนอื่นให้หายร้อนกิเลสข้อนี้นี้จึงจะเป็นฐานะที่จะเป็นไปได้^{๖๐}

พระพุทธเจ้าตรัสถึงประโยชน์จากการได้อาศัยสัตบุรุษหรือกัลยาณมิตรว่า “เหมือนก้อนเมฆใหญ่เมื่อดกกลงมาให้ข้าวกล้าทั้งปวงเจริญงอกงาม ย่อมตกเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่คนหมู่มากฉันใด สัตบุรุษเมื่อเกิดในตระกูล ก็ฉันนั้นเหมือนกัน กล่าวคือ ย่อมเกิดมาเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล และเพื่อสุขแก่คนจำนวนมาก ได้แก่ มารดาบิดา บุตรภรรยา ทาส กรรมกร คนใช้ มิตร และอำมาตย์ ญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว รวมถึงพระราชา เหล่าเทวดา สมณพราหมณ์”^{๖๑} นอกเหนือจากนี้ ยังมีภาสิตของเหล่าเทวดาที่กล่าวว่าบุคคลควรคบ สัตบุรุษ เพราะการคบสัตบุรุษย่อมได้รับประโยชน์ เหล่านี้คือ จะรู้แจ้งสัทธรรม^{๖๒} ไม่เป็นผู้ตกต่ำ ย่อมได้ปัญญา ไม่เศร้าโศกในท่ามกลางผู้เศร้าโศก ย่อมรุ่งเรืองในท่ามกลางญาติ ย่อมไปสู่สุคติ ย่อมดำรงอยู่ได้ตลอดไป หลังจากนั้น เทวดาได้กราบทูลถามพระผู้มีพระภาคว่าคำของใครหนอเป็นสุภาสิต พระพุทธองค์ตรัสรับรอง คำของเหล่าเทวดาเป็นสุภาสิตโดยอ้อม แต่ให้เทวดาตระหนักรับฟังพุทธพจน์ว่า “บุคคลควรสมาคมกับพวกสัตบุรุษเท่านั้น ความทำความสนิทสนมกับพวกสัตบุรุษ บุคคลรู้แจ้งสัทธรรมของพวกสัตบุรุษแล้ว ย่อมหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง”^{๖๓}

จากการศึกษาที่ผ่านมา สรุปได้ว่า การคบหาสมาคมกับเหล่าสัตบุรุษของผู้ที่ยังไม่หลุดพ้น การคบหานี้ก็เพื่อเป้าหมายให้ตนเองดำรงอยู่ในความดีนั้นตลอดไป ในส่วนของพระพุทธเจ้าพระองค์

^{๕๙} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๕๘/๘๑.

^{๖๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๘๖/๗๘.

^{๖๑} อ.จ.อ. (ไทย) ๒๓/๑๓๘/๒๙๗.

^{๖๒} สัทธรรม หมายถึง ธรรมของสัตบุรุษ ได้แก่ คีล ๕, คีล ๑๐, สติปัญญา ๔ เป็นต้น.

^{๖๓} ส.ส.ค. (ไทย) ๑๕/๓๑/๓๕.

ทรงมีเป้าหมายการคบกับสัตบุรุษเพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุดคือ ความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง เพราะในความคิดของผู้หลุดพ้นแล้วจะเห็นว่าแม้การดำรงอยู่ในความดีเช่นนั้นได้ แต่ก็ไม่แน่นอน ถือว่าเป็นความทุกข์ชนิดหนึ่ง ผู้การหลุดพ้นจากทั้งดีและไม่ดีไม่ได้เนื้อความข้างต้นเป็นการยืนยันได้ว่า การได้คบกับสัตบุรุษนั้นมีแต่เอื้อเพื่อและเกื้อกูลแต่ประโยชน์ให้แก่ผู้ใกล้ชิด นับแต่ประโยชน์ภพนี้และภพหน้า กระทั่งประโยชน์สูงสุดคือการได้หลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงเหมือนดังพระดำรัสของพระพุทธเจ้าอีกแห่งหนึ่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย บุคคลอาศัยสัตบุรุษแล้วพึงหวังได้ อานิสงส์ (ประโยชน์) ๔ ประการ คือ เจริญด้วยอริยศีล เจริญด้วยอริยสมาธิ เจริญด้วยอริยปัญญา และเจริญด้วยอริยวิมุตติ”^{๖๔} ในประวัติพระพุทธศาสนา พระองค์ลิลิตเถระถือได้ว่าเป็นตัวอย่างที่เด่นชัดมากเรื่องหนึ่ง ชีวิตในเบื้องต้นท่านไม่ได้อาศัยบุคคลผู้เป็นกัลยาณมิตรจึงหลงกระทำความผิดโดยการฆ่าคนถึง ๙๙๙ คน ภายหลังท่านโชคได้อาศัยพระพุทธเจ้าเป็นกัลยาณมิตรให้จึงหลุดพ้นจากวงจรชีวิตที่โหดร้าย กลับได้ชีวิตที่ประเสริฐบุคคลนอกจากจะได้รับประโยชน์จากการอาศัยกัลยาณมิตรดังที่กล่าวมาข้างต้นแล้วผู้ทำหน้าที่กัลยาณมิตรเอง ก็ได้รับอานิสงส์เช่นกัน

๒.๕ สรุป

กัลยาณมิตรธรรม หมายถึง หลักปฏิบัติของบุคคลที่มีความพร้อมแห่งคุณธรรมความดีงาม เป็นผู้ห่างไกลจากสิ่งอันเป็นข้าศึกในการพัฒนาศักยภาพชีวิต และตั้งตนอยู่อย่างเหมาะสมแห่งการเคารพ รวมทั้งยังเป็นผู้สร้างสรรค์ประโยชน์สุข และคุณธรรมความดีงามต่างๆ ให้แก่บุคคลรอบข้างด้วยความเข้าใจ จนเป็นแรงเหนี่ยวนำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และการพัฒนาไปสู่ประโยชน์และความสุขในระดับต่างๆ โดยไม่หวังสิ่งใดตอบแทน ไม่จำเป็นที่จะต้องอยู่ในระบบของสถาบันการศึกษาเสมอไป แต่อาจอยู่นอกสถาบันการศึกษาก็ได้ เช่น พ่อแม่ ครูอาจารย์ญาติพี่น้อง และคนในสังคมก็สามารถให้การศึกษารูปแบบนอกระบบได้

ครูเป็นกัลยาณมิตร จะต้องมียุทธสมบัติกัลยาณมิตรธรรมทั้ง ๗ ประกอบด้วย เป็นที่รักที่พอใจ หรือปิโย สร้างความรู้สึกสนิทสนมเป็นกันเอง ชวนให้อยากเข้าไปปรึกษาไต่ถาม ไม่ว่าจะยามมารยาท การแต่งกาย การพูดจา ก็ดูเรียบร้อยดีงามทุกอย่าง ใครเห็นก็อยากคบค้าสมาคมด้วย, เป็นที่น่าเคารพ หรือครุ ประพฤติสมควรแก่ฐานะให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจ เป็นที่พึ่งได้ และปลอดภัย มีความเป็นผู้ใหญ่พอที่จะพึ่งพิงได้, เป็นที่น่าเจริญใจน่ายกย่อง หรือภาวนีโย ในฐานะทรงคุณมีความรู้และภูมิปัญญาแท้จริงทั้งเป็นผู้ฝึกอบรมและปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ ควรเอาอย่าง, เป็นนักพูด หรือวตตากรู้อัจฉริยะให้ใฝ่ผล รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไหร่ควรพูดอะไร อย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดีในเมื่อมิตรทำไม่ถูกต้อง หรือรู้ไม่จริง, เป็นผู้อดทนต่อถ้อยคำ หรือวจนกขโมเป็นผู้พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษา ซักถาม คำเสนอ และวิพากษ์วิจารณ์ อดทนฟังได้ไม่เบื่อไม่ฉุนเฉียว, เป็นผู้ถ่อมลงเรื่องล้าลึกได้ หรือคัมภีรณจ ถ้า กตตากรู้อัจฉริยะสามารถอธิบายเรื่องยุ่งยากซับซ้อน ให้เข้าใจสำหรับหลักธรรมที่ทำได้ทั้ง ๗ นี้ เป็นหลักธรรมที่สามารถปฏิบัติได้จนถึงที่สุด คือ หลุดพ้นจากกิเลส การเข้าถึงซึ่งพระนิพพาน หรือโลกุตระธรรม ขณะเดียวกัน ก็มีผลต่อผู้ปฏิบัติในระดับโลกียธรรม คือความงามที่เกิดขึ้นในใจตน เกิดจากการประพฤติปฏิบัติ และส่งผลให้เกิดเป็น

^{๖๔} อจ.จตุก. (ไทย) ๒๑/๒๔๒/๓๕๘.

ความงามที่ประทับใจต่อผู้พบเห็น ไม่ใช่ความงามที่เกิดจากการเสกสรรค์ปั้นแต่ง จากการแต่งเติมภายนอกปกปิดด้วยเครื่องสำอางที่ฉาบฉวยไม่ยั่งยืน จนลึ้มที่จะทำให้เกิดความงามจากข้างในใจ ที่เกิดขึ้นจากการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้อง

บทที่ ๓

ครูตามหลักกัลยาณมิตรธรรม ๗

ครู ถือว่าเป็นกัลยาณมิตรหรือ เหตุปัจจัยภายนอกที่เรียกว่า โปรโตไซส ที่มีความค่า และสำคัญที่สุดในการแนะนำผู้อื่น รวมทั้งเป็นสิ่งแวดล้อมที่เกื้อกูลต่อชีวิต เพื่อให้ได้รับประโยชน์ทั้งในโลกนี้ โลกหน้า ทั้งในระดับโลกียะ และโลกุตระ พร้อมทั้งเป็นแบบอย่างแห่งการเรียนรู้ และพัฒนาอย่างแท้จริง ในการจัดการศึกษาแบบพุทธปัญญานั้น ผู้ที่เป็นครูจะต้องมีความเข้าใจความหมายและหน้าที่ของครูที่แท้จริงว่า ครูคือผู้สร้างโลก เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ ที่จะนำพาศิษย์ไปในทิศทางที่ถูกต้อง ด้วยการพัฒนาจิตให้เกิดสัมมาทิฐิ มีความคิดความเห็นที่ถูกต้อง อันจะนำไปสู่การคิด พูด และทำในสิ่งที่ถูกต้อง โรงเรียนปัญญาประทีปจึงมิได้คัดเลือกครูจากใบปริญญา แต่คัดจากปัญญาที่เข้าใจความต่างของ ‘คน’ กับ ‘มนุษย์’ เห็นความสำคัญของการ ‘ฝึก – ฝน’ หรือ ‘การศึกษาที่แท้จริง’ รู้หน้าที่ของ ‘ครูผู้สร้างโลก’ และพร้อมที่จะเริ่มการศึกษาที่ตนเอง

ในบทนี้เป็นการศึกษาวิเคราะห์บทบาทและหน้าที่ครูตามหลักกัลยาณมิตรธรรม ๗ มีรายละเอียด ดังนี้

- ๓.๑ ครูตามหลัก ปิโย
- ๓.๒ ครูตามหลัก ครุ
- ๓.๓ ครูตามหลัก ภาวนีโย
- ๓.๔ ครูตามหลัก วตตฺวา จ
- ๓.๕ ครูตามหลัก วจนฺทฺขโม
- ๓.๖ ครูตามหลัก คมภีรณฺจ กถ กตตฺวา
- ๓.๗ ครูตามหลัก โน จญฺฐานเ นียชเย

๓.๑ ครูตามหลัก ปิโย

ปิโย หมายถึง ความน่ารัก ในฐานะเป็นที่สบายใจและสร้างความรู้สึกสนิทสนมเป็นกันเองชวนให้อยากเข้าไปปรึกษาไต่ถาม ชวนใจผู้ที่เข้ามาหา หรือผู้ที่เราคบอยากให้เราคบเราอีกต่อไป จะทำอะไรไม่ว่ากริยามารยาท การแต่งกาย การพูดจา ก็ดูเรียบร้อยดีงามทุกอย่าง ใครเห็นก็อยากคบค้าสมาคมด้วย^๑ ผู้ที่เป็นกัลยาณมิตรจำเป็นจะต้องมีคุณสมบัตินี้ เพราะการให้ที่จะให้มิตรที่มาคบหาตนได้รู้สึกภาคภูมิใจว่าได้คบกับมิตรที่ดี ที่จริงแท้ คบแล้วได้ประโยชน์เป็นที่น่าพอใจของมิตร เป็นสิ่งที่ช่วยสร้างความสัมพันธ์ในความมีมิตรภาพในมนุษย์ได้อย่างแท้จริง บทบาทและหน้าที่ของครู พระพรหมมิ่งคลาจารย์ (ปัญญานันท์ภิกขุ) ได้กล่าวถึงบทบาทของครูที่สำคัญไว้ความตอนหนึ่งว่า

^๑ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า

...อันความเจริญก้าวหน้าของโลกทุกด้านเป็นผลงานของครูทั้งนั้น โลกจะขาดครูเสียไม่ได้ ครูต้องมีอยู่และต้องรับช่วงต่อไปให้มากขึ้น บรรดาความรู้ทั้งหมดอยู่ที่ครู ถ้าหากขาดครูเสียแล้ว ความรู้ของโลกจักหายไป โลกจะเต็มไปด้วยความโง่ ความหลง ไม่เข้าใจตามความเป็นจริง^๒

จากความสำคัญดังกล่าว นำมาซึ่งการศึกษาบทบาทของครูที่ดี เพื่อการพัฒนาเด็กทั้งนี้ เนื่องจากในปัจจุบันสภาพแวดล้อมทางสถาบันการศึกษามีบทบาทหน้าที่คล้ายกับสถาบันครอบครัว ส่วนหนึ่งเนื่องด้วยเด็กและเยาวชนยังคงต้องใช้ชีวิตในการศึกษาหาความรู้อยู่ในโรงเรียน หากเด็กและเยาวชนไม่ได้รับการเอาใจใส่ในด้านการศึกษา อบรมบ่มนิสัยอย่างดีพอ ย่อมจะมีผลต่อการสร้างปัญหาทางพฤติกรรมของเด็กได้ในอนาคต ซึ่งนักวิชาการเชื่อว่า พฤติกรรมการกระทำผิดของเด็กและเยาวชน ส่วนหนึ่งเป็นผลที่ได้มาจากพฤติกรรมด้านลบที่ได้รับมาจากโรงเรียน^๓

ครูและอาจารย์ นอกจากจะมีบทบาทด้านการอบรมสั่งสอนให้เด็กมีความรู้ทางการศึกษาแล้ว การที่ครูได้ชื่อว่าเป็นแม่พิมพ์ จึงชี้ให้เห็นบทบาทสำคัญอันเป็นต้นแบบที่ดี ซึ่งเด็กผู้เป็นอนาคตอันสำคัญของชาติ จะประพฤติและปฏิบัติตามในเรื่องของคุณธรรมและจริยธรรม เพราะปัจจุบันสังคมการศึกษาเปลี่ยนจากวัดมาเป็นสถาบันการศึกษาแล้ว ทั้งนี้ สถาบันการศึกษา คือ ครู และอาจารย์ นอกจากการทำหน้าที่ให้ความรู้ทางด้านวิชาการแล้ว ยังมีความจำเป็นที่จะต้องทำหน้าที่ในการอบรมปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมให้เกิดมีขึ้นในตัวเด็กอีกด้วย ครูอาจารย์พึงอนุเคราะห์ศิษย์ตามหลักการดังนี้^๔

๑. แนะนำฝึกอบรมให้เป็นคนดี
๒. สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
๓. สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง
๔. ส่งเสริมยกย่องความดีงามให้ปรากฏ

๕. สร้างเครื่องคุ้มภัยให้สารทิศ คือ สอนฝึกศิษย์ให้ใช้วิชาเลี้ยงชีพได้จริง และรู้จักดำรงตนได้ด้วยดี^๕ ที่กล่าวมาข้างต้น คือ ทักษะชีวิต (ทิศเบื้องขวา) กล่าวถึง ครูอาจารย์ ย่อมจะอนุเคราะห์ศิษย์ทั้งหลายด้วยประการต่างๆ ดังกล่าวมานี้

บทบาทและหน้าที่ของครูตามหลักปิโยนี้ เรียกว่าเป็นหลักการสร้างมนุษยสัมพันธ์สำหรับครู คือ ผู้เป็นครูจะต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อนักเรียน ผู้ปกครอง เพื่อนครูด้วยกัน และบุคคลทั่วไปในโรงเรียนและชุมชน เพราะถ้าครูไม่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อบุคคลอื่นแล้ว การเรียนการสอนย่อมจะไม่ได้ผลเท่าที่ควร นักเรียนก็ไม่ได้รับ การศึกษาที่ดีเด็กก็ไม่สามารถพัฒนาให้เจริญขึ้นได้ ครูอาจารย์มี

^๒ พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ), *วาทธรรมปัญญาหนัท*, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๘), หน้า ๑๒๐.

^๓ ดูรายละเอียดใน โสภา ชปิลมันน์, *บุคลิกภาพและพัฒนาการ : แนวโน้มสู่พฤติกรรมปกติและการมีพฤติกรรมเบี่ยงเบนของเด็กและเยาวชน*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ โอ. เอส. พรินติ้งเฮาส์, ๒๕๓๖), หน้า ๑๓๙.

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *ธรรมบุญชีวิต*, พิมพ์ครั้งที่ ๓๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๕.

^๕ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๓.

ศิษย์ปรากฏให้เห็นในสังคม เช่น ครูทำเรื่องไม่ดีต่อศิษย์ หรือศิษย์ตั้งกลุ่มชกต่อยกับโรงเรียนหรือสถาบันต่างๆ เทียมว่าสูมกับเพื่อน เป็นต้น ปัญหาต่างๆ เหล่านี้ก็เพราะครูอาจารย์ และศิษย์ขาดฉันทะ คือ ไม่รักที่จะเรียนหรือเป็นครูอาจารย์โดยอาชีพ ไม่ประพฤติปฏิบัติตนตามจรรยาบรรณของความเป็นครู ส่วนนักเรียนรักที่จะเป็นนักเรียนมากกว่าความเป็นนักเรียน ปัญหาจึงเกิดขึ้นบ่อยครั้งไม่มีวันจบสิ้น ฉะนั้น ครูและอาจารย์ต้องที่จะสอนด้วยใจรักในวิชาชีพครู และนักเรียนต้องตั้งใจเรียนด้วยความมุ่งมั่น

๒. วิริยะ มีความพากเพียร ครูอาจารย์ต้องมีความพากเพียรที่จะพัฒนาตนเอง พยายามศึกษาหาข้อบกพร่องของตน เพื่อที่จะปรับปรุงการสอนของตนให้มีการพัฒนาขึ้นเรื่อยๆ ให้ทันยุคทันสมัย ที่สำคัญครูอาจารย์ในปัจจุบัน จำเป็นจะต้องหาจุดบกพร่องของตน เพื่อให้กระบวนการเรียนการสอนเป็นไปตามวัตถุประสงค์ เช่น เพิ่มพูนทักษะความชำนาญ เทคนิค องค์ความรู้ใหม่ๆ อยู่เสมอ รวมทั้งการจัดหาสื่อทุกอย่างที่จะนำมาประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดความเข้าใจอันดีแก่ศิษย์ ส่วนศิษย์เองจะต้องมีความขยันหมั่นเพียรในการเรียน ขยันแสวงหาความรู้ รับผิดชอบงานที่ครูอาจารย์สั่ง มีความตั้งใจเรียน เพราะในปัจจุบันการแสวงหาความรู้ได้หลายทาง ไม่เฉพาะแต่ในหนังสือเท่านั้น การใช้สื่อเทคโนโลยีต่างๆ ก็สามารถนำมาใช้ศึกษาหาความรู้ได้ ดังนั้น การที่ครู และนักเรียน มีความพากเพียร ต่างฝ่ายต่างหาความรู้เพื่อที่จะมาสอนมาเรียน เชื่อแน่ว่าครูไทยและเด็กไทย ย่อมก้าวไปไกลและสามารถสู้กับสังคมโลกได้อย่างไม่ย่อใศ

๓. จิตตะ คือ มีใจฝักใฝ่ จิต คือ รับรู้ในสิ่งที่ตนทำ ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยอุทิศตัวอุทิศใจทำเรื่องนั้นบ่อยๆ จนเข้าใจอย่างดี เพราะไม่ว่าจะเป็นการสอนของครูอาจารย์หรือการเรียนของนักเรียน ถ้าจิตใจเลื่อนลอยเวลาเรียนหนังสือแล้ว จะทำให้เสียสมาธิไม่เข้าใจในเรื่องที่ตนเรียนได้ดีเท่าที่ควร

๔. วิมังสา ฝาคอยพิจารณาให้เห็นจริง ครูและนักเรียนจะต้องรู้จักทดลองวางแผนและวัดผลคิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุงตนอยู่เสมอ เป็นต้น เพื่อให้การเรียนการสอนสามารถดำเนินไปได้ด้วยดี มีการพัฒนาตนให้มีความรู้ความสามารถขึ้นเรื่อยๆ จนเกิดปัญญาเห็นแจ้งและเข้าใจในวิชาที่เรียนที่สอน ดังนั้น ไม่ว่าครูอาจารย์และนักเรียน ถ้าประพฤติตามหลักธรรมทั้ง ๔ ย่อมทำให้การเรียนการสอนสามารถดำเนินไปได้ด้วยดี สรุป คือ ครูอาจารย์และนักเรียนจะต้องรักในการเรียนการสอน สู้ไม่ถอยทำหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด มีความเอาใจใส่อย่างจริงจัง พร้อมทั้งเรียนและสอนด้วยการพิจารณาปัญญาให้รู้แจ้งเห็นจริง

หลักธรรมที่ได้กล่าวมาในขั้นต้นนั้น เป็นหลักพุทธธรรมในพระพุทศศาสนาที่นำมาประยุกต์ใช้ได้ในยุคปัจจุบันเพื่อให้ครูตระหนักในบทบาทและหน้าที่ของตน จะเห็นได้ว่า อิทธิพลของครูบาอาจารย์ที่มีต่อเด็กนั้นล้าลึกและยาวนาน ดังที่พระพรหมมิ่งคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) ได้กล่าวถึงการที่ครูอาจารย์เป็นผู้ที่มีส่วนสำคัญในการสร้างชาติและทำลายเด็กของชาติ ไว้ความตอนหนึ่งว่า “...ครูเป็นผู้นำของเด็กๆ เป็นผู้ที่ได้ก้มมองด้วยความพอใจเลื่อมใสขอให้วางตนให้เหมาะสมแก่ความเป็นครูอย่างแท้จริง ต้องเป็นคนที่บริสุทธิ์ด้วยกาย วาจา ใจ เป็นครูอยู่ทุกขณะ ทุกหนทุกแห่ง จงช่วยกันกระทำความดีให้เด็กเห็นเป็นเยี่ยงอย่าง”^๖

^๖ พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ), วาชรธรรมปัญญาหันทะ, หน้า ๑๑๙.

ดังนั้น หากครูดีย่อมจะมีคุณอนันต์แก่นักเรียน แต่หากว่าครูชั่วก็ย่อมมีโทษมหันต์ ต่อเด็ก คู่กัน โดยเฉพาะในเรื่องการฝึกอบรมด้านคุณธรรมและจริยธรรมนั้น หน้าที่สำคัญประการหนึ่งของครูบาอาจารย์ นอกเหนือจากการให้ความรู้ทางวิชาการในทุกวิชา ครูที่ดีนั้น นอกจากจะต้องรัก เห็นใจ และอุทิศตัวให้แก่การสอนแล้ว ต้องรู้จักเสริมจุดเด่นและแก้จุดด้อยให้กับศิษย์ได้ตระหนักใน ความสำคัญของคุณธรรมและจริยธรรม ความสำนึกในหน้าที่ต้องให้ศิษย์มีแนวทางการปฏิบัติตนและ หลักการดำเนินชีวิตในทางที่ถูกต้องชอบธรรม ทั้งนี้ครูเองก็ต้องปรับปรุงตนเองอยู่ตลอดเวลาจนบรรลุ ถึงความเป็นเลิศทั้งวิชาการและทางการสอน โดยเฉพาะในด้านการฝึกอบรมคุณธรรมและจริยธรรม ครูนั้นต้องดำรงตนให้เป็นตัวอย่างที่ดีแก่ศิษย์อย่างเคร่งครัดเพื่อศิษย์จะได้มีความเชื่อถือศรัทธาและถือ ปฏิบัติตามด้วยความรัก

๓.๓ ครูตามหลักภาวนีโย

ภาวนีโย หมายถึง นำเจริญใจ หรือนำยกย่อง ในฐานะทรงคุณ คือ ความรู้และภูมิปัญญา แท้จริง ทั้งเป็นผู้ฝึกอบรมและปรับปรุงตนอยู่เสมอ ควรเอาอย่าง ทำให้ระลึกและเอ๋ยอ้างด้วยซาบซึ้ง ภูมิใจ เพราะครูถือว่าเป็นบัณฑิต บัณฑิต คือผู้มีปัญญา เป็นนักปราชญ์ อาศัยการดำเนินชีวิต และทำ กิจต่างๆ ด้วยปัญญา^๗ ถ้าจะให้ความหมายของบัณฑิตอย่างลึกซึ้ง ครูเป็นผู้จบการศึกษา จบการศึกษา เกี่ยวกับวิชาความรู้ เกี่ยวกับอาชีพ หรือเกี่ยวกับเทคนิคต่างๆ ไป และต้องเป็นการศึกษาในด้านที่ เกี่ยวกับจิตใจ หรือวิญญาณ^๘

ดังนั้นในมุมมองของพระพุทธศาสนาเราจึงมิได้ให้ความหมายไปในทางโลก แต่ให้ความหมาย อย่างลึกซึ้งในนัยแห่งการเป็นบุคคลผู้เข้าถึงธรรม แหะทุกคนก็สามารถเป็นบัณฑิตได้ถ้าหากว่าบุคคล นั้นมีศีลธรรม และจริยธรรมที่เป็นจรรยาบรรณของบัณฑิตในมังคลัตถทีปนี ได้ให้ความหมายของ บัณฑิตไว้ว่า ผู้ดำเนินตามกุศลกรรมบถ ๑๐ มีเว้นจากปาณาติปาต เป็นต้น ทำเป็นกุศล พุดเป็นกุศล คิดเป็นกุศล และดำเนินชีวิตในประโยชน์ด้วยปัญญาคติ รู้จักใช้ปัญญารอบรู้ในเหตุผล และเป็นผู้ยึด เอาทั้งประโยชน์ตนและผู้อื่น มีความเป็นอยู่ด้วยผู้มีปัญญาอันประเสริฐ^๙ ความเป็นกัลยาณมิตรตั้งผู้ เป็นบัณฑิตนั้นยังเป็นผู้ ไม่มีภัย คือมีความอบอุ่นใจเมื่ออยู่ใกล้ บัณฑิตไม่มีอุบาทว์ คือไม่มีสิ่งอัปมงคล และเป็นผู้น้อมมืออุปสรรค คือไม่มีเหตุขัดข้องอยู่ในตัว^{๑๐} พระพุทธองค์ยังทรงตรัสถึงลักษณะความเป็น บัณฑิตอีกว่า “บุคคลพึงยังตนนั้นแล ให้ตั้งอยู่ในคุณความดีอันสมควรก่อนจากนั้นจึงค่อยพราสอน ผู้อื่นในภายหลัง บัณฑิตไม่ควรมีข้อหมองถ้าพราสอนผู้อื่นฉันใด ก็ควรทำตนฉันนั้นดังนั้น ไม่ว่าผู้มี คุณสมบัติดังกล่าว หรือผู้เข้าไปเสพคุ้นบัณฑิตก็สามารถทำให้ได้รับแต่ความเจริญ และได้แนวทางใน การดำเนินชีวิตที่ดี ดังเช่นเรื่องของอกิตติดาบส”^{๑๑} ปรารถนาจะเห็นแต่บัณฑิต โดยให้เหตุผลว่า บัณฑิตไม่มีอุปสรรคในตัว และไม่เป็นอุปสรรคแก่คนอื่น เมื่อพระอินทร์ประทานพร จึงได้ขอรับพรว่า

^๗ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๑๓๕.

^๘ พินิจ รักทองหล่อ, **ธรรมานุกรมธรรมโฆษณ์ (ฉบับประมวลศัพท์)**, หน้า ๑๗๖-๑๗๗.

^๙ คณะกรรมการแผนตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย , มังคลัตถทีปนีแปล เล่ม ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๒๑.

^{๑๐} อจ.ติก (ไทย) ๒๐/๑/๑๓๙-๑๔๐.

^{๑๑} ข.ธ.(ไทย) ๒๕/๑๕๘/๘๑.

“ขออาตมาได้พบเห็นแต่บัณฑิต ได้ยินข่าวคราวแต่ของบัณฑิตได้อยู่ร่วมกับบัณฑิต ได้ทำกิจการ เกี่ยวข้องกับบัณฑิต และได้ชอบสนทนาปราศรัยแต่กับบัณฑิต” และทรงให้เหตุผลว่า “บัณฑิตไม่แนะนำสิ่งที่มีควรแนะนำ ไม่ประกอบในสิ่งที่มีไช้ธุระ การแนะนำถูกทางเป็นวิธีการของบัณฑิต บัณฑิต แม้มีผู้พูดดี ๆ ก็ไม่โกรธ และรู้จักอุบายแนะนำ การได้เจอแต่บัณฑิตย่อมมีแต่ความเจริญ”^{๑๒}

สรุปแล้ว การประพฤติปฏิบัติของครูที่เป็นบัณฑิต ทำให้ น่าเจริญใจ แก่ผู้ที่คบหาเป็นมิตร อย่างยิ่ง เพราะบัณฑิตนำแต่ความเจริญมาให้ เมื่อได้รับการแนะนำสั่งสอนจากบัณฑิต ย่อมได้รับ ประโยชน์ทั้งทางโลกและทางธรรม ซึ่งนอกจากจะเป็นการพัฒนาตนให้มีความเจริญในชีวิตปัจจุบัน แล้ว แม้ในอนาคตก็ย่อมส่งผลให้ตนเองมีแต่ความสุขความเจริญยิ่งขึ้นไปอีกด้วยเมื่อใดที่ผู้มีคุณสมบัติ ดังที่ได้นำเสนอไว้ทั้งปวงนี้ ผู้นั้นเมื่อทำหน้าที่เผยแผ่แพร่ความรู้หรือความดีงามแก่ผู้อื่น ชักจูงให้ผู้อื่นมี ความรู้ความเห็นถูกต้อง หรือให้มีศรัทธาที่จะถือตามอย่างตนอย่างใดอย่างหนึ่ง จะโดยการสั่งสอน การแนะนำ หรือกระจายความรู้ความเข้าใจนั้นออกไปทางหนึ่งทางใดก็ตาม ด้วยความปรารถนาดี ด้วยความเมตตากรุณา ก่อให้เกิดสัมมาทิฐิ และการประพฤติดีปฏิบัติชอบขึ้น ก็เรียกว่า เป็น กัลยาณมิตร

๓.๔ ครูตามหลัก วัตตา จ

ในด้านวัจจกรรมอันเป็นบทบาทต้นแบบของผู้เป็นกัลยาณมิตร จำเป็นต้องมีบทบาทในการ แสดงออกที่เหมาะสม ถูกต้อง และสอดคล้องกับหลักธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่ง สามารถดึงเข้ามาอธิบายได้หลายหมวดธรรม ดังในหลักของเบญจศีลข้อที่ ๔ ก็คือ มุสาวาทาเวรมณี และหลักธรรมทางวัจจกรรมที่เป็นไปในทางเจริญรุ่งเรืองสามารถอธิบายขยายความได้ ๔ ลักษณะ ผลักดันไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองในชีวิตทั้งสิ้น คือ

๑) **มุสาวาทิ ปหาย ๗เปฯ น สมฺปชานมุสา ภาสิตา โทติ** ละการพูดเท็จ ไม่ยอมกล่าวเท็จ เพราะเหตุตนเอง ผู้อื่น หรือเพราะเห็นแก่ผลประโยชน์ใดๆ คือการเว้นขาดจากการกล่าวคำเท็จ หมายความว่า ไม่กล่าวตามความเป็นจริง หรือกล่าวคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงอันเป็นเหตุให้ผู้อื่น ได้รับความเดือดร้อน พูดเพื่อหลอกลวง ด้วยเจตนาที่ทำให้ผู้อื่นเข้าใจผิดซึ่งประกอบด้วยโลภะ และ โทสะ เพราะเห็นแก่อามิส (สิ่งของ) เล็กๆ น้อยๆ

๒) **ปิสฺสนิ วาจํ ปหาย ๗เปฯ สมคฺคกรณี วาจํ ภาสิตา โทติ** ละการพูดคำส่อเสียดช่วย สมานคนที่แตกร้างกัน ส่งเสริมคนที่สมครสมานกัน ชอบกล่าวถ้อยคำที่สร้างสามัคคี คือการเว้นขาด จากการประพฤติวาจาส่อเสียด หมายความว่า การพูดยุยงให้คนอื่นเกิดความแตกร้างกันคือฟังความ ฝ่ายนี้แล้วไปบอกฝ่ายโน้นเพื่อทำลายฝ่ายนี้ หรือฟังความฝ่ายโน้นแล้วมาบอกฝ่ายนี้เพื่อทำลายฝ่าย โน้น ยุยงให้เกิดความแตกแยกกัน แยกความสามัคคีกัน ให้เกิดความเดือดร้อนทั้งสองฝ่าย

๓) **ผรุสํ วาจํ ปหาย ๗เปฯ พหุชนมนาปา ตถารูปิ วาจํ ภาสิตา โทติ** ละคำหยาบ พูดแต่คำสุภาพอ่อนหวาน คือการเว้นขาดจากการประพฤติวาจาหยาบ หมายถึง การพูดคำหยาบคาย กล้าแข็ง หยาบคายร้ายกาจกับคนอื่น กระทบกระพังเสียดสีคนอื่น ให้ได้รับความเจ็บใจเดือดร้อนใจ ก่อให้เกิดความโกรธโดยเจตนา

^{๑๒} ขุ.ชา.ม.(ไทย) ๒๗/๘๓-๑๐๓/๔๐๙-๔๑๓.

๔) สมุผลปลาบิ ปหาย ๆเปฯ กาลวาทิ ภูตวาทิ อดถวาทิ ธมมวาทิ วินยวาทิ นิธานวาทิ วาจํ ภาสิตา โหติ ละการพูดเพื่อเจ้อ พุดแต่คำจริงมีเหตุผล มีสารประโยชน์ ถูกกาลเทศะ คือการเว้นขาดจากการพูดเพื่อเจ้อ หมายถึง พุดเหลวไหลไม่เป็นประโยชน์ พุดไม่ถูกกาลเวลา พุดไม่มีเหตุผลไร้สาระ พุดคำไม่จริง พุดไม่มีหลักฐาน พุดไม่มีกำหนด ไม่ประกอบด้วยธรรมวินัย^{๑๓}

ในบทบาทต้นแบบเหล่านี้ยังสามารถเชื่อมโยงไปถึงหลักสังคหวัตถุธรรม ^{๑๔} ซึ่งเป็นหลักเชื่อมโยงมิตรภาพ หมายถึง ธรรมอันเป็นเครื่องช่วยเหลือกัน หลักธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจคนอื่นไว้ได้ หลักการสงเคราะห์ คือ ช่วยเหลือกัน เป็นเครื่องเกาะกุมประสานโลกคือสังคมแห่งหมู่สัตว์ไว้^{๑๕} ซึ่งมีองค์ประกอบในข้อที่ ๒ คือ ปิยวาจา อันเป็นการพูดเพื่อให้เกิดความรักต่อกัน คือกล่าวคำสุภาพไพเราะ น่าฟัง ทำให้รู้สึกดูดีเต็มใจ แต่ต้องเป็นถ้อยคำที่ตรงกับความเป็นจริงมีประโยชน์และเหมาะสมกับกาลเทศะด้วย กล่าวชี้แจง แนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผลเป็นหลักฐาน ชักจูงในทางที่ดีงามหรือกล่าวคำแสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจ รู้จักพุดให้เกิดความเข้าใจดี สมานสามัคคีเกิดไมตรีจิต ทำให้รักใคร่นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน^{๑๖} ซึ่งประเภทของถ้อยคำที่พุดออกมานั้นต้องประกอบด้วยเหตุผล ๔ ประการคือ^{๑๗}

- ๑) เป็นคำที่มีความจริง
- ๒) เป็นคำสร้างสามัคคี
- ๓) เป็นถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน
- ๔) เป็นคำที่มีสารประโยชน์

บทบาทต้นแบบทางวาจามีพระสูตรหนึ่งที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ นั่นคือวาจาสูตร^{๑๘}ซึ่งว่าด้วยองค์แห่งวาจาสุภาสิต ๕ ประการ ดังนี้ “ภิกษุทั้งหลาย วาจาประกอบด้วยองค์ ๕ ประการเป็นวาจาสุภาสิต ไม่เป็นทุภาสิต เป็นวาจาไม่มีโทษ และท่านผู้รู้ไม่ติเตียน วาจาประกอบด้วยองค์ ๕ ประการอะไรบ้าง คือ ๑) พุดถูกกาล ๒) พุดคำจริง ๓) พุดคำอ่อนหวาน ๔) พุดคำประกอบด้วยประโยชน์ ๕) พุดด้วยเมตตาจิต

ดังนั้น จากบทบาทต้นแบบทางวาจาที่ได้อธิบายมาทั้งหมดนี้ สรุปให้เห็นว่าบทบาทต้นแบบทางวจีกรรมของกัลยาณมิตรที่พึงประสงค์ ซึ่งสามารถกล่าวได้ว่า เป็นระบบการฝึกอบรมขั้นศีลที่เรียกตามหลักไตรสิกขาว่า อธิศีลสิกขา โดยเป็นข้อปฏิบัติ และหลักความประพฤติต่างๆ ซึ่งมีหลายหมวดธรรมที่สอดคล้องกันทั้งหลักกรรมบถ หลักเบญจศีล หลักสุจริต รวมถึงหลักวาจาสุภาสิตและหลักอัน

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗๗.

^{๑๔} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๑๓/๒๙๕. อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๕๐-๕๑.

^{๑๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๓๑๐.

^{๑๖} พระธรรมปิฎก, **ธรรมญูชีวิต (ฉบับชาวบ้าน)**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๑๙.

^{๑๗} พระราชธรรมนิเทศ, (ระบบ ฐิตญาโณ), **ส่องสว่างกลางใจ ๒**, (กรุงเทพมหานคร : พรศิวกาการพิมพ์, ๒๕๓๔), หน้า ๘๗.

^{๑๘} อัง.ปญจก.(ไทย) ๒๒/๑๙๘/๓๓๘.

เป็นแกนกลางสำคัญอย่างอริยมรรคมีองค์ ๘ หลักการเหล่านี้สามารถเป็นบทบาทต้นแบบทางวิถีกรรมของครูกล้ายามิตรได้เป็นอย่างดี

๓.๕ ครูตามหลัก วจนกฺขโม

ครู นอกจากจะเป็นต้นแบบในหลายๆ ด้านแล้ว ความอดทนอดกลั้นในอุปสรรคต่างๆ แล้ว โดยการที่ยึดหลักขันติและโสรัจจะ เป็นธรรมที่ทำให้เกิดความงดงาม ซึ่งพระไตรปิฎก ส่วนพระอภิธรรมปิฎกได้ให้ความหมายของคำว่า “ขันติ” หมายถึง ความอดทน กิริยาที่อดทน ความอดกลั้น ความไม่คร่ำคร่า ความไม่เกรี้ยวกราด ความเข้มแข็งแห่งจิต^{๑๙} และ “โสรัจจะ” หมายถึง ความไม่ล่องละเมิดทางกาย ความไม่ล่องละเมิดทางวาจา ความไม่ล่องละเมิดทั้งทางกายและทางวาจา หรือความสำรวมในศีลทั้งหมด^{๒๐} โสรัจจะนั้น สามารถแปลตามศัพท์ได้ว่า ความเข้มแข็งแจ่มใส^{๒๑}

ความหมายอีกประการหนึ่งของ “ขันติ-โสรัจจะ” ตามที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้อธิบายไว้คือ^{๒๒} ธรรมทำให้งาม ประกอบด้วย “ขันติ” ความอดทน อดได้ทนได้เพื่อบรรลุความดีงาม และความมุ่งหมายอันชอบ “โสรัจจะ” ความเสถียร อธิษาศัยงาม รักความประณีตหมดจดเรียบร้อยงดงาม ผู้วิจัยจะขอทำความเข้าใจเพิ่มเติมหัวข้อธรรมเรื่อง ขันติ เนื่องจากขันติอยู่ในหมวดธรรมข้อต่างๆ ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ไม่ว่าจะเป็นฆราวาสธรรม ทศบารมี ทศพิชราชธรรมหรือมงคล ๓๘

ศาสตราจารย์พิเศษ เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต แสดงทัศนะเรื่องขันติว่า โภราณจารย์ไทยได้อธิบายว่า ขันติหรือความอดทนนั้นมีอยู่ ๓ ลักษณะ^{๒๓} คือ

ก. ทนลำบาก ได้แก่ ทนทุกขเวทนาความเจ็บปวดต่างๆ ได้ ไม่บ่นไม่ร้อง เมื่อประสบกับความเจ็บป่วย พยายามอดกลั้นเอาไว้

ข. ทนตรากตรำ ได้แก่ อดทนต่อการทำงานเพื่อเลี้ยงชีวิต หนักเอาเบาสู้อยู่ไม่ทอดทิ้ง

ค. ทนเจ็บใจ ได้แก่ ทนต่อการด่าทอว่าร้าย หรือทนต่อคำเสียดสีของบุคคลอื่น โดยไม่ถือเอาเป็นอารมณ์ ทำใจให้สลบได้ไม่ตอบโต้

นอกจากนี้ ศาสตราจารย์พิเศษ เสฐียรพงษ์ วรรณปก ชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างความอดทนกับความอดกลั้น ตามทำนองที่พระอรรถกถาจารย์ แบ่งแยกความอดทนไว้ ๒ ประการดังนี้

^{๑๙} อภิ.สง. ๓๔/๑๓๔๘/๓๓๗.

^{๒๐} อภิ.สง. ๓๔/๑๓๔๘/๓๓๗.

^{๒๑} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน), **ทศบารมีทศพิชราชธรรม**, (วัดบวรนิเวศวิหารขอพระราชทานถวายเฉลิมพระเกียรติ ในมหาอุดมมงคลวโรกาสพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษกพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช, ๒๕๓๑), หน้า ๑๖๙.

^{๒๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์, ๒๕๕๑) หน้า ๖๕.

^{๒๓} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, **สูตรสำเร็จชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พรินติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๓), หน้า ๑๓๔-๑๓๕.

๑. ความอดกลั้น หมายถึง เมื่อเกิดความเจ็บปวดทางกายก็ดี เวลาตรากตรำทำงานหนักก็ดี เวลามีคนด่าว่าร้ายก็ดี พยายามอดกลั้นเอาไว้ ไม่แสดงความอ่อนแอออกมา อย่างนี้ เรียกว่าอดกลั้น (อิริยาसनขันติ)

๒. ความอดทน หมายถึงอาการที่ไม่โกรธ เป็นความเข้มแข็งของจิตที่ได้รับการฝึกฝนจนเกิดความทนทานแกร่งกล้าแล้ว (ตีติกขาขันติ)

สรุปได้ว่า ความอดกลั้นนั้น เป็นอาการของจิตใจที่ยังมีความโกรธอยู่ แต่ไม่แสดงออกความอดกลั้นเป็นเรื่องของคนที่ยังมีกิเลส มีขอบเขตจำกัด ส่วนความอดทนนั้น จิตใจสงบเย็นไม่มีอาการของความโกรธปรากฏ เป็นคุณสมบัติของบุคคลที่มีกิเลสบางเบาหรือหมดกิเลสแล้ว ขันติชนิดนี้ พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็น “ยอดตบะ”

พระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินฺทปญฺโญ) หรือท่านพุทธทาส อธิบายเรื่องขันติ คือความอดทน หรืออดกลั้นต่อความจำเป็นสำหรับชีวิต ๔ อย่าง^{๒๔} คือ

๑. อดกลั้นต่อความเป็นไปตามธรรมชาติ เช่น ความร้อน ความหนาว เหลือบ ฝุ่น ลมแดด เป็นสิ่งที่ยากจะหลีกเลี่ยง แต่ต้องอดกลั้นด้วยการทำจิตใจไม่ให้เป็นทุกข์ขึ้นมา

๒. อดทนต่อความเจ็บไข้ได้ป่วย ถ้าไม่รู้จักอดกลั้นหรือเฉยได้ก็เท่ากับกินของแสลงทำให้สูญเสียกำลังใจ หรือทำให้เกิดความรู้สึกเป็นทุกข์ รमानเพิ่มขึ้นอีก อย่างนี้ไม่มีประโยชน์อะไร จึงต้องอดกลั้นต่อความเจ็บไข้ได้ป่วย

๓. อดทนต่อการอยู่ร่วมกัน ซึ่งมีทั้งคนพาลหรือคนบ้า การกระทำของคนเหล่านี้ทำให้ต้องใช้ความอดกลั้น หรือบางทีแม้เป็นคนดี หากมีกิเลสก็คือ คนบ้า แต่เป็นคนบ้าชนิดที่ไม่มีใครเรียกว่าบ้า ฉะนั้นคนมีกิเลสก็บ่อมลวงเกินผู้อื่นด้วยการด่าบ้าง หรือดูหมิ่นดูแคลนบ้าง ก็เป็นเรื่องที่ต้องอดกลั้น

๔. อดกลั้นอย่างสูง คืออดกลั้นต่อการบีบคั้นแห่งกิเลสของตน ทุกคนมีกิเลส เป็นพลังผลักดันคอยชักใยอยู่เบื้องหลังให้ต้องทำตาม นับตั้งแต่อยากสูบบุหรี่ อยากไปดูหนัง อยากกินเหล้าเมายา อยากไปแสวงหากามารมณ์ ด้วยอำนาจของกิเลสเหล่านั้นๆ ก็ล้วนแต่เป็นเรื่องที่ต้องอดกลั้น นอกจากนี้ ท่านพุทธทาสได้สรุปว่า ขันติมี ๓ ระดับ^{๒๕} คือ

๑. ระดับต่ำสุดขันติ คือกระบวนการอดทนต่อความบีบคั้นทางธรรมชาติ เช่น ความร้อน ความหนาว เป็นต้น

๒. ระดับกลางขันติ คือความอดทนต่อการสับประมาท

๓. ระดับสูงสุดขันติ คือกระบวนการอดทน อดกลั้นต่อการบีบคั้นของกิเลส คือ ราคะ โทสะ และโมหะ ขันติเป็นข้อธรรมที่ปรากฏอยู่ในหลายหมวดธรรมด้วยกัน ไม่ว่าจะหมวดธรรมโสภณกรรมธรรม ธรรมที่ทำให้เกิดความมั่งคั่ง ขันติ-โสรัจจะ ตามที่ปรากฏเนื้อหาในบทนี้ หมวดฆราวาสธรรม ๔^{๒๖} อันเป็นธรรมสำหรับฆราวาส ธรรมสำหรับการครองเรือน หลักการครองชีวิตของคฤหัสถ์

^{๒๔} พุทธทาสภิกขุ, อริยศีลธรรม (ชุดธรรมโฆษณ์), (กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ จัดพิมพ์, ๒๕๒๐), หน้า ๓๘๑-๓๘๒.

^{๒๕} พุทธทาสภิกขุ, นวกานุสรณ์ เล่ม ๑ (ชุดธรรมโฆษณ์), (กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๑๔), หน้า ๑๒๓-๑๒๔.

^{๒๖} ฆราวาสธรรม ๔ ประกอบด้วย

หมวดทศบารมี^{๒๗} หรือบารมี ๑๐ ปฏิปทาอันยิ่งยวด คุณธรรมที่ประพฤติปฏิบัติอย่างยิ่งยวด คือความดีที่บำเพ็ญอย่างพิเศษ เพื่อบรรลุซึ่งจุดหมายอันสูง เช่น ความเป็นพระพุทธเจ้า และความเป็นมหาสาวก เป็นต้น จัดได้ว่า ชั้นดี มีความสำคัญที่จะส่งเสริมให้เกิดความเจริญงอกงามให้กับชีวิตที่ดำเนินไปตามครรลองคลองธรรมประโยชน์ของชั้นดี พระพุทธเจ้าตรัสประโยชน์ของชั้นดีไว้ ๕ ประการ^{๒๘} ดังนี้

- ก. เป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของคนจำนวนมาก
- ข. เป็นผู้ไม่คร่ำคร่า ปราศจากผองภัย และไม่มีการผูกอาฆาตจองเวร

- ก. **สัจจะ** ความจริง ซื่อตรง ซื่อสัตย์ จริงใจ พุดจริง ทำจริง
- ข. **ทมะ** การฝึกฝน การข่มใจ ฝึกนิสัย ปรับตัว รู้จักควบคุมจิตใจ ฝึกหัดตัดสินใจ แก้ไขข้อบกพร่อง ปรับปรุงตนให้เจริญก้าวหน้า ด้วยสติปัญญา
- ค. **ขันติ** ความอดทน ตั้งหน้าทำหน้าที่การงาน ด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็งทนทานไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมาย ไม่ท้อถอย
- ง. **จาคะ** ความเสียสละ สละกิเลส สละความสุขสบาย และผลประโยชน์ส่วนตนได้ ใจกว้างพร้อมที่จะรับฟังความทุกข์ ความคิดเห็น และความต้องการของผู้อื่น พร้อมทั้งจะร่วมมือช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่คับแคบเห็นแก่ตน หรือเอาแต่ใจตัว

^{๒๗} **บารมี ๑๐** ประกอบด้วย

- ก. **ทาน** การให้ การเสียสละ
- ข. **ศีล** การรักษากายวาจา ให้อยู่ในหลักความประพฤติ ที่เป็นแบบแผนแห่งภาวะของตน ความประพฤติดีงามถูกต้อง ตามระเบียบวินัย
- ค. **เนกขัมมะ** การออกบวช ความปลีกตัวปลีกใจจากกาม
- ง. **ปัญญา** ความรอบรู้ ความหยั่งรู้เหตุผล เข้าใจสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง และรู้จักแก้ไขปฏิบัติจัดการต่างๆ
- จ. **วิริยะ** ความเพียร ความแกล้วกล้า ไม่เกรงกลัวอุปสรรค พยายามบากบั่นอดทนหาะก้าวหน้าเรื่อยไป ไม่ทอดทิ้งธุระหน้าที่
- ฉ. **ขันติ** ความอดทน ความทนทานของจิตใจ สามารถใช้สติปัญญาควบคุมตนให้อยู่ในอำนาจ เหตุผล และแนวทางความประพฤติ หรือการปฏิบัติ ที่ตั้งไว้เพื่อจุดหมายอันชอบ ไม่ลุอำนาจกิเลส
- ช. **สัจจะ** ความจริง คือพูดจริง ทำจริง และจริงใจ
- ซ. **อธิษฐาน** ความตั้งใจมั่น การตัดสินใจเด็ดเดี่ยว วางจุดหมายแห่งการกระทำของตนไว้แน่นอน และดำเนินตามนั้นแน่วแน่
- ฌ. **เมตตา** ความรักใคร่ ความปรารถนาดี มีไมตรี คิดเกื้อกูลให้ผู้อื่นและเพื่อนร่วมโลกทั้งปวงมีความสุขความเจริญ
- ญ. **อุเบกขา** ความวางใจเป็นกลาง ความวางใจสงบราบเรียบสม่ำเสมอ เทียบธรรม และดำรงอยู่ในธรรม ไม่เอนเอียงหรือหวั่นไหว ไปด้วยความยินดียินร้าย ชอบชังหรือแรงเฝ้า ยวนยั่วใดๆ

^{๒๘} อก.ปญจก. ๒๒/๒๑๕-๒๑๖.

ค. เป็นผู้ไม่มีความเดือดร้อน เพราะไม่มีการประทุษร้าย

ง. เมื่อถึงคราวเสียชีวิต ก็ไม่หลงลืมสติ

จ. หลังจากเสียชีวิตแล้ว ย่อมบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์

สำหรับโทษของการไม่เจริญขันติให้มีในตน จะเกิดผลในทางตรงกันข้ามกับประโยชน์

ของขันติ นอกจากนี้ ขันติยังทำให้เกิดความเจริญในอีกหลายแง่มุม เช่น ในการปฏิบัติธรรม ขันติช่วย
 เกื้อหนุนการปฏิบัติวิปัสสนาจนบรรลุมรรคผล ในด้านโลกียะ ทำให้ประสบความสำเร็จในการดำเนิน
 ชีวิต ความเจริญในหน้าที่การงาน สร้างสรรค์ระบบครอบครัวและกระบวนการทางสังคม ให้เกิดความ
 สงบสุข^{๒๙} ดังนั้น เมื่อมีความอดทนแล้ว ก็ต้องพยายามสงบใจ ทำใจให้เย็นลง ด้วยอุบายอันชอบเมื่อ
 ใจสงบแล้ว กิริยาวาจาที่แสดงออกมาก็จะสงบเสงี่ยมเหมือนไม่มีอะไรเกิดขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ความงาม
 ทุกส่วนของตนที่เคยมีอยู่ก็จะไม่เสื่อม จะคงงามอยู่และคงจะชนะใจคนอื่นได้เป็นอย่างดี

โดยสรุป ครูจะต้องมีความอดทนต่ออุปสรรคในทุกด้าน จึงต้องใช้หลักหลักธรรมขันติ
 และโสรจจะ นับว่าเป็นหลักธรรมสำคัญที่ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันของทุกคน ความอดทนและ
 ความสงบเสงี่ยม หากมีประจำอยู่ในจิตใจของผู้ใด ผู้นั้นย่อมจะมีความสุข มีจิตใจที่เป็นสุขหนักแน่น
 เป็นที่นิยมยกย่องของบุคคลทั่วไปเพราะธรรมชาติของมนุษย์นี้ ทำให้ผู้ปฏิบัติเป็นผู้ที่มีความงดงามทั้งกาย
 วาจา ใจ จะประกอบกิจการงานใดๆ ย่อมประสบความสำเร็จตามใจที่มุ่งมาด สามารถเอาชนะ
 อุปสรรคต่างๆ ได้ด้วยจิตใจที่มั่นคง นับเป็นหัวข้อธรรมที่สำคัญอีกหัวข้อหนึ่ง ที่ควรมี ควรสร้าง ให้
 เกิดขึ้นในตน และปฏิบัติในชีวิตประจำวันอย่างสม่ำเสมอจะเป็นเรื่องที่ดียิ่ง

๓.๖ ครูตามหลัก คมภีรณจ กถ กตตา

คุณสมบัติในหัวข้อนี้ถือเป็นหน้าที่ของผู้เป็นกัลยาณมิตรโดยตรง ซึ่งเป็นหลักการสำคัญใน
 พระพุทธศาสนาที่สามารถทำให้พุทธธรรมขยายวงกว้างออกไปได้อย่างงดงาม เพราะเหตุแห่ง
 การศึกษา และฝึกฝนพัฒนาตนแล้วจึงทำให้สามารถที่จะนำความรู้ความสามารถที่ตนได้ฝึกฝนดีแล้ว
 ในระดับต่างตามความพร้อมของแต่ละคนลักษณะการแนะนำ ที่ได้ผลคงจะต้องศึกษาจากต้นแบบของ
 ยอดกัลยาณมิตรอย่างพระพุทธเจ้า ซึ่งมีหลักธรรมที่แสดงให้ทราบถึงอาการในการสั่งสอน และแนะนำ
 ประโยชน์ของพระองค์ ที่ทำให้คำสอนเหล่านั้นควรแก่การปฏิบัติตาม และทำให้ผู้ฟังเกิดการน้อมใจ
 เลื่อมใสมั่นใจในพระองค์อย่างไม่มีข้อกังขาใดๆ อันมีหลักอยู่ ๓ ประการ ดังนี้

๑) อภิญญาธรรมเทศนา ทรงแนะนำโดยแสดงธรรมด้วยความรู้ยิ่ง ทรงรู้ยิ่งเห็นจริงด้วย
 พระองค์เองแล้ว จึงทรงสอนผู้อื่น เพื่อให้รู้ยิ่งเห็นจริงตาม ในธรรมที่ควรรู้ยิ่งเห็นจริง

๒) สนิทานธรรมเทศนา ทรงแนะนำโดยทรงแสดงธรรมอย่างมีเหตุผล ทรงสั่งสอนชี้แจงให้
 เห็นเหตุผล ไม่เลื่อนลอย มีหลักมีเกณฑ์ ไม่ตัดตอนให้เสียเนื้อความ ทำให้ผู้ฟังเข้าใจได้โดยไม่ยาก

^{๒๙} พระมหาขันทอง วิชาเดช, “การศึกษาเรื่องขันติในพุทธศาสนาเถรวาท”,
 วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะศิลปศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), ๒๕๔๕, หน้า ๙๖.

๓) **สัปปาฏิหาริยธัมมเทศนา** ทรงแนะนำโดยทรงแสดงธรรมให้เห็นจริงได้ผลเป็นอัศจรรย์ ทรงสั่งสอนให้มองเห็นชัดเจนสมจริงจนต้องยอมรับ และนำไปปฏิบัติได้ผลจริงเป็นอัศจรรย์ จนผู้ปฏิบัติตามเห็นจริงดังที่พระองค์ตรัสไว้^{๓๐}

จากอาการในการแนะนำสั่งสอนทั้ง ๓ ประการที่แสดงไว้ข้างต้นแล้ว ยังมีพุทธลีลาในการแนะนำสั่งสอนเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น ซึ่งมีหลักสอดคล้องกับอาการในการแนะนำสั่งสอนที่ได้แสดงไว้ อันเป็นคุณสมบัติต้นแบบแก่ผู้เป็นพุทธสาวกที่จะทำการแนะนำสั่งสอนมหาชนในชั้นหลังต่อๆ กันไป โดยมีหลักอยู่ ๔^{๓๑} ประการ คือ

๑) **สันทัตสนา** ซึ่แจงให้เห็นชัด คือ สามารถจะสอนอะไร ก็ชี้แจงจำแนกแยกแยะอธิบาย และแสดงเหตุผลให้ชัดเจน จนผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง เห็นจริงเห็นจัง ดังจูงมือไปดูเห็นกับตาด้วยตนเอง จนหมดความเคลือบแคลงสงสัย ปลดเปลื้องความเขลาหรือความมืดมัวออกจากจิตใจได้

๒) **สมาทปนา** ชวนใจให้ยอมรับเอาไปปฏิบัติ คือ สิ่งใดควรปฏิบัติหรือห้าทำ ก็สามารถแนะนำหรือบรรยายให้ซาบซึ้งในคุณประโยชน์ มองเห็นความสำคัญที่จะต้องฝึกฝนอบรมจิตใจ จนใจยอมรับ อยากลงมือทำ หรือนำไปปฏิบัติอย่างเต็มใจ จนปลดเปลื้องความประมาท และตั้งอยู่ในความไม่ประมาท

๓) **สมุตเตชนา** รั้าใจให้อาจหาญแกล้วกล้า คือ สามารถปลุกรั้าใจให้กระตือรือร้น เกิดความอุตสาหะ มีกำลังใจแข็งขัน มั่นใจที่จะทำให้สำเร็จเสร็จสิ้นให้ได้ สู้งาน ไม่หวั่นต่ออุปสรรค ไม่กลัวเหนื่อย ไม่กลัวยากลำบาก แต่กลับรู้สึกเหมือนบททดสอบของชีวิตตนจนสามารถปลดเปลื้องความอึดคร้านออกไป มุ่งตรงสู่ทางอันถูกต้อง

๔) **สัมปหังสนา** ปลอบชโลมใจให้สดชื่นร่าเริง คือ บำรุงจิตให้เข้มแข็งเบิกบานโดยให้เห็นผลดี หรือคุณประโยชน์ที่จะได้รับ และทางที่จะเจริญก้าวหน้าบรรลุผลสำเร็จยิ่งขึ้นไปทำให้พ้นมีความหวัง มีกำลังใจ และร่าเริงเบิกบานใจ ประทับใจ มีสุขภายในอันเป็นเหตุแห่งสมาธิ ซึ่งสามารถพัฒนาสู่การเข้าถึงความจริงของพระสัทธรรมได้ในที่สุดคุณสมบัติในด้านการแนะนำประโยชน์ต่อผู้อื่น นี้ มีความจำเป็นจะต้องมีความสามารถหลากหลาย เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ บุคคล ชุมชน เพราะเมื่อมีคุณสมบัติพิเศษ การทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรเพื่อแนะนำผู้อื่นก็ง่ายขึ้น เพราะสามารถเข้าถึงผู้ที่เราปรารถนาดีด้วยได้ดีกว่าการที่ไม่มีความสามารถพิเศษใดๆ ดังนั้นหลักธรรมที่ถือเป็นคุณสมบัติพิเศษในการแนะนำประโยชน์ผู้อื่น คือหลัก ปฏิสัมภิทา ๔^{๓๒} ซึ่งหมายถึงปัญญาแตกฉาน รั้าแจงเห็นจริงโดยพิสดารอันพึงรู้พึงเห็น อันมีองค์ประกอบดังนี้

๑) **อัทธปฏิสัมภิทา** ปัญญาแตกฉานในอรรถ ปรีชาแจงในความหมาย เห็นข้อธรรมหรือความย่อ ก็สามารถแยกแยะอธิบายขยายออกไปได้โดยพิสดาร เห็นเหตุอย่างหนึ่ง ก็สามารถแยกแยะอธิบายขยายออกไปได้โดยพิสดาร เห็นเหตุอย่างหนึ่ง ก็สามารถคิดแยกแยะกระจายเชื่อมโยงต่อออกไปได้จนล่วงรู้ถึงผล

^{๓๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๑๓๒.

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๘-๑๕๙.

^{๓๒} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๗๒/๒๔๓,

๒) **ธัมมปฏิสัมภิตา** ปัญญาแตกฉานในธรรม ปรีชาแจ้งใจหลัก เห็นอรรถาธิบายพิสดาร ก็สามารถจับใจความมาตั้งเป็นกระทำหรือหัวข้อได้ เห็นผลอย่างหนึ่ง ก็สามารถสืบสาวกลับไปหาเหตุ

๓) **นิรุตติปฏิสัมภิตา** ปัญญาแตกฉานในนิรุกติ ปรีชาแจ้งในภาษา รู้ศัพท์ถ้อยคำบัญญัติ และภาษาต่างๆ เข้าใจใช้คำพูดชี้แจงให้ผู้อื่นเข้าใจและเห็นตามได้

๔) **ปฏิภาณปฏิสัมภิตา** ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ ปรีชาแจ้งในความคิดทันการมีไหวพริบ ซึมซาบในความรู้ที่มีอยู่ เอามาเชื่อมโยงเข้าสร้างความคิดและเหตุผลขึ้นใหม่ ใช้ประโยชน์ได้เหมาะสม เข้ากับกรณีเข้ากับเหตุการณ์ถ้าเมื่อใดปฏิบัติหน้าที่เผยแพร่ในด้านการแนะนำสั่งสอนโดยตรง กัลยาณมิตรควรดำรงอยู่ในหลักปฏิบัติที่เน้นความบริสุทธิ์ ความเมตตา และความจริงใจ โดยมีหลักปฏิบัติ ที่เรียกว่าธรรมเทศกธรรม แปลว่า ธรรมของผู้แสดงธรรมมี ๕ ประการ^{๓๓} คือ

๑) **อนุပ္พพิทถา** สอนให้มีขั้นตอนถูกลำดับ คือแสดงหลักธรรมหรือเนื้อหาตามลำดับความ ยากง่ายลุ่มลึก มีเหตุผลสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ

๒) **ปริยายทสสาวิ** จับจุดสำคัญมาขยายให้เข้าใจเหตุผล คือ ชี้แจงให้เข้าใจชัดในแต่ละแง่ แต่ละประเด็นอธิบายยกย่องไปต่างๆ ให้มองเห็นกระจ่างตามแนวเหตุผล

๓) **อนุทยาตา** ตั้งจิตเมตตาสอนด้วยความปรารถนาดี คือสอนเขาด้วยจิตเมตตาตามุ่ง ให้เป็นประโยชน์แก่ผู้รับคำสอน

๔) **อนามิสันดร** ไม่มีจิตเพ่งเล็งมุ่งเห็นแก่อามิส คือสอนเขามีใช้มุ่งที่ตนจะได้ลาภสินจ้าง หรือผลประโยชน์ตอบแทน

๕) **อนุปะหัจจ** วางจิตตรง ไม่กระทบตนและผู้อื่น คือ สอนตามหลักตามเนื้อหา มุ่งแสดง อรรถแสดงธรรม ไม่ยกตน ไม่เสียดสีข่มขู่ผู้อื่น^{๓๔}

ในการดำรงตนเป็นผู้แนะนำประโยชน์ต่อผู้อื่น หรือผู้สอน ผู้แสดงนั้นพระพุทธเจ้าทรง เน้นหนักให้ผู้เผยแพร่วางใจให้ถูก ให้บริสุทธิ์ ดังที่พระองค์ตรัสพุทธพจน์เกี่ยวกับการสอนที่บริสุทธิ์และ ไม่บริสุทธิ์ ไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษुरुูปหนึ่งรูปใด แสดงธรรมแก่ผู้อื่น โดยมีจิตคิดอย่างนี้ว่า ขอให้ คนทั้งหลาย ฟังฟังธรรมของเรา แลครั้นฟังธรรมแล้วฟังเลื่อมใส ขอให้ผู้ที่เลื่อมใสแล้วฟังกระทำอาการแห่งผู้ เลื่อมใส แก่เราด้วยเถิด ธรรมเทศนาของภิกษุเช่นนี้ ไม่บริสุทธิ์... ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุใด... ย่อม แสดงธรรมแก่ผู้อื่น โดยมีจิตคิดอย่างนี้ว่า ธรรมอันพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว ผู้ปฏิบัติบรรลุ เห็นได้เอง ไม่ขึ้นกับกาล ควรเชื่อเชิญให้มาพิสูจน์ควรน้อมเข้ามาไว้ในใจอันวิญญูชนพึงรู้ได้ จำเพาะตน ขอให้คนทั้งหลายฟังฟังธรรมของเราครั้นฟังแล้ว ฟังเข้าใจธรรมทั่วชัด และครั้นเข้าใจ ทำชัดแล้ว ฟังปฏิบัติเพื่อเป็นเช่นนั้นเถิดตั้งนี้ เธอย่อมแสดงธรรมแก่คนอื่น ๆ เพราะอาศัยความที่ ธรรมเป็นธรรมดี...เพราะอาศัยความการุณย์...เพราะอาศัยความเอื้อเอ็นดู...เพราะอาศัยความ ปรารถนาดี ธรรมเทศนาของภิกษุเช่นนี้ บริสุทธิ์^{๓๕}

^{๓๓} อัง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๑๕๙/๒๐๕, อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๙/๒๖๓.

^{๓๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม** (ฉบับปรับปรุงและขยายความ), หน้า ๖๓๗.

^{๓๕} ส.น. (ไทย) ๑๖/๑๔๖/๒๓๘.

ครูอาจารย์ ซึ่งต้องมีคุณสมบัติ อุดมการณ์ และท่าทีในการทำหน้าที่อย่างถูกต้อง ดังนั้นครูจะต้องมีศักยภาพในการแนะนำประโยชน์ โดยที่มีคุณสมบัติซึ่งสามารถจะทำหน้าที่ได้ ๕ ประการ^{๓๖} คือ

- ๑) แนะนำฝึกอบรมให้เป็นคนดี
- ๒) สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
- ๓) สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง
- ๔) ส่งเสริมยกย่องความดีงามความสามารถให้ปรากฏ
- ๕) สร้างเครื่องคุ้มภัยในสารทิศ คือสอนให้ใช้ความรู้ทำงานได้จริง สามารถใช้หาเลี้ยงชีพเป็นอยู่ได้^{๓๗}

สรุปได้ว่า แล้วคุณสมบัติของกัลยาณมิตรที่ควรยำไว้ในตอนท้ายมี ๒ ประการ ซึ่งอาจจะถือว่าเป็นคุณสมบัติของกัลยาณมิตรอย่างเลิศ คือ ความเป็นผู้กระทำได้จริงในสิ่งที่สอนแก่ผู้อื่น หรือได้บรรลุสำเร็จนั้นๆ ด้วยตนเองแล้วจึงสอนเรื่องนั้นแก่ผู้อื่น อย่างหนึ่ง และความเป็นอิสระ เมื่อจะช่วยผู้อื่น ตนเองไม่ติดหรือเกาะเกี่ยวอยู่ในเครื่องผูกพันเดียวกันกับที่เขากำลังติดอยู่และเมื่อแนะนำผู้อื่นอย่างใดก็ควรดำรงตนตามหลักธรรมนั้นด้วย คุณสมบัติของกัลยาณมิตรที่ได้นำเสนอมาทั้งหมดนี้ ไม่ว่าจะเป็คุณสมบัติพื้นฐาน คุณสมบัติด้านวิชา คุณสมบัติด้านจรรยา และคุณสมบัติด้านการแนะนำประโยชน์ผู้อื่น ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นคุณสมบัติที่สำคัญกับความเป็นกัลยาณมิตรในแต่ละระดับทั้งสิ้น

๓.๗ ครูตามหลัก โน จฏฐาเน นิโยชเย

องค์ประกอบที่สำคัญที่จะพัฒนาเยาวชนคือ สถาบันการศึกษา ในที่นี้ก็คือบทบาทและหน้าที่ของครู และอาจารย์ผู้สอน พระพรหมมิ่งคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) ได้กล่าวถึงบทบาทของครูที่สำคัญไว้ความตอนหนึ่งว่า “...อันความเจริญก้าวหน้าของโลกทุกด้านเป็นผลงานของครูทั้งนั้น โลกจะขาดครูเสียไม่ได้ ครูต้องมีอยู่และต้องรับช่วงต่อไปให้มากขึ้น บรรดาความรู้ทั้งหมดอยู่ที่ครู ถ้าหากขาดครูเสียแล้ว ความรู้ของโลกจักหายไป โลกจะเต็มไปด้วยวามโง่ ความหลง ไม่เข้าใจตามความเป็นจริง”^{๓๘}

จากความสำเร็จดังกล่าว นำมาซึ่งการศึกษาบทบาทของครูที่ดี เพื่อการพัฒนาเด็กทั้งนี้ เนื่องจากในปัจจุบันสภาพแวดล้อมทางสถาบันการศึกษามีบทบาทหน้าที่คล้ายกับสถาบันครอบครัว ส่วนหนึ่งเนื่องด้วยเด็กและเยาวชนยังคงต้องใช้ชีวิตในการศึกษาหาความรู้อยู่ในโรงเรียน หากเด็กและเยาวชนไม่ได้รับการเอาใจใส่ในด้านการศึกษา อบรมบ่มนิสัยอย่างดีพอ ย่อมจะมีผลต่อการสร้าง

^{๓๖} ที.ปา (ไทย) ๑๑/๒๖๘/๒๑๓.

^{๓๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ), หน้า ๖๓๘.

^{๓๘} พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ), วาชรธรรมปัญญาหันท, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๘), หน้า ๑๒๐.

ปัญหาทางพฤติกรรมของเด็กได้ในอนาคต ซึ่งนักวิชาการเชื่อว่า พฤติกรรมการกระทำผิดของเด็กและเยาวชน ส่วนหนึ่งเป็นผลที่ได้มาจากพฤติกรรมด้านลบที่ได้รับมาจากโรงเรียน^{๓๙}

ครูและอาจารย์ นอกจากจะมีบทบาทด้านการอบรมสั่งสอนให้เด็กมีความรู้ทางการศึกษาแล้ว การที่ครูได้ชื่อว่าเป็นแม่พิมพ์ จึงชี้ให้เห็นบทบาทสำคัญอันเป็นต้นแบบที่ดี ซึ่งเด็กผู้เป็นอนาคตอันสำคัญของชาติ จะประพฤติและปฏิบัติตามในเรื่องของคุณธรรมและจริยธรรม เพราะปัจจุบันสังคมการศึกษาเปลี่ยนจากวัดมาเป็นสถาบันการศึกษาแล้ว ทั้งนี้ สถาบันการศึกษา คือ ครู และอาจารย์ นอกจากการทำหน้าที่ให้ความรู้ทางด้านวิชาการแล้ว ยังมีความจำเป็นที่จะต้องทำหน้าที่ในการอบรมปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมให้เกิดขึ้นในตัวเด็กอีกด้วย ครูอาจารย์พึงอนุเคราะห์ศิษย์ตามหลักการดังนี้^{๔๐}

๑. แนะนำฝึกรอบรมให้เป็นคนดี

๒. สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง

๓. สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง

๔. ส่งเสริมยกย่องความดีงามให้ปรากฏ

๕. สร้างเครื่องคุ้มภัยให้สารทิศ คือ สอนฝึกศิษย์ให้ใช้วิชาเลี้ยงชีพได้จริง และรู้จักดำรงตนได้ด้วยดี^{๔๑} ที่กล่าวมาข้างต้น คือ ทักษิณทิศ (ทิศเบื้องขวา) กล่าวถึง ครูอาจารย์ ย่อมจะอนุเคราะห์ศิษย์ทั้งหลายด้วยประการต่างๆ ดังกล่าวมานี้

อย่างไรก็ตามการปฏิบัติต่อกันระหว่างครูอาจารย์กับลูกศิษย์ เป็นอีกองค์ประการหนึ่งของการพัฒนาเด็กที่มิอาจจะหลีกเลี่ยงได้ บุคคลที่จะเป็นครูได้นั้นไม่ใช่เป็นผู้ที่รับจ้างสอนหนังสือเป็นอาชีพ หรือใช้สติปัญญาเป็นสินค้าขายความรู้เพื่อเอาเงินมาเลี้ยงชีวิต ครูอาจารย์ต้องเป็นผู้นำทางฝ่ายวิญญาณ^{๔๒}

สรุปได้ว่า หลักธรรมที่ได้กล่าวมาในขั้นต้นนั้น เป็นหลักพุทธธรรมในพระพุทธศาสนาที่นำมาประยุกต์ใช้ได้ในยุคปัจจุบันเพื่อให้ครูตระหนักในบทบาทและหน้าที่ของตน จะเห็นได้ว่า อิทธิพลของครูบาอาจารย์ที่มีต่อเด็กนั้นลึกลับและครูอาจารย์เป็นผู้ที่มีส่วนสำคัญในการสร้างชาติและทำลายเด็กของชาติ ครูเป็นผู้นำของเด็กๆ เป็นผู้ที่ได้ก้มมองด้วยความพอใจเลื่อมใสขอใ้วางตนให้เหมาะแก่ความ

^{๓๙} โสภกา ชปีลมันน์, **บุคลิกภาพและพัฒนาการ : แนวโน้มสู่พฤติกรรมปกติและการมีพฤติกรรมเบี่ยงเบนของเด็กและเยาวชน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ โอ. เอส. พรินติ้งเฮ้าส์, ๒๕๓๖), หน้า ๑๓๙.

^{๔๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **ธรรมนุญชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๓๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๕.

^{๔๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๓.

^{๔๒} พุทธทาสภิกขุ, **ทิศธรรม ธรรมะที่เป็นทางเดินของมนุษย์**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ม.ป.ป.), หน้า ๔๒.

เป็นครูอย่างแท้จริง ต้องเป็นคนที่บริสุทธิ์ด้วยกาย วาจา ใจ เป็นครูอยู่ทุกขณะ ทุกหนทุกแห่ง จงช่วยกันกระทำความดีให้เด็กเห็นเป็นเยี่ยงอย่าง ดังนั้น หากครูดีย่อมจะมีคุณอนันต์แก่นักเรียน แต่หากว่าครูชั่วก็ย่อมมีโทษมหันต์ ต่อเด็กดุดกัน โดยเฉพาะในเรื่องการฝึกอบรมด้านคุณธรรมและจริยธรรม นั้น หน้าที่สำคัญประการหนึ่งของครูบาอาจารย์ นอกเหนือจากการให้ความรู้ทางวิชาการในทุกวิชา ครูที่ดีนั้น นอกจากจะต้องรัก เห็นใจ และอุทิศตัวให้แก่การสอนแล้ว ต้องรู้จักเสริมจุดเด่นและแก้จุดด้อยให้กับศิษย์ได้ตระหนักในความสำคัญของคุณธรรมและจริยธรรม ความสำนึกในหน้าที่ต้องให้ศิษย์มีแนวทางการปฏิบัติตนและหลักการดำเนินชีวิตในทางที่ถูกต้องชอบธรรม ทั้งนี้ครูเองก็ต้องปรับปรุงตนเองอยู่ตลอดเวลาจนบรรลุถึงความเป็นเลิศทั้งวิชาการและทางการสอน โดยเฉพาะในด้านการฝึกอบรมคุณธรรมและจริยธรรม ครูนั้นต้องดำรงตนให้เป็นตัวอย่างที่ดีแก่ศิษย์อย่างเคร่งครัดเพื่อศิษย์จะได้มีความเชื่อถือศรัทธาและถือปฏิบัติตามด้วยความรัก

๓.๘ สรุป

จากการศึกษาเรื่องศึกษาวิเคราะห์หลักกัลยาณมิตรธรรม ๗ ของครูตามหลักพระพุทธศาสนา สรุปได้ว่า ความหมายของกัลยาณมิตร คือ มิตรแท้ เพื่อนแท้ เพื่อนตาย เพื่อนที่คอยช่วยเหลือเพื่อนอย่างจริงใจโดยไม่หวังสิ่งใดตอบแทน เป็นมิตรที่หวังดี มีสิ่งดี ๆ ให้กันด้วยความจริงใจ คุณสมบัติของกัลยาณมิตร ซึ่งเรียกว่า กัลยาณมิตรธรรม ๗ คือ

๑) **ปิโย** ครูจะต้องมีมนุษยสัมพันธ์และกิริยามารยาท ดี เพราะ ด้วยครูถือว่าเป็นแม่พิมพ์ต้นแบบแก่ศิษย์

๒) **ครุ** คือ ความน่าเคารพ ต้องประพฤติสมควรแก่ฐานะ ให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจ เป็นที่พึ่งใจ และปลอดภัย ครูที่ดีนั้น นอกจากจะต้องรัก เห็นใจ และอุทิศตัวให้แก่การสอนแล้ว ต้องรู้จักเสริมจุดเด่นและแก้จุดด้อยให้กับศิษย์ได้ตระหนักในความสำคัญของคุณธรรมและจริยธรรม ความสำนึกในหน้าที่ต้องให้ศิษย์มีแนวทางการปฏิบัติตนและหลักการดำเนินชีวิตในทางที่ถูกต้องชอบธรรม

๓) **ภาวนีโย** คือ นำเจริญใจ หรือน่ายกย่อง ในฐานะทรงคุณ คือ ความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง ทั้งเป็นผู้ฝึกอบรมและปรับปรุงตนอยู่เสมอ ควรเอาอย่าง ทำให้ระลึกและเอ๋ยอ้างด้วยซาบซึ้งภูมิใจ เพราะครูคือบัณฑิต ต้องดำเนินชีวิตให้เป็นที่น่าเจริญใจ แก่ผู้ที่คบหาเป็นมิตรอย่างยิ่ง เพราะบัณฑิตนำแต่ความเจริญมาให้ เมื่อได้รับการแนะนำสั่งสอนจากบัณฑิต ย่อมได้รับประโยชน์ทั้งทางโลกและทางธรรม ซึ่งนอกจากจะเป็นการพัฒนาตนให้มีความเจริญในชีวิตปัจจุบันแล้ว แม้นในอนาคตก็ย่อมส่งผลให้ตนเองมีแต่ความสุขความเจริญยิ่งขึ้นไปอีกด้วยเมื่อใดที่มีคุณสมบัติดังที่ได้นำเสนอไว้ทั้งปวงนี้ ก่อให้เกิดสัมมาทิฐิ และการประพฤติปฏิบัติชอบขึ้น ก็เรียกว่า เป็นกัลยาณมิตร

๔) **วตตา จ** คือ ครูต้องรู้จักพูดให้ได้ผล รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไรอย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี เป็นต้นแบบทางวัจกรรมของกัลยาณมิตรที่พึงประสงค์ ซึ่งสามารถกล่าวได้ว่า มีหลักการใช้วาจาสุภาพ และเป็นแกนกลางที่สำคัญในอริยมรรคมีองค์ ๘ หลักการเหล่านี้สามารถเป็นบทบาทต้นแบบทางวัจกรรมของครูกัลยาณมิตรได้เป็นอย่างดี

๕) **วจนกขโม** ออดทนต่อถ้อยคำ คือ พร้อมทั้งจะรับฟังคำปรึกษาซักถามคำแนะนำ วิพากษ์วิจารณ์ ออดทน ฟังได้ไม่เบื่อ ไม่ฉุนเฉียว ครูจะต้องมีความอดทนต่ออุปสรรคในทุกด้าน จึงต้องใช้หลักหลักธรรมขันติและโสรจจะ นับว่าเป็นหลักธรรมสำคัญที่ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันของทุก

คน ความอดทนและความสงบเสงี่ยม หากมีประจำอยู่ในจิตใจของผู้ใด ผู้นั้นย่อมจะมีมีความสุข มีจิตใจที่เป็นสุขหนักแน่น เป็นที่นิยมยกย่องของบุคคลทั่วไปเพราะธรรมชาติของหัวใจ ทำให้ผู้ปฏิบัติเป็นผู้ที่มีความงดงามทั้งกาย วาจา ใจ จะประกอบกิจการงานใดๆ ย่อมประสบความสำเร็จตามใจที่มุ่งมาดสามารถเอาชนะอุปสรรคต่างๆ ได้ด้วยจิตใจที่มั่นคง

๖. คมกิริยจ กถ กตตา แผลงเรื่องล้าลึกได้ สามารถอธิบายเรื่องยุ่งยากซับซ้อน ให้เข้าใจ และให้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป เป็นคุณสมบัติของกัลยาณมิตรอย่างเลิศ คือ ความเป็นผู้กระทำ ได้จริงในสิ่งที่สอนแก่ผู้อื่น หรือได้บรรลุสำเร็จนั้นๆ ด้วยตนเองแล้วจึงสอนเรื่องนั้นแก่ผู้อื่น อย่างหนึ่ง และความเป็นอิสระ เมื่อจะช่วยเหลือผู้อื่น ตนเองไม่ติดหรือเกาะเกี่ยวอยู่ในเครื่องผูกพันเดียวกันกับที่เขา กำลังติดอยู่และเมื่อแนะนำผู้อื่นอย่างใดก็ควรดำรงตนตามหลักธรรมนั้นด้วย คุณสมบัติของ กัลยาณมิตรที่ได้แนะนำเสมอมาทั้งหมดนี้ ไม่ว่าจะเป็นคุณสมบัติพื้นฐาน คุณสมบัติด้านวิชา คุณสมบัติ ด้านจรรยา และคุณสมบัติด้านการแนะนำประโยชน์ผู้อื่น

๗. โน จฏฐาเน นิโยชเย คือ ไม่แนะนำ หรือชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย เพราะอิทธิพลของครูบาอาจารย์ที่มีต่อเด็กนั้นล้าลึกและครูอาจารย์เป็นผู้ที่มีส่วนสำคัญในการสร้างชาติและทำลายเด็กของชาติ ครูเป็นผู้นำของเด็กๆ เป็นผู้ที่ได้ก้มองด้วยความพอใจเลื่อมใสขอให้วางตนให้เหมาะแก่ความเป็นครูอย่างแท้จริง ต้องเป็นคนที่มีบริสุทธิ์ด้วยกาย วาจา ใจ เป็นครูอยู่ทุกขณะ ทุกหนทุกแห่ง จงช่วยกันกระทำความดีให้เด็กเห็นเป็นเยี่ยงอย่าง

ดังนั้น หากครูดีที่ปฏิบัติตามหลักกัลยาณมิตรธรรม ย่อมจะมีคุณอนันต์แก่นักเรียน แต่หากว่าครูชั่วก็ย่อมมีโทษมหันต์ ต่อเด็กดุดกัน โดยเฉพาะในเรื่องการฝึกอบรมด้านคุณธรรมและจริยธรรม นั้น หน้าที่สำคัญประการหนึ่งของครูบาอาจารย์ นอกเหนือจากการให้ความรู้ทางวิชาการในทุกวิชา ครูที่ดีนั้น นอกจากจะต้องรัก เห็นใจ และอุทิศตัวให้แก่การสอนแล้ว ต้องรู้จักเสริมจุดเด่นและแก้จุดด้อยให้กับศิษย์ได้ตระหนักในความสำคัญของคุณธรรมและจริยธรรม ความสำนึกในหน้าที่ต้องให้ศิษย์มีแนวทางการปฏิบัติตนและหลักการดำเนินชีวิตในทางที่ถูกต้องชอบธรรม ทั้งนี้ครูเองก็ต้องปรับปรุงตนเองอยู่ตลอดเวลาจนบรรลุถึงความเป็นเลิศทั้งวิชาการและทางการสอน โดยเฉพาะในด้านการฝึกอบรมคุณธรรมและจริยธรรม ครูนั้นต้องดำรงตนให้เป็นตัวอย่างที่ดีแก่ศิษย์อย่างเคร่งครัดเพื่อศิษย์จะได้มีความเชื่อถือศรัทธาและถือปฏิบัติตามด้วยความรัก

บทที่ ๔

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

สารนิพนธ์เรื่อง “ศึกษาหลักกัลยาณมิตรธรรม ๗ สำหรับครูในในพระไตรปิฎก” มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษาหลักกัลยาณมิตรธรรม ๗ ในพระไตรปิฎก ๒) วิเคราะห์บทบาทหน้าที่ความเป็นครูตามหลักกัลยาณมิตรธรรม ๗

๔.๑ สรุปผลการวิจัย

๔.๑.๑. ศึกษาหลักกัลยาณมิตรธรรม ๗ ในพระไตรปิฎก

กัลยาณมิตรธรรมทั้ง ๗ ประกอบด้วย เป็นที่รักที่พอใจ หรือปิโย สร้างความรู้สึกสนิทสนมเป็นกันเอง ชวนให้อยากเข้าไปปรึกษาไต่ถาม ไม่ว่าจะกริยามารยาท การแต่งกาย การพูดจา ก็ดูเรียบร้อยดีงามทุกอย่าง ใครเห็นก็อยากคบค้าสมาคมด้วย, เป็นที่น่าเคารพ หรือครู ประพฤติสมควรแก่ฐานะให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจ เป็นที่พึ่งได้ และปลอดภัย มีความเป็นผู้ใหญ่พอที่จะพึ่งพิงได้, เป็นที่น่าเจริญใจน่ายกย่อง หรือภาวีนีโย ในฐานะทรงคุณมีความรู้และภูมิปัญญาแท้จริงทั้งเป็นผู้ฝึกอบรมและปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ ควรเอาอย่าง, เป็นนักพูด หรือวตตา จ รู้จักพูดให้ได้ผล รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไหร่ควรพูดอะไร อย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดีในเมื่อมิตรทำไม่ถูกต้อง หรือรู้ไม่จริง, เป็นผู้อดทนต่อถ้อยคำ หรือวจนกขโม เป็นผู้พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษา ชักถาม คำเสนอ และวิพากษ์วิจารณ์ อดทนฟังได้ไม่เบื่อไม่ฉุนเฉียว, เป็นผู้แกล้งเรื่องล้าลึกได้ หรือคมกิริณจ กถ กตตา สามารถอธิบายเรื่องยุ่งยากซับซ้อน ให้เข้าใจสำหรับหลักธรรมที่ทำให้งามทั้ง ๗ นี้ เป็นหลักธรรมที่สามารถปฏิบัติได้จนถึงที่สุด คือหลุดพ้นจากกิเลส การเข้าถึงซึ่งพระนิพพานหรือโลกุตระธรรม ขณะเดียวกัน ก็มีผลต่อผู้ปฏิบัติในระดับโลกียธรรม คือความงามที่เกิดขึ้นในใจตนเกิดจากการประพฤติปฏิบัติ และส่งผลให้เกิดเป็นความงามที่ประทับใจต่อผู้พบเห็น ไม่ใช่ความงามที่เกิดจากการเสกสรรค์ปั้นแต่ง จากการแต่งเติมภายนอกปกปิดด้วยเครื่องสำอางที่ฉาบฉวยไม่ยั่งยืน จนลึ้มที่จะทำให้เกิดความงามจากข้างในใจ ที่เกิดขึ้นจากการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้อง ส่งผลตามมาให้เกิดความงามภายในและภายนอก สามารถรับรู้ได้ถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เป็นความงามที่สุขสงบ มีความอึดใจ ส่งผลให้หน้าตาอึดอึดแจ่มใส ผิวพรรณสะอาด ผ่องใส ไม่มีความหม่นหมองมาแผ้วพานหลักธรรมที่ทำให้งามทั้ง ๗ สามารถสรุปในกรอบของของการความงามภายในและความงามภายนอกได้ดังนี้

๔.๑.๒ ครูตามหลักกัลยาณมิตรธรรม ๗

จากการศึกษาเรื่องศึกษาวิเคราะห์หลักกัลยาณมิตรธรรม ๗ ของครูตามหลักพระพุทธศาสนา สรุปได้ว่า ความหมายของกัลยาณมิตร คือ มิตรแท้ เพื่อนแท้ เพื่อนตาย เพื่อนที่คอยช่วยเหลือเพื่อนอย่างจริงใจโดยไม่หวังสิ่งใดตอบแทน เป็นมิตรที่หวังดี มีสิ่งดี ๆ ให้กันด้วยความจริงใจ คุณสมบัติของกัลยาณมิตร ซึ่งเรียกว่า กัลยาณมิตรธรรม ๗ คือ

๑) **ปิโย** ครูจะต้องมีมนุษยสัมพันธ์และกิริยามารยาท ดี เพราะ ด้วยครูถือว่าเป็นแม่พิมพ์ต้นแบบแก่ศิษย์

๒) **ครุ** คือ ความน่าเคารพ ต้องประพฤติสมควรแก่ฐานะ ให้เกิดความรู้สึกรอบอุ้ม เป็นที่พึ่งใจ และปลอดภัย ครูที่ดั้นน นอกจากจะต้องรัก เห็นใจ และอุทิศตัวให้การสอนแล้ว ต้องรู้จักเสริมจุดเด่น และแก้จุดด้อยให้กับศิษย์ได้ตระหนักในความสำเร็จของคุณธรรมและจริยธรรม ความสำนึกในหน้าที่ต้องให้ศิษย์มีแนวทางการปฏิบัติตนและหลักการดำเนินชีวิตในทางที่ถูกต้องชอบธรรม

๓) **ภาวนีโย** คือ นำเจริญใจ หรือนำยกย่อง ในฐานะทรงคุณ คือ ความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง ทั้งเป็นผู้ฝึกอบรมและปรับปรุงตนอยู่เสมอ ควรเอาอย่าง ทำให้ระลึกและเอ๋ยอ้างด้วยซาบซึ้งภูมิใจ เพราะครูคือบัณฑิต ต้องดำเนินชีวิตให้เป็นที่น่าเจริญใจ แก่ผู้ที่คบหาเป็นมิตรอย่างยิ่ง เพราะบัณฑิตนำแต่ความเจริญมาให้ เมื่อได้รับการแนะนำสั่งสอนจากบัณฑิต ย่อมได้รับประโยชน์ทั้งทางโลกและทางธรรม ซึ่งนอกจากจะเป็นการพัฒนาตนให้มีความเจริญในชีวิตปัจจุบันแล้ว แม้ในอนาคตก็ย่อมส่งผลให้ตนเองมีแต่ความสุขความเจริญยิ่งขึ้นไปอีกด้วยเมื่อใดที่มีคุณสมบัติดังที่ได้นำเสนอไว้ทั้งปวงนี้ ก่อให้เกิดสัมมาทิฐิ และการประพฤติปฏิบัติชอบขึ้น ก็เรียกว่า เป็นกัลยาณมิตร

๔) **วตฺตา จ** คือ ครูต้องรู้จักพูดให้ได้ผล รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไรอย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี เป็นต้นแบบทางวัตรกรรมของกัลยาณมิตรที่พึงประสงค์ ซึ่งสามารถกล่าวได้ว่า มีหลักการใช้วาจาสุภาพ และเป็นแกนกลางที่สำคัญในอริยมรรคมีองค์ ๘ หลักการเหล่านี้สามารถเป็นบทบาทต้นแบบทางวัตรกรรมของครูกัลยาณมิตรได้เป็นอย่างดี

๕) **วจนฺทโม** อดทนต่อถ้อยคำ คือ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษาซักถามคาเสนอแนะวิพากษ์วิจารณ์ อดทน ฟังได้ไม่เบื่อ ไม่ฉุนเฉียว ครูจะต้องมีความอดทนต่ออุปสรรคในทุกด้าน จึงต้องใช้หลักหลักธรรมขันติและโสรจจะ นับว่าเป็นหลักธรรมสำคัญที่ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันของทุกคน ความอดทนและความสงบเสงี่ยม หากมีประจำอยู่ในจิตใจของผู้ใด ผู้นั้นย่อมจะมีมีความสุข มีจิตใจที่เป็นสุขหนักแน่น เป็นที่นิยมยกย่องของบุคคลทั่วไปเพราะธรรมะหัวข้อนี้ ทำให้ผู้ปฏิบัติเป็นผู้ที่มีความงดงามทั้งกาย วาจา ใจ จะประกอบกิจการงานใดๆ ย่อมประสบความสำเร็จตามใจที่มุ่งมาด สามารถเอาชนะอุปสรรคต่างๆ ได้ด้วยจิตใจที่มั่นคง

๖) **คฺมภิรณฺจ กถ กตฺตา** แกล้งเรื่องกล้าได้ สามารถอธิบายเรื่องยุ่งยากซับซ้อน ให้เข้าใจ และให้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป เป็นคุณสมบัติของกัลยาณมิตรอย่างเลิศ คือ ความเป็นผู้กระทำได้จริงในสิ่งที่สอนแก่ผู้อื่น หรือได้บรรลุสำเร็จนั้นๆ ด้วยตนเองแล้วจึงสอนเรื่องนั้นแก่ผู้อื่น อย่างหนึ่ง และความเป็นอิสระ เมื่อจะช่วยเหลือผู้อื่น ตนเองไม่ติดหรือเกาะเกี่ยวอยู่ในเครื่องผูกพันเดียวกันกับที่เขา กำลังติดอยู่และเมื่อแนะนำผู้อื่นอย่างใดก็ควรดำรงตนตามหลักธรรมนั้นด้วย คุณสมบัติของ

กัลยาณมิตรที่ได้นำเสนอมาทั้งหมดนี้ ไม่ว่าจะเป็นอย่างคุณสมบัตินั้น คุณสมบัตินั้นด้านวิชา คุณสมบัตินั้นด้านจรรยา และคุณสมบัตินั้นด้านการแนะนำประโยชน์ผู้อื่น

๗. โน จณฺฐาเน นินฺโยชเย คือ ไม่แนะนำ หรือชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย เพราะอิทธิพลของครูบาอาจารย์ที่มีต่อเด็กนั้นล้ำลึกและครูอาจารย์เป็นผู้ที่มีส่วนสำคัญในการสร้างชาติและทำลายเด็กของชาติ ครูเป็นผู้นำของเด็กๆ เป็นผู้ที่ได้ก้มมองด้วยความพอใจเลื่อมใสขอให้วางตนให้เหมาะแก่ความเป็นครูอย่างแท้จริง ต้องเป็นคนที่มีบริสุทธิ์ด้วยกาย วาจา ใจ เป็นครูอยู่ทุกขณะ ทุกหนทุกแห่ง จงช่วยกันกระทำความดีให้เด็กเห็นเป็นเยี่ยงอย่าง

ดังนั้น หากครูดีที่ปฏิบัติตามหลักกัลยาณมิตรธรรม ย่อมจะมีคุณอนันต์แก่นักเรียน แต่หากว่าครูชั่วก็ย่อมมีโทษมหันต์ ต่อเด็กดุกกัน โดยเฉพาะในเรื่องการฝึกรบธรรมด้านคุณธรรมและจริยธรรมนั้น หน้าที่สำคัญประการหนึ่งของครูบาอาจารย์ นอกเหนือจากการให้ความรู้ทางวิชาการในทุกวิชา ครูที่ดีนั้น นอกจากจะต้องรัก เห็นใจ และอุทิศตัวให้แก่การสอนแล้ว ต้องรู้จักเสริมจุดเด่นและแก้จุดด้อยให้กับศิษย์ได้ตระหนักในความสำคัญของคุณธรรมและจริยธรรม ความสำนึกในหน้าที่ที่ต้องให้ศิษย์มีแนวทางการปฏิบัติตนและหลักการดำเนินชีวิตในทางที่ถูกต้องชอบธรรม ทั้งนี้ครูเองก็ต้องปรับปรุงตนเองอยู่ตลอดเวลาจนบรรลุถึงความเป็นเลิศทั้งวิชาการและทางการสอน โดยเฉพาะในด้านการฝึกรบธรรมคุณธรรมและจริยธรรม ครูนั้นต้องดำรงตนให้เป็นตัวอย่างที่ดีแก่ศิษย์อย่างเคร่งครัดเพื่อศิษย์จะได้มีความเชื่อถือศรัทธาและถือปฏิบัติตามด้วยความรัก

๔.๒ ข้อเสนอแนะ

๔.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

กระทรวงศึกษาธิการควรกำหนดนโยบายให้พัฒนาครูทุกระดับตามแนวทางหลักกัลยาณธรรม เพื่อเพิ่มศักยภาพในการสอนและการเป็นแม่พิมพ์ที่ดีมีคุณธรรม นอกจากจะสอนให้คนมีวิชาความรู้แล้ว ควรชี้ให้เห็นคุณค่า และปลูกฝังอุปนิสัยให้ศิษย์ มีการใช้ชีวิตอย่างถูกต้อง เพื่อการดำเนินชีวิตที่ดีงามดังที่บรรพชนได้เคยประพฤติปฏิบัติ และสั่งสอนไว้

๔.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

จากการทำวิจัยนี้ทำให้เห็นว่า ครูเป็นบุคคลากรที่สำคัญที่สุด จึงขอเสนอแนะให้ท่านทั้งหลาย ที่มีความตั้งใจและมุ่งมั่นในการฝึกฝนตนเองผู้อื่นให้เกิดปัญญา

๑. ศึกษาความสัมพันธ์ของครูกับศิษย์ตามหลักทศ ๖
๒. ศึกษาคุณธรรมครูตามหลักจรรยาบรรณวิชาชีพครู ในสังคมไทยยุคโลกาภิวัตน์

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

_____ . พระไตรปิฎกภาษาไทย. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

๑) หนังสือ :

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. เอกสารประกอบการประชุมคณะรัฐมนตรี เรื่อง ขอความ

เห็นชอบโครงการเสริมสร้างคุณธรรมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนในชาติ .

กรุงเทพมหานคร:พิมพ์ที่กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๔๙.

_____ . เด็กและเยาวชนในยุคโลกาภิวัตน์ : ปัญหา ทางเลือกทางออก. เอกสารประกอบการ

ประชุมคณะรัฐมนตรี เรื่องความเห็นชอบ โครงการเสริมสร้างคุณธรรมและพัฒนาคุณภาพ

ชีวิตคนในชาติ, ๒๕๔๙.

ทัศนีย์ ทองสว่าง. สังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๗.

นงลักษณ์ เทพสวัสดิ์. วิเคราะห์ปัญหาสำคัญในสังคมไทย. พิมพ์ครั้งที่๒. กรุงเทพมหานคร :

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓.

ปัญญานันท์ภิกขุ. วิญญาณของความเป็นครู. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๐.

พุทธทาสภิกขุ, บรมธรรม กับการศึกษาของโลกปัจจุบัน, กรุงเทพมหานคร : คณะธรรมทาน

ไชยาจัดพิมพ์, ๒๕๑๒.

_____ . การศึกษาคืออะไร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๑.

_____ . การศึกษาที่กำลังเป็นอันตรายต่อธรรมะ. ไชยา สุราษฎร์ธานี : มูลนิธิธรรมทาน, ๒๕๑๖.

_____ . การศึกษาคืออะไร. กรุงเทพมหานคร : สมชายการพิมพ์, ๒๕๑๗.

พุทธทาสภิกขุ, เยาวชนกับศีลธรรม, กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๑๘ .

_____ . การศึกษาของโลก. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาจัดพิมพ์, ๒๕๑๘.

_____ . เยาวชนที่พึงปรารถนา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์นิพพาน, ๒๕๒๙.

- _____ . การศึกษาในทัศนะของท่านพุทธทาส. กรุงเทพมหานคร : กรุงเทพมหานครพิมพ์, ๒๕๓๓.
พุทธทาสภิกขุ. **ชีวิตเป็นสิ่งที่พัฒนาได้**, กรุงเทพมหานคร : อตัมมโย, ๒๕๓๓.
- _____ . การศึกษาสร้างโลกให้มีสันติภาพหรือทำลายโลก. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรม
บูชา, ๒๕๓๖.
- _____ . กตัญญูทศเวที เป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลก. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๖.
- _____ . เด็กจะเป็นผู้สร้างโลกในอนาคต. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๓๙.
- พุทธทาสภิกขุ. **ธัมมิกสังคมนิยม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยามประเทศ, ๒๕๓๘.
- _____ . **คืนความถูกต้อง**. กรุงเทพมหานคร : หจก. เอมีเทรตติ้ง, ๒๕๔๑.
- _____ . **จริยธรรม (การเสริมสร้างจริยธรรมสำหรับเด็กวัยรุ่น)**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
อรุณวิทยา, ๒๕๔๒.
- _____ . **ศีลธรรมกับการแก้ปัญหาสังคม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ,
๒๕๔๘.
- _____ . **เยาวชนกับความรอดของสังคม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๙.
- _____ . **ยุทธธรรมสำหรับเยาวชน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๕๐.
- _____ . **โอวาทท่านอาจารย์พุทธทาสแต่...เยาวชน**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา , (อัดสำเนา)
พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). **ศาสนาและเยาวชน**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙.
- _____ . **ชีวิตที่เป็นอยู่ดี ด้วยการศึกษทั้ง ๓ ทำให้พัฒนาครบ ๔**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา,
๒๕๔๔.
- _____ . **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- พระธรรมปิฎก. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร :
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- _____ , **ชวนคิด พินิจธรรม**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.
- _____ , **ธรรมบุญชีวิต**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- พระมหาภูมิจัย วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี). **ธรรมะเกร็ดแก้ว**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๕๐.
- พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **ทิศทางการจัดการศึกษาไทย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.
- มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก. **รายงานการดำเนินงาน ปี ๒๕๔๓** . กรุงเทพมหานคร : เอลโลการพิมพ์,
๒๕๔๓.
- รุ่ง แก้วแดง. **ธรรมสำหรับครู : พุทธทาสภิกขุ**. กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, (อัดสำเนา)

รัฐจวน อินทรกำแหง. **ท่านอาจารย์พุทธทาสในฐานะครู**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิ โกมล
คิมทอง, ๒๕๓๘.

วันทนีย์ จันท์เอี่ยม. **เอกสารประกอบการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการเรื่องเทคนิคการจัดกิจกรรมกลุ่ม
เพื่อพัฒนาจริยธรรมและ EQ เยาวชน**. ๒๕๔๕,

สนิท ศรีสำแดง. **พระพุทธศาสนากับการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๔๗.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. **เด็กยากจนกับการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : กระทรวงเทคโนโลยี
สารสนเทศและการสื่อสาร, ๒๕๔๗.

สำนักงานแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, **สรุปทิศทางการพัฒนาประเทศในช่วงที่ผ่านมา
(แผนพัฒนาฉบับที่ ๑ - ๘)**, (อัดสำเนา).

หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา. **การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษา**.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๒๙.

อัญชลี บุรณกานนท์ และคณะ. **สภาวะการณ์ปัจจุบันของเด็กเยาวชนและครอบครัวและ
ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖.

อำนวยการ ยศโยธา. **ท่านพุทธทาสภิกขุกับบทบาทการก้าวหน้านำทาง และสืบทอดธรรมใน
พระพุทธศาสนา**, วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีที่ ๑๓ ฉบับที่ ๑,
มกราคม – เมษายน ๒๕๔๙.

๓) วิทยานิพนธ์

เรื่อนสาย รุ่งบุญ. “แนวคิดเรื่อง “ครู” ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหา
บัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๑.

ประโยชน์ จันทรโชติ. “คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของครูองค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลา,
วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทร
รวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๒๐.

พระมหาศรี สมุติโก, “ศึกษาเปรียบเทียบมิตรภาพในพุทธปรัชญาเถรวาทกับอาริสโตเติล”,
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), บทคัดย่อ.

พิมพ์วรา ทิพยกุลสิทธิ์. การศึกษาวิชาและจรณะในเสขปฏิบัติทาสุตร. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธ
ศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

วัฒนา พลชาติ. ศึกษาวิเคราะห์วิธีการพัฒนาปัญญาตามแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระมหาเดชศักดิ์ ธีรปัญญา (โพธิชัย). จริยศึกษาเพื่อพัฒนาจริยธรรมแก่นักเรียนตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระมหาบุญจิตร กนต์สีโล (คำมา). “ศึกษาวิเคราะห์แก้ปัญหาศีลธรรมของเยาวชนตามทัศนะของพุทธทาสภิกขุ”. **ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

บูรณ์ สายโกสม. ความสัมพันธ์ในครอบครัวและความก้าวร้าวของวัยรุ่น. **วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๒.

สุนันท์ เพ็ชรพิรุณ. การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องการพัฒนาปัญญาตามทฤษฎีของพุทธทาสภิกขุ, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ : นายกฤษฎา สีจันทร์ฮอด
- เกิด : ๑๐ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๒
- สถานที่เกิด : ๑๐๖ ม.๖ ต.นาทอง อ.เชียงยืน จ.มหาสารคาม
- การศึกษา : กศ.บ. (พลศึกษา) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม
กศ.ม. (บริหารการศึกษา) มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- หน้าที่การงาน : รองผู้อำนวยการชำนาญการพิเศษ โรงเรียนโคกพิทยาสรรพ์
อ.เมือง จ.ขอนแก่น
- เข้าศึกษา : ๑๐ มิ.ย. ๒๕๕๕
- ที่อยู่ปัจจุบัน : ๒๑๙ ม.๑๐ ต.หนองตม อ.เมือง จ.ขอนแก่น